JOHANNIS HENRICI VOSSII

COMMENTARII VIRGILIANI.

IN

LATINUM SERMONEM

CONVERTIT

Dr. THEOD. FRID. GODOFR. REINHARDT.

PARS II. SIVE ECLOGAE VI—X CUM COMMENTARIO ET TABULA DE LAPIDE EXPRESSA.

RUDOLPHOPOLI MDCCCXXXV.
IN BIBLIOPOLIO AULICO.

LONDINI, APUD BLACK, YOUNG ET YOUNG. PARISIIS, APUD HEIDELOFF ET CAMPE. TRAJECTI AD RHENUM, APUD ROBERTUM NATAN.

ECLOGA SEXTA.

VARUS.

Prima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit silvas habitare, Thalia.
Quum canerem reges et praelia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego, namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella,
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano! Si quis tamen haec quoque, si quis
Captus amore legat; te nostrae, Vare, myricae,
Te nemus omne canet. Nec Phoebo gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,

Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho:
Serta procul, tantum capiti delapsa, jacebant;
Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Aegle,
Aegle, Naiadum pulcherrima; jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.
Carmina, quae voltis, cognoscite: carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere; tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes,
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque animaeque marisque fuissent
Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
Omnia et ipse tener mundi concreverit orbis:
Tum durare solum et discludere Nerea ponto
Coeperit, et rerum paulatim sumere formas.
Jamque novum terrae stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant summotis nubibus imbres:
Incipiant silvae quum primum surgere, quumque
Rara per ignaros errent animalia montes.

Hinc lapides Pyrrhae jactos, Saturnia regna,
Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautae quo fonte relictum
Clamassent, ut litus Hyla, Hyla omne sonaret.
Et fortunatam, si numquam armenta fuissent,
Pasiphaen nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quae te dementia cepit!
Proetides implerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et saepe in levi quaesisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite, Nymphae,
Dictaeae Nymphae, nemorum jam claudite saltus:
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia! forsitan illum,
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
Perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae!
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam.
Tum Phaetontiadas musco circumdat amarae
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum,
Aonas in montes ut duxerit una sororum,
Atque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;

Ut Linus haec illi, divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
Ascraeo quos ante seni; quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo;
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut, ut mutatos Terei narraverit artus;
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit;
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis.

Omnia, quae, Phoebo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere laurus,
Ille canit; pulsae referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis numerumque referre
Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

ECLOGA VI. EXPLICATA.

ARGUMENTI NARRATIO.

AB U. C. DCCXV.

L. Marcio Censorino C. Calvisio Sabino Coss.

AESTIVO TEMPORE.

Virgilius annum agens 30—31.

Silenus ebrius et a duobus Satyris vinctus carmen, ut solvatur, dicit de rerum origine, ex opinione ab Epicuro concepta, indeque, popularibus ex auditionibus, res persequitur usque ad tempora heroica gestas: ex quo carmine pauca poëta, quemadmodum recordatione quasi obviam fiunt, vel accuratius vel strictim iterat.

Aliis autem poëmatis formae Theocriteae etiam antea Virgilius cognitus hoc quidem dicat exordiens bellicoso Varo, laudibus alius amici, Galli poëtae, in cantu divino v. 64—73. additis.

Quippe in nona ecloga v. 26, quae tempore aestivo anni DCCXIV. conscripta est, Varus vir esse conspicitur, a quo Virgilius praedium sibi, quod vi veteranorum militum praeterque Caesaris Octaviani promissum ereptum fuerat, restitutum iri speraverit; ita, ut Grammaticis facile fidem habere possimus, agris

eum dividundis praepositum fuisse Galliae Transpadanae, et, post Pollionem inde profectum, provinciae cum imperio praefuisse. Vari, poëta promiserat, si Mantuam servaret, carmine laudes celebrare; conditione, aliqua ex parte certe, expleta, haec ecloga Vari laudem fert. Igitur aetas sit anni DCCXV., quum, tricesimum annum poëta agens, post pacem Brundisinam extremi anni proxime superioris (Arg. IV.), Octaviano imperatore, ad tranquillam patrii agelli possessionem redisset, ut, moris maturis v. 22., deorum silvestrium sppeculari cantus potuerit.

Eam rem, ex blanda Galli apellatione conjicere liceat, hunc et ipsum, quippe utrique amicum, nonnihil adjuvisse; quum, Servio auctore, a triumviris censere ei eas urbes mandatum fuerit, quarum agri non distribuebantur. Gallus, qui anno septingentesimo vicesimo octavo, quadragesimum annum agens, Aegypto cum imperio praefectus, manum sibi intulit, tunc quidem in annum vicesimum septimum ingressus erat; quam in aetatem et auctoritatis gravitas et firmata poësis laus v. 64. cadere potest.

Grammaticorum denique fabella, Ciceronem quoque hanc eclogam, quum a Cytheride meretrice cantaretur, stupefactum audisse, et laudem de se et de poëta exclamasse, quam in Aeneidis XII, 168. postea illatam esse, ea nulla animadversione digna est. Ad X. 2. docebimur, quam parum istos homines de Galli deque Cytheridis consuetudine animis deliberasse.

Annotata.

1—12. Poëta in nona ecloga anni proximi superioris v. 26. laudes commemoraverat Vari ducis, tresque versus quasi memoriter fecerat cantari. Nunc, uti videtur, expetitus carmini se heroico praetendit parum sufficere, eclogam pro illo dicans altioris spiritus. — Tenuis arvorum poëta carmen ego heroicum susceperam, sed Apolline irato. Quare alii, o Vare, fortiter a te facta canent: equidem carmina tantum bucolica, non quae Apollo vetat, audeo. Tamen etiam haec, sicubi forte placent, tuas laudes sonabunt, eoque surgent animosius.

1—2. A Thalia excitatus cum paucis inter Romanos primus ego leviora carmina formae Theocriteae experiri dignatus sum, nec ad tenuia negotia pastorum silvestrium moratus erubui. Mutatum: *nostra Thalia*, quae mihi meique similibus favet, prima hunc ludum industria sua dignata est. Poëta, *ego* superbum reveritus, unus de multis videri vult. Nobiles Romani an una cum eo eclogam experti sint, nescio; Cruquii scholiastes quidem ad Horatii I. Od. 6. de Varii eclogis sermonem facit; cf. IX, 35. Pari potestate *primus* Lb. III, 10. dictum est. Burmannus carmina tamen intelligit, primae adolescentiae studia, quae bucolica erant, unde poëtam, audaciorem factum, si possit ad epica transitum facere, sed frustra, periclitatum esse. Quasi jam tum carmen epicum poëta serio susceperit! *Thalia*, e Musis sive nymphis animum inspirantibus III, 85. VII, 21. X. 1., nomen a *θάλλειν*, germinare, invenerat, et, Plutar-

cho auctore, *Symp.* IX, 14., sacra erat agricolis plantarum quasi germinantium nutrix; Apollonii scholiaste autem auctore, agriculturae quasi arborumque sativarum inventrix. *Versus Syracusii*, ad exemplum Theocriti Syracusani, qui pastores Siculos meliora canere docuit IV, 1. *Syracosius*, Graeca dicendi forma. In *saltibus* majores per aestatem greges pascebantur.

3—5. Ego, cui gloriae est, quod aliis rubori, quum *praelia* et *reges* canere auderem, iratus Apollo ad greges me remisit. Carmen de *praeliis* et *regibus* susceptum, quod v. 6—7. comprobant, nullum aliud erat, nisi Vari laudes, quas carmine se celebraturum esse IX, 26. significaverat: qui Varus, sub utroque Caesare dux factus, si minus contra reges Gallicos, contra viros tamen Pompejanae factionis praepotentes, qui more Romano *reges* appellabantur Lb. II, 498. 504., in bello civili, contraque reges cum illis conjunctos excelluisse videtur. *Bellum civile* etiam veteres interpretes apud Servium intelligebant: quum alii de regibus Albanis, quorum nominum asperitate poëtam deterritum a perficiendo abstitisse, alii de Aeneide, Minoë rege in Scylla fabula (cf. v. 74.) et de tragoedia quadam Thyeste nugarentur. Virium imbecillitatem Horatius quoque praetexens petitores sciebat repellere. Varo quo minus stomachum faciat, risum de semet ipse movet Virgilius, Apollo quomodo auribus leniter vellicatis de tenui officio eum monuerit. *Cynthius*, Apollo, a Cyntho, monte Deli, in quo natus est. *Aurem pervellentes* quasi auditi aliquem commonefaciebant:

quem morem Muretus in nummis aeneis, quibus *μνημονεύε*, *memento*, inscriptum erat, animadvertit. In auricula, Plinius inquit*), memoriae locus est, quem tangentes antestamur. Quod Servius tradidit, auris memoriae consecrata est, frons Genio, digiti Minervae (rarum id inter nostrates), genua Misericordiae. Pastorem agens poëta, uti alias Menalcam, ita hoc loco *Tityrum* se dicit, non illico tamen propterea cujusque Tityri in eclogis obvii personam suscipiens. *Deductum carmen*, carmen orationis ductu leniore; proprie carmen fili tenuioris [*pingues* autem, in exitu versus pondere auctum, tenuitati carminis consulto opponitur]; similitudine a nendo petita, quod artificium etiam tum nobilissimae quaeque matronae exercebant. Quintilianus VIII, 2. p. 67. observavit, Virgilium ita dicere ausum esse. *Vocem deducere*, attenuare vocem, *reddere tenuem et tinnulam*, Macrobio auctore *Sat.* VI, 4., Pomponius quoque, Bononiensis Atellanarum poëta, dixerat; et *Voce deducta*, voce summissa, et ipsi Afranius et Cornificius: quod Propertius II, 33 (24), 38. suscepit, et Nemesianus II, 11. cum aliis in *tenui filo sonare*, sive subtili voce loqui, transformaverunt. Non improbans Horatius II. Ep. 1, 225. *tenui deducta poëmata filo* carmina dicit subtili stamine detexta, eleganter polita: quae imago inter nostros quoque homines trita est.

6—8. Quare fortiter a te factorum, Vare, laudes aliis ego relinquam celebrandas; ipse carmen

---

*) XI, 103 (45).

pastoritium tenui arundine canere instituam. — Varus, e quo anno DCCXIV. poëtae salus pendebat, parvam, vix suspicatus sit, juvenis Andini eclogam nomen ejus magis celebraturam esse, quam sua ipsius facta fortia. Virgilii tantummodo causa eum novisse cupimus, Virgilii tantummodo opera verisimilis aliquid nanciscimur. Vir, cui Caesar Octavianus in agrorum dividundorum gravi negotio eam potestatem permittere poterat, cujusque virtutem bellicam ad aequales laudari licebat, iste demum, quod videtur, inter claros tum temporis Caesarianos nominandus certe fuerit. Atqui ab ipso Julio Caesare ***Q. Atius Varus*** quidam in bello Gallico VIII, 28., et in bello civili III, 37. praefectus equitum fortis atque prudens fuisse praedicatur. Is quum, praeter fidem praeterque fortitudinem animi et prudentiam, Galliae quoque utriusque notitiam haberet: agris Transpadanis Caesar Octavianus, quum describendos ab Antonio impetravisset legionibus, anno DCCXIII. sane eum praeponere potuit; et legatus Antonianus, Asinius Pollio, postquam extremo anno DCCXIII. Perusiam L. Antonio obviam iverat, Brundisii vero cum M. Antonio se conjunxerat, vacantis eidem vel summam potestatem provinciae committere. At legatus, qui agros Transpadanos legionibus descripsit, ***Alfenus Varus*** a Grammaticis (Donat. *vit. Virg.* 30, p. IV. Serv. VI, 6. IX, 10. 29.) uno ore paene, numquam ***Atius***, dicitur. Verum alii Grammatici, objicere licet, ad VI, 6. nostrum Varum cum celebri ***P. Quinctilio Varo*** commiscent, qui anno DCCXLI. consul erat, anno DCCXLVII. in Syria legatus opibus se ditavit, anno

demum DCCLXIII. cum tribus legionibus in Germania periit, itaque vix anno DCCXV. ultra otiosam juventutem aetate processisse poterat: quidni illi cum celebri ICto. ***P. Alfeno Varo***, qui anno DCCLV. ad consularis dignitatis gradum adscendit, eum permiscuerint? Certe id a more Grammatico non ita abhorreret, nisi Servius IX, 10. ex antiquioribus vel nominatim orationem Cornelii, Cornelii Galli uti videtur, in *Alfenum* laudaret, in qua hic ad Mantuam mandata sua migrasse arguebatur. A tam gravi testimonio pro Alfeno Varo levis facultas, qua is Atius fuerit, momento longe praeponderatur. At quis fuit denique hic *Alfenus Varus?* Ad speciem quidem praefectus militum fuit, qui, quod in aliis quoque ejus similibus fiebat, nullam insignem famam in historia adeptus, utrumque Caesarem in victoriis reportandis adjuvit, et in agris dividundis, quod mandatum habebat, propter Virgilio habitum honorem honore est dignus habitus, ut ad posteros tamquam eximiae vir fortitudinis traderetur. Juris consultus quidem post celeber factus ***P. Alfenus*** (sive Alfinius) ***Varus***, e disciplina Servii Sulpicii, quocum veteres Grammatici quidam (Serv. IX, 35.) eum confuderunt, vix esse potuerit: quum nec nostro bellicoso Alfeno Varo a laudante poëta juris scientiae studium, neque illi bellica laus usquam tribuatur; juris consultum vero, nisi Horatius Serm. I, 3, 130, ejus certe interpres in juventute Cremonensem tonsorem, aut, quod alii falso contendere videntur, sutorem fuisse praedicet. ***L. Varum*** Epicureum vero, Caesaris amicum in Quintiliani VI, 3, 78. p. 381. (idem

fortasse, quem Horatius Od. I, 18. Epod. 5. canit, et Quintilianus X, 3, 8. p. 241. testem citat de lenta Virgilii opera, Philargyrius autem ad Ecl. II, 70. quasi interpretem Virgilii) hunc eumdem, quem nostrum Alfenum Varum, fuisse, non negare audeo: quamquam in tenui verisimilitudine negare et tutius et acutius haberi solet. Quodsi Cato aliquis, si Brutus, si Varro, si Asinius, si Gallus bellicam scientiam cum philosophia conjungere potuerunt; quidni *L. Alfenus Varus?* Profecto Donatus Servius, Phocas, sane post antiquiores auctores, testes sunt, et nostrum Varum et Virgilium v. 31. Syronem Epicureum, magni factum a Cicerone *ep. fam.* VI, 11., *de fin.* II, 119. [c. 35.], audisse: quod commodissime causam docere posse videtur, Varo militi quamobrem cantum Virgilius ita ab Epicureis praeceptis ordientem de rerum origine dedicaverit; praesertim quum etiam Gallus additus ex asseclis esset Epicuri v. 64. Itaque per dubie lucentes historiae reliquias ad *L. Alfenum Varum* aliquem perveneriinus, qui Epicuri praecepta sectabatur, et pro Caesaris rationibus in armis erat. Perperam id de ingenioso Virgilii amico *Quintilio* Cremonensi, qui nec bellator erat, nec Varus appellabatur, interpretari velle, aeque insulsum est, atque cum *Vario* poëta IX, 35 Varum commiscere, et, cujus causae Pomponius culpam subiit, cum viro docto *M. Terentio Varrone.* — Erunt, o Vare, qui *laudes* fortitudinis tuae *cupiant*, freti et elati viribus suis, ordiri, et *tristia bella* Romanorum principum v. 3. *condere*, structo carmine epico canere. Ipse vero rusticum carmen inter-

ea meditor, inter cantum tenui arundine modos modulans I, 2. *Tenuis arundo* non eximie stridens esse debet stipula ex simplici calamo vel arundine III, 27.; fistula quoque *Cul.* 99. *compacta arundo,* et apud poëtam, quem Plutarchus περὶ τῆς ἀοργησίας laudat, ὁ κηρόπλαστος δόναξ ἀχέτας *calamus cera effictus et sonans* boves pascentium dicitur; et Euripides *Or.* 144. *spiritus* habet *fistulae ex tenui arundine.* Aptior quidem ad altiorem hujus carminis agrestis spiritum est fistula.

9—12. Non ab Apolline vetitus v. 3. tam ego gravia canam. Attamen, si quis etiam haec carmina rustica, quae mihi Deus praebet, ea si quis amanti animo vel legere cupiat; sive tenuius sive altius spirantia te resonabunt. Nec paginae Phoebus alicui magis adspirat, quam cui Vari nomen in fronte praescriptum est. — *Non injussa,* non injussu Appollinis, Cerda et Ruaeus, meliores quosque auctores Servii sequentes, qui ad illud *aurem vellere* nos animos nostros retro convertere jubent, interpretantur; Catroeus jussum aliquod intelligit Augusti, quem in octavae quoque eclogae v. 11. pro Pollione facit jubentem. *Si legat,* quod modestius dicitur, quam *si leget,* Heinsius in Prisciani XVIII. c. 10. §. 87. et in codicibus reperit; cf. II, 57. IV, 59. et X, 33. Humiles *myricae* altique *saltus* poëtae nostro IV, 2—3. quoque imago sunt humilioris et sublimioris carminis rustici; in decimae eclogae versu 13. myricae, carmina humiliora omnino significantes, lauris nobiliorum carminum in arce montium Musarum opponuntur. Hoc quidem in loco eclogam poëta nun-

ciat spirantem altiore aura silvestri, ad quam cogitatio eum de excelso Varo, cui inscribitur, animabit. Mos, quo, qui in agris canebant, accuratiora carmina inter cantus et fistulae alternas vices in cortice insculpebant, ad V, 13. annotatus est. *Pagina*, latus conscripti folii, sive e cortice, sive e ligno, sive e papyro vel charta Pergamena sit: vocabulo ex agricultura petito, ubi *actum quadratum* sive *aream* declarat: unde translatum *plagulam* primum *quadratam* scriptorum versuum indicat. Ita *pagina* est in Calpurnii I, 20.:

> Sed quaenam sacra descripta est pagina fago,
> Quam modo, nescio quis, properanti falce notavit?

Ipsos *versus* dicens, aratri quasi quasdam conversiones rustico vocabulo Romanus dicebat; scripta quoque saepe exarata dicebantur. Ex *Vari praescripsit nomen* apparet, non *Silenum*, sed *Varum*, quo nomine primus Donatus *vit. Virg.* 24. eam appellat, hanc eclogam vere inscribi. Hafniensis *A* pro *nomen*, *morem* vitio scriptum habet.

13—17. Carminis de canente Sileno exordium; cujus cantum sublimem poëta accurate et callide sequuturus, *priscarum Musarum*, quippe dearum *Graecae vetustatis* nihil nescientium *Il.* II, 485, auxilio opus esse existimat. Cultus harum nympharum egregie cantricum, quarum numerum Homerus et Hesiodus novenarium constituebant, dum deae quoque aliae minore numine fontanae, quae poëtis aspirarent, aliis in terris alio numero et nomine colebantur, ex Thracia maturius erudita originem duxisse videtur. Nam *Pieria*, Strabo inquit X. 3

p. 471, et Olympus et Pimpla et Libethron regiones et montes antea Thraciae erant; nunc eos Macedones tenent; Heliconem quoque Musis Thraces dicabant, qui Boeotiam occupabant, una cum antro nympharum Libethridum: veteres quoque artis musicae magistri Thraces dicuntur, Orpheus et Musaeus et Thamyris; Eumolpo quoque (cf. Isocr. Panath.) inde nomen veniebat. *Chromin* et *Mnasylum* juvenes *Satyros* esse, ex priore consuetudine cum Sileno v. 18, ex *pueri* et *senis* comparatione facta et ex nymphae familiaritate apparet, homines quum nympharum et deorum silvestrium conspectu in furorem agerentur, *lymphati*, *νυμφόληπτοι*. Theocr. XIII, 44.:

> Nymphae pervigiles, divae vos, terror agresti.

Et Ovidius *her.* IV, 49.:

> Aut quas semideae Dryades Faunique bicornes
> Numine contactas attonuere suo.

Quare licet quantumvis Nemesianus in imitatione sua Ecl. III. pastores eos eosdem habere videatur, qui hic v. 85. oves compellunt, et in Calpurnii VI, 48. pastor quoque Mnasylus dicatur: Satyros esse, veteres quoque Grammatici opinabantur, quibus et ipsa nomina ex aliis fortasse carminibus cognita erant; quemadmodum in artis operibus etiam nunc similia haud raro fingi conspicimus. *Satyri*, qui primum ab Hesiodo dii praesides silvarum Peloponnesiacarum fuisse dicuntur, et a pluribus *Sileni* quoque et *Tityri* nominantur, quemadmodum alii dii, genii montium, Panes, Centauri et Cyclopes, formam humanam cum ferarum natura mixtam habebant. Ab antiquis-

simis Graecis perquam auriti exhibentur, calvi, simi, hirsuti, colore sanguineo, cornibus hircinis germinantibus, et caudis equinis vel caprinis additis; seniores vero, eximie postea *Sileni* appellati, barbati. Posteriores artifices, partim capripedes et longioribus cornibus effingentes, ad majorem aliquam Panum similitudinem eos conformabant: Ep. Myth. II, 30. Satyrus, Baccho educato celeberrimus, doctus senex *Silenus* erat, cujus nomen ad Silenos haereditate transiit: Pindaro auctore a Malea oriundus erat, et Najadem in matrimonio habebat; quod alii dicunt, Nympham Meliam, quae Pholum ei, Centaurum Arcadiae, peperit; Theopompo auctore (*Ael.* v. h. III, 18.) Silenus ab Nympha editus erat. Amans omnibus cum gregalibus suis *Iacchi* sive Bacchi, alumni sui, potum furialem, hesternam crapulam simul cum hodiernae initio in antro silvestri nunc edormiebat: quae crapula tamen potorem adeo expertum divini cerebri non tam, quod irrisores ei objiciunt, mente cepit, quam ad sublimes cantus commovit. Ipsi poëtae, Horatio jubente Ep. I, 19, sana mente vi vini exuendi sunt, ut Satyris et Faunis suis Bacchus eos annumeret. Et Epicharmus pater brevi decidit (*Athen.* XIV, 6.):

Non Dithyrambus est, aquam si tu bibis.

Hesternam crapulam hodie resuscitatam fuisse, Sileni recens *corona modo que delapsa* et cantharus etiam nunc e manu pendens indicio est; nam id quidem ferventibus nunc horis diei agebatur, quum cantus subsequens reliquam tantum partem diei occuparet. Fortes potores frontem suam *sertis* e frondibus et floribus

refrigerabant: Bacchi amici pampinos vitium et ramos hederaceos cum flavis corymbis adhibebant. In vinolentiae turbido calore corona deo dormienti non tantum deciderat, sed, quamquam *modo*, paulo ante, id factum erat, etiam *procul* jacebat: i. e. pro ipsa rei ratione longius aberat, quam si sobrius eam amisisset. Istud *procul* satis crebrum est, quod genus Il. XXIII, 880. Aen. XII, 470. Miltonii Eva V, 10. somnii perturbationem capillis sparsis, genis ferventibus indicat. Tamen diligens senex amicum *cantharum*, in quo denique aliquid adhuc vini inerat, ansa, multo usu *attrita*, tam firmiter retinebat, ut incerto statu *penderet* quidem, sed non reclinaretur. *Tantum* cum Camerario ea potestate accipio, qua rarius dicitur, pro *modo*, paulo ante, quam eamdem potestatem *tantum quod* habet. Ita id Servius interpretatur, et ita id Valerius Flaccus VIII, 288. sine dubio adhibet:

Quaeque die fuerat raptim formata sub uno,
Et t a n t u m dejecta suis a montibus arbor.

Faber *procul tantum* conjunctim legens, et ad imitationem τῆλε τόσον Graecorum id dictum esse putans, *satis procul* eo significari posse opinabatur; sed istam Graece dicendi rationem, nullius auctoritatis, ipse Dukerus in annotatis ad Servium refutavit. Aliam vim huic loco illatam reticeo. *Jacentem* et *jacebat* vicinum, si qui sunt, quos offendat, eorum animos *referre* post *referunt* v. 84. 85., non minus in vicinia positum, et *jussit* in eodem loco paulo post iteratum placabit. *Cantharus* proprie *scarabaeus*: vas potorium erat tumido ventre, am-

plum, ansatum, ex argilla, saxo vel metallo, quod communem quidem ad usum adhibebatur, imprimis vero Baccho ejusque comitibus sacrum erat. Quare superba arrogantia arguitur, qua C. Marius post Cimbros Teutonesque victos, non aliter atque Liber pater post Indicum triumphum, ex ejusmodi cantharis *semper* bibebat V, 29: arator Arpinas! indignatus Plinius (XXXIII, 53. Valer. Max. III, 6, 6.) addidit, manipularis (ex humili loco ad summam dignitatem perductus) imperator! De allegoria, quam Servius hoc loco divinat, v. 31.

18—22. A sene venerabili et artis musicae amanti, qui alte volitantem Bacchum educaverat et artibus instituerat, et una cum Marsya et Olympo tibias invenerat *Strab.* X. p. 470, cantum ad occasionem familiaris consuetudinis saepius jam studiosi Satyrisci promissum habebant. Quare juvenili timiditate nunc appropinquant, ut vinculis injectis dilatorem cogant; et lasciva nympha animum iis addit. Vetus populi opinio erat, obstrictis manibus vel vinculis deos ad vaticinandum et canendum cogi posse: quod a Menelao et Aristaeo in Proteo Lb. IV, 396, ab Hercule in Nereo, a Peleo in Thetide, a Baccho in Glauco Athen. VII, 12; in Fauno et Pico, Italicarum silvarum numine, a Numa factum erat. Ipse Silenus prius, quum ex Thracia Bacchum in Phrygiam comitaretur, a rege Mida in ejus rosetis fonte vino temperato ebrius factus, et vinculis injectis ad doctum sermonem coactus fuerat, cujus aliquos locos Aelianus III, 18. e Theopompo, et ex Aristotele Plutarchus *cons. ad Apollon.* servaverunt. Simile

colloquium, priscae sapientiae plenum, idem, Pindaro auctore *Aristoph. Nub.* 223, cum Phryge Olympo, musico e disciplina Marsyae Satyri, quondam instituit. Firmitas vinculi ea in re non reputabatur, quum Silenus, uti hic, ita in Ovidii quoque *Met.* XI, 91. a Phrygibus rusticis *coronis* vinciatur, Amoris instar apud Anacreontem:

Sertis Amore vincto,
Vinctum dedere Musae,
Servaret ut Venustas.

Ambo et *duo* veteres, ad imitationem Graecorum, etiam quarto casu dicebant. Hafn. *C ex ipsis* habet crebriore usu tritius. Najas *Aegle*, sive splendor, vicini fontis nympha est II, 46; eodem nomine una ex Hesperidibus v. 61, et ex Heliadibus v. 62. dicebatur. Petulante nimirum animo senis faciem pugni captu *mororum* oblinit, ut ad hilaritatem eum excitet: ita id ipse Silenus, ad Venerem non indoctus, risu suo et praemio, quod minatur, interpretatus est. Honorem aliquem alicui hac levitate habitum esse, austeri tantum opinari poterant Grammatici, qui non frustra didicisse vellent, deos et triumphantes prius, postea deos, qui agris praeerant, rubro tinctos fuisse X, 27, et Pausaniam *) de incolis insularum Satyridum tamquam de rubris semiferis dixisse. Nicander (fragm. p. 282. N. VIII. ed. Schneid.) *Athen.* II, 11. morum inter prima auctumnum nuntiare, et Columella X, 401. mororum sanguineo succo post ortum Caniculae candidam fiscellam manare dicit. Eodem tempore saltatrici Virgilii v. 21:

*) Paus. I, 23, 7. Plin. h. n. VII, 2. ibique Dalec.

Sunt et mora cruenta et lentis uva racemis,
Et pendet junco caeruleus cucumis.

Sanguinea pro rubra, quales ebuli baccae X, 27. et myrti agrestis Lb. I, 306, ad Pyramum et Thisben nihil id respiciens. Mora *Mori nigrae L.* terris tepidioribus quum sua sponte crescant, *mora Rubi* (Niclas ad Geopon. V, 44.) intelligere non opus est.

23—26. Suavis senex, cui Aegles venustae lasciva petulantia non minime arridet, ridet de captura, et Satyriscos sedulo etiam nunc vincientes hortatur, ut denique solvant; etiam sic se perspicere, quid pueri valeant. Vidisse satis est, futurum fuisse, ut vos possetis! ***Pueros***, juvenes Satyros lepide dicit, dum forte factum eorum, quod vix fieri potuisse visum sit, se admirari simulat; quemadmodum in Lycophrone *Athen.* X, 5. cavillatricem narrationem allocutione orditur:

Pueri, patre e probo vel improbissimi!

Plane sciens, iis quid debeat, carmen, quamvis nemine poscente, promittit; nymphae autem, quod moris eum tinxerit, aliud aliquid praemii, quod illa vix a debitore exegerit; cf. v. 47. ***Voltis,*** prisce dictum, Heinsius in aliquibus libris manu scriptis reperit.

27—30. ***Numerus***, rhythmus in cantu inclusus, sive ad concinnam rationem dinumerata, et pro argumenti varietate varians saepe agitatio et motus membrorum versuum. quod veteribus poëtis efficacius esse videbatur, quam sonor adventicius Lb. IV, 175, nunc effecit, ut ***Fauni*** et ***ferae silvarum*** ad audiendum appropcrantes, paribus motibus exsultarent,

ipsaeque arbores prae libidine cacumine nutarent. Tam admirabilis modulati cantus effectus, nostra aetate a cantu aliena (qua pauci versum accurate dimensum sensu vix vel ad aures, nedum ad animum accidente legere sciunt) non defore non dubito, quibus ad ridicilum usque exaggeratus esse videatur. Virgilii aequales, qui rhythmus quid in cantu et in oratione possit, et ipsi planius sentirent (tam plane, ut, Cicerone [*Orator.* c. 63] auctore, aliquando in foro, quum dichoreus apte caderet, populus Romanus laetitia gestiret et applauderet), et qui cumulatas numerorum conformationis laudes ex artis magistris nil admirati audirent: ii ea in re consecratarum fabularum de Amphione, Orpheo et Arione et opinionis recordabantur, quae etiam tum vigebat Lb. IV, 64, qua pastoris, venatoris et apes curantis dimensis sonis ipsae ferae obedirent. ***Faunus***, Pici filius, priscus rex Latii, ex iis, qui primi aliquam humanitatem afferebant, post obitum numen agrorum factus vaticinans, ***Fatui*** i. e. dementis nomine colebatur. Graeca sacra quum irruerunt, ipsum quidem esse ***Panem*** Lycaeum sive Lupercum, ***Faunos*** autem, ab eo et a Fauna sive Fatua editos, quorum vox ex silvis, saepeque terrore Panico in proeliis audiretur, Panes esse fabulae a Graecia nuper illatae interpretati sunt. Est, quod notatu dignum videatur, Horatium, quoniam in usum elegantioris et translationum intelligentis Romani scripsit, numquam Arcadico nomine Panem, sed Faunum dixisse; contra in Eclogis Virgilium non nisi Panem, quoniam Graeca soboles Meliboeorum, Tityrorum et Menal-

carum patrio nomine tantum eum dicere consuesset: *Faunos* ut pro Panibus poneret, in hac una a se ecloga impetravit, quae altius spirat. *Ludere*, saltare, I, 10. Hafn. *C cum; B* aeque ac Longobardicus *muture*, quod ex *nutare* videtur exortum, quod, facile verius, alii legunt: *nutare quoad cacumina*, cacuminibus nutare, cf. IV, 50. Diis animos excitantibus, *Phoebo Apollini* et Baccho, *Parnasus* sive Parnassus sacratus erat, mons Phocidis altus, duplex cacumine, cujus in radice Delphicum oraculum situm orbis Anaximandrei umbilicus esse dicebatur. Scilicet cantus Apollinis, sicuti *Orphei* Thracii Lb. IV, 454, rupes et feras excantaret necesse erat. *Rhodope* montes continui ex Haemo Thracio erant, in quibus Orpheus mortem Eurydices lamentabatur. Propius mare Aegaeum mons *Ismarus* erat Lb. II, 37, Homeri Ciconibus in urbe Ismaro et vino Maroneo illustris. Propertius III, 12, 25. [IV, 11, 25.], quemadmodum et ipse Lucretius V, 30, Graeco more et plurali numero *Ciconum mons Ismara* dicit, et II, 13, 5. [III, 4, 5.] in valle Ismaria, sicuti in vicina Pieria, quercus et feras cantum senis Thracis sequntas esse affirmat. Hafn. *A.* quoque versu subdititio additum habet: *Quantum omnis gaudet mundus cantante Sileno:* ex Servii id interpretatione mendaci enatum; nam ex prioribus mente adjicitur: quantum silvae, quae circum erant.

31—81. Carmen Sileni, ex quo aliqua tantum poëta repetit, Epicureorum sequntum opiniones, mundus, narrat, qui factus sit, et quos eventus ad

tempora heroica usque habuerit. Quatuor elementorum primordia coëunt et componunt, leviora quidem aërem et aethera, graviora terram et mare 31—36; sole et pluvia plantae et animantes fiunt 37—40; vices aetatum terrestrium usque ad diluvium 41—42; tempora heroica, Argonautae 43 — 44; Pasiphaë 45 — 60; mala Hesperidum 61; Phaëton 62 — 63; nemus Gryneum 64 — 73; Scylla 74 — 77; Tereus et Philomela 78 — 81.

31—36. Syronem Epicureum Virgilium aeque ac Varum audisse, ea res a Donato, Servio et Phoca coram aequalibus plane inveniri non magis poterat, quam alioquin parum perspicimus, quid causae sit, cur ab Epicureis decretis carmen ordiens Varo inscriptum fuerit. Servius ea auctoritate confisus etiam hanc miram allegoriam proponere ausus est: Silenum esse Syronem, Chromin et Mnasylum poëtam et Varum; nympham autem supervenientem praeceptum Epicureum repraesentare: nil sine voluptate summum perfectumque esse. Verum quid alienis testimoniis opus est? Ipse Virgilius in Catalectis, quorum sincerae originis fidem cum Grammaticis Quintilianus quoque et Ausonius faciunt, praeceptorem suum Syronem laudat VII, 8:

Nos ad beatos vela mittimus portus,
Magni petentes docta dicta Syronis,
Vitamque ab omni vindicabimus cura.

Decimo in carmine quoque *ad villam Syronis* prope a Roma, ubi, dum agri describerentur militibus, quod videtur. inde a vere anni DCCXIII. usque

ad pacem Brundisinam auctumni DCCXIV, cum suis delituit IX, 4, memor ejus animus loquitur:

Villula, quae Syronis eras, et pauper agelle,
Verum illi domino tu quoque divitiae:
Me tibi et hos una mecum, quos semper amavi,
Si quid de patria tristius audiero,
Commendo, in primisque patrem. Tu nunc eris illi
Mantua quod fuerat, quodque Cremona prius.

Ad v. 74. videbimus, Gallum quoque, cujus fit mentio, e disciplina Epicurea fuisse. Ex *Epicuri* opinione (Lucr. V, 417. Plut. *plac. Phil.* I, 3, 4. Diog. Laërt.), quam a Leucippo et Democrito fere petebat, principio infinitum *inane* erat, in quo *atomi*, sive aeterna, individua et quae mente tantum sentiri possent *primordia*, varia et forma et magnitudine et pondere, temere ultro citroque ferebantur. Multo impetu facto, in vasto inani hic et illic deformes moles cogebantur, quae quum seorsim versarentur, innumerabiles mundos constituebant. Nam quum in turbulenta concursione primordiorum sensim sensimque paria cum paribus cohaerescerent; secernebantur variis et formis et sedibus, graviora quidem deorsum, sursum lata leviora: ita, ut ex his atomis non aliter ac *seminibus*, principia rerum, *terra*, *aqua*, *aër* et *ignis* aethereus orirentur. Nam haec quoque corpora, quae ab Empedocle elementa esse dicuntur Lucr. I, 713—717, ex primordiis fiunt, quae ipsa Empedocles Plut. I, 13. cognatas et rotundas particulas, Leucippus et Democritus Arist. *cael.* III, 2. τὰ πρῶτα σώματα, *prima corpora*, Epicurus autem atomos, et Lucr. I, 502. *semina rerum* et *primordia*, principia originum,

prima quoque IV, 187. sive primam materiam dicit. His igitur, quippe *primis rebus*, jam omnia *exordia*, et, quamvis sit *tenerrimum*, ipsum *coelum* componebatur liquidissimi aetheris. Ita Lucretius quoque V, 431. *exordia rerum*, rerum primas dicit origines, id est, quod addit, terrae, maris, coeli et animantium. *Anima*, aër Lucr. I, 716; ψυχή in Orphei *fr.* XIX. [?]. *Liquidus ignis* i. e. limpidus ignis Lucr. VI, 204. hoc loco dicitur, qui magis aether dici consuevit. *Orbem mundi*, i. e. *coelum orbe versans*, Lucretius quoque V, 511. cavam convexitatem aetheris extremam dicit, quae orbe volvitur. *Tener* is orbis non propter praesentem juventutem dicitur, quod genus Lb. II, 343. tenerae res terrae; sed quoniam prae caeteris mundi partibus ex tenerrimis exordiis factus est: quam durantem teneritatem Cicero *N. D.* II, 25, Plinius II, 7. et Marcianus Capella agnoscunt. Gravia terrae corpuscula, quod Lucretius ait V, 450, infimum locum in medio occuparunt; tum primum nebulae instar ex condensata massa multo minores res igneae levis aetheris, laeves et rotundae, evolabant, et circum sternebantur, tamquam involucrum aliquod, sub quo stellae errantes ferebantur. Postea ad mare recipiendum quum terrae pars subsideret, tellusque, aethere et sole siccata, salso sudore profundum expleret, dum circa saxa horrentia molliores valles deprimebantur: plura quoque levia corpuscula vaporis et aëris se extulerunt, et coeli fulgentia templa densaverunt. Sic terrae concreta moles constitit, coagulata totius ex sentina; et, defaecata, ni-

tidis corpusculis mare, aër et aether manserunt, levioribus quibusque gravioribus impositis, quum aether purissimus levissimusque certo motu supra incertas tempestates spirantis aurae flueret. *Nereus*, filius *Ponti*, sive cavernae maris, et *Γαίας*, terrae solidae, imperabat cum quinquaginta filiabus, Nereïdibus, mari mediterraneo, quod antiquissimis Graecis depressum orbis terrestris umbilicum explere videbatur. De diis, qui ad actum terrae formandae adfuisse in fabulis dicuntur, v. *Ep. Myth.* I, 3, p. 13 — 17. Verbum poëticum *discludere* Virgilius, cujus rei Macrobius [*Saturnal. VI*, 4.] testis est, a Lucretio V. 439. petebat. *Formae rerum*, conformatio terrae continentis ad curvas oras, montes, valles, flumina delabentia; sed nullis etiam tum plantis et animantibus.

37 — 40. Terra etiam tum vasta et vacua, crassis vaporibus aër impletus erat. Ecce! repente (rem paene dicendo oculis poëta subjicit), quod quasi sensu rerum natura animata miratur, *novus sol* splendore suo ex nebula exit; et *nebula in altum elata* et in *nubes* coacta, postquam *pluvia* facta est, terram siccitate adstrictam tingit. Nebulae quemadmodum deciduae hilaritatem ferunt Lb. I, 401, ita *summotae* in pluviam vento et sole dissolvuntur Lucr. VI, 513. Novus sol non, qui quotidie renovatur, est Lb. I, 249, qualem esse Epicurus narrabat magis quam credebat. Ex terrae solo praegnante, primum, pluvia et sole elicitae, *plantae* fiunt, herbae, frutices et arbores, denso foetu erumpentes, *silvae*; postea *spirantes animae*, bestiae et ho-

mines, qui adhuc bini fere in *saltibus* alimenta quaerunt Lb. II, 340. A principio, Lucretius inquit V, 781, ita crescebant circa terrae superficiem herbae et arbores, quemadmodum plumae et pili circa adolescentia corpora bestiarum oriuntur; postea animata quoque genera: quae, sicut adhuc post pluviam limus tepefactus multas bestiolas excludit, ita tum temporis, propter juveniles vires tumentis calore et humore terrae et gignentis aetheris, et frequentiora et majora prodibant. Primum verno calore *volucres* ex ovis, uti nunc e folliculis cicadae aestate, exibant; deinde intra terrae sinum uteri fiebant, e quibus maturati et *bestiae terrenae* et *homines* ad lucem per foramina enitebantur, et fontibus lactis, mox autem feris terrae fructibus perpetuo vere alebantur. Pauci adhuc *animantes*, *animalia*, non magis bestiae sunt quam homines, quos Lucretius quoque V, 789. 791. (cf. V, 820. 821.) *animalia* et *mortalia saecla* dicens complectitur. Non secus Horatius, Serm. I, 3, 99:

> Quum prorepserunt primis animalia terris,
> Mutum et turpe pecus, glandem atque cubilia propter
> Unguibus et pugnis, dein fustibus, atque ita porro
> Pugnabant armis, quae post fabricaverat usus.

Hic *tenuis* adhuc numerus *spirantium et animatorum corporum* primum pererrat per *montes ignotos* quidem, sed fructuum plenos silvestrium, qui tunc quidem Lucr. V, 935—942. et largiores et majores atque generosiores crescebant. *Ut* post *novum* in Hafniensibus quoque libris deest; *splendescere C; cadunt B; incipiunt A. Ignaros*

pro *ignotos*, exquisitius dictum, quod in Virgilii est Aen. X, 706, Heinsius in libro quodam Mediceo, quamvis non optimo, et in Vaticano reperit.

41—42. Origines rerum humanarum ex Epicuri quidem disciplina Silenus canere non poterat, quoniam hunc ipsum Epicurus cum omnibus diis somnia esse censebat. Fabulae de Deucalionis lapidibus, Saturni regno et furto Promethei, ut et cum ante dictis mundi initiis et inter se apte cohaereant, ex rebus varie et traditis et intellectis hic ordo cogitandus sit. Primo loco recens creati *Krono*, sive, quem Romani dicebant, *Saturno* rege Titanio aureum saeculum innocentiae degerunt, semper juvenes, nullo labore et morbo, sempiterno vere et fructuum sua sponte nascentium abundantia, donec post longam felicitatem quasi sopiti obierunt. Proximo loco, *Ζεύς* sive Jupiter quum regnaret, gens erat argentea, jus post centum annorum pueritiam, raro a justitia conventi juvenes moerorem sibi et immaturam mortem stultitia sua parabant, dum nocebant alter alteri, et diis honores et sacra recusabant. Nunc factum est, ut Jupiter, efferatos quum vellet necessitate solertes et honestos reddere, Saturniae felicitatis vestigia a terra deleret ignemque absconderet Lb. I, 131. Sed Titanis Japeti filius *Prometheus* (prudenter prospiciens), qui, una cum fratre Epimetheo (sero sapiente), homines e terra crescentes viribus donaverat, inepta misericordia correptus, sapiens Jovis consilium irritum reddidit; dum in fungosa ferulae medulla, *νάρθηξ* X, 25. ignem, unaque cum igni artis scientiam, aut e Vulcani atque Minervae com-

muni officina, aut de Solis curru furtim abstulit, et ad amatos suos deportavit. Quod ad delictum ulciscendum Jupiter eum in rupe montis *Caucasi*, sub extremum Occidentem antiqui orbis terrarum Graeci, revinciri, et ab *aquila* jecur quotidie redintegratum dilacerari jussit. Dono gens aenea plane corrupta est, quae, omni expulsa justitia, fructu agresti non amplius vescebatur, taurum aratorem caedebat, arma et domos ex aere struebat, et bellum tantum et vim moliebatur Lb. II, 536; donec postremum aeneam gentem nefariam (Apollod. I, 7, 3. Schol. Vill. Il. I, 126.) eluvione perdendi Jupiter cepit consilium. Promethei consilio usi filius ejus, princeps Phthioticus *Deucalion*, et ejus uxor *Pyrrha*, Epimethei et Pandorae filia, in arca fugerunt et ad Parnassum appulsi sunt. Jupiter, ut ope eorum meliorem gentem humanam restitueret, oraculo iis praecepit, ut *lapides* supra caput jacerent Lb. I, 62. Inde a Deucalione jacti fiebant viri, a Pyrrha feminae: gens quidem etiam tum dura, sed justior et melior heroum et semideûm, qui ad Thebas et ad Trojam fortiter factis gloriam adepti sunt, et post mortem Fortunatorum insulas sub rege Saturno in Oceano tenuerunt. Minus trita fabula est, quam Etymologicum (*ἰκόνιον*) tradit: post undas Deucalioneas Jovem Prometheo et Minervae imperasse, ut simulacra e limo fingerent, et ventis, ut ad ea spirarent et ea viva facerent. Ab illis altero loco creatis ferrea gens, quae adhuc est, ortum habet, quae singulis generationibus pejor fit, et aliquando, summe inquinata, aureae aetati redeunti cedet IV, 4—7. Has res,

quae ante diluvium erant, quoniam Virgilius suis hominibus satis notas esse suspicari poterat, quum nobis ruptim tantum sint traditae; non raro consilio usus primum finem suum proposuit, restitutionem generis humani a Deucalione et Pyrrha factam, postea, a quo initio et qua via homines ad diluvium usque pervenerint. Scriba hoc loco versum assuit: *Hinc lapides Pirre jactos, primordia rerum, hinc hominum pecudumque genus, Saturnia regna, Caucasiasque . . . ;* et aliqui alii: *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum*, vel *regum.* Suaves monachi homines desiderabant in superioribus creandos, quod tantum „*Animal*, bestia" edidicerant; et poëtae socordiam sarcire volebant.

43 — 44. Post undas Deucalioneas aetas *heroum* erat, cujus, uti par est, paucas tantum res, vel sua sponte vel temporis et loci respectu eximias, Silenus eligit. Electarum quoque poëta tamquam memoriter tantum mentionem facit. Tertia aetate ante Trojam eversam quum *Argonautae* vellus Colchicum petituri navigarent IV, 34, et in litore Propontidis ad Mysiae vel Bithyniae urbem Cium, quae post Prusias dicebatur, appellerent; formosus Hylas, Theodamae filius ab Hercule amatus, quum aquam hauriret, a Nymphis aut fontis, qui ipsius nomine appellatur, aut Ascanii fluvii abreptus est. Inops consilii Hercules cum amicis, in litore silvestri quaerentes eum, frustra clamabant; imago tantum voci resonabat, sive, quod Theocritus XIII, 58. narrat dulcius:

Ter clamavit: Hyla! quam guttur ructat apertum,
Ter puer audierat: tenuis vox exiit undis
Sed tamen: et, praesens etiam, procul esse videtur.

Etiam sub Imperatoribus (Strab. XII. p. 564.) puero inter Deos relato a Prusensibus dies festus celebrabatur, quum bacchantes in montibus Hyla clamarent. Ad fontem, Antoninus Liberalis inquit, ei sacrificant; post quod ter eum sacerdos nomine vocat, terque imago voci resonat. Alter versus argumentum sono suo suum imitatur, Graeca ratione dimensus; quum extrema vocalis *a* non proxima vocali liquescat, sed corripiatur, praeterquam in arsi, quae, quamvis brevia, producit: *Hylă, Hyla omne sonaret.*

45 — 46. Canit quoque, infelix *Pasiphaë* quomodo nivei tauri amore solatium acceperit. Poëtice, solatur eam, quemadmodum v. 62. cortice circumdat. Pasiphaë, a Sole (*Ἥλιος*) et Perse sive Perseide partu edita, soror Colchici regis Aeetae et Circes; quod verisimile est, filia alicujus principis ex interiore Asia, quae vix ad Persiam usque nota erat, nupsit Cretico regi Minoi, Jovis ex Phoenissa Europa filio et avo Idomenei, bellatoris Homerici. Minos, mari potentissimus, quoniam taurum a Neptuno creatum, propter eximiam formam, non immolaverat, sed, ut gregem nobiliorem redderet, destinaverat; Neptunus iratus taurum in furorem impulit, et Pasiphaës tam acrem in eum concitavit amorem, qualis, quo Europa olim permota fuerat, ut ex deo taurum per mare sequeretur. Alii dicunt, ipsam Venerem, ut Solem proditorem ulcisceretur, filias ejus turpi amore irretivisse. Daedali solertis in vacca lignea

voti Pasiphaë compos facta est, et conjugi Minotaurum taurino capite peperit, qui hominibus vescebatur, et a Theseo Ariadnes auxilio vincebatur. *Fortunata, nisi —:* contentione acriter pungente, ex qua altitudine ad quam humilitatem adversa eam fortuna dejecerit. *Candidum* colorem sacrum, quem, sicut hic, ita in Propertii II, 23, 113. et in Philostrati imagine I, 16. *taurus* habet, auctor Neptunus dederat. Nam huic et ipsi non semper atri tauri Odyss. III, 6, sed, laeta victima, candidi quoque offerebantur, ut in Aeneidis V, 236:

> Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
> Constituam ante aras voti reus.

Ita Bellerophontem Pindarus Ol. XIII, 98, ut, ob Pegasum domitum, equorum domitori Neptuno *candidum taurum*, ταῦρον ἀργόν, mactet, hortatur: quem candidum taurum interpretes erant, qui, a scholiaste in eum errorem inducti, cum nigro, qui pinguitudine niteat, commutare vellent.

47—60. Rei amplificatio. Verum quid causae sit, aliae fabulae quum ornatum suppeditarent non minus auditu dulcem, quamobrem hanc potissimum, cujus lascivia cautionem requirebat religiosissimam, Sileno tam volupe sit enarranti? Finge tibi animo vultum venustae Najadis, quum, a juvenibus Satyris derisa, sexus sui cavillationem exaudit; et etiam tum de senis irrisoris facetiis dubita, qui praeter promissum praemium nonnihil adjiciens ante diem pernumerat. Nihilo minus tamen non praeter fines decori latus, de amore tantum solatii adhuc experte canit, quem tamquam miserabilem aliquam *demen-*

tiam excusat. *Puellas* et *virgines* Graeci et Romani uxores quoque adolescentes et matres, qualis Pasiphaë, blande appellaverunt. Ipse poëta et orator C. Licinius Calvus, Catulli amicus, de Io vitiata ita dixerat:

Ah, virgo infelix, herbis pasceris amaris.

Proeto, regi Tirynthis, urbis Argolicae, cujus Acrisius, Persei avus, frater et successor erat, tres erant filiae, Lysippe, Iphinoë et Iphianassa: quae quum vel Bacchi sacra vel Junonem sprevissent, porriginem in capite, qua pili exciderent, et lichenes in toto corpore habebant, et furentes per Argos et Arcadiam discurrebant; donec postremum Melampus Lb. III, 550, cujus de rebus poëma Hesiodi erat, suffimentis et lustrationibus iis medebatur, et Iphianassam in matrimonium ducebat. Quod *vaccas* se esse putaverint, ejus rei antiquiores testes perierunt. *Agros* agnoscit Macrobius *Sat.* IV, 6. et scholiastes Statii Theb. V, 590. *Auras*, quod scribarum vitio in aliquibus libris est, lente dicitur, quoniam Proetides tunc non per campos apparent discurrentes. Levior terra vaccis *arabatur*, quae jugum in cervicibus impositum habebant Lb. III, 167. *Levis* frons calva videri possit; sed *cornua*, quae opponuntur, frontem desiderant, quae sine cornibus sit, eaque et ipsa magis est decora. *Demens*, ut olim illae, *tute nunc* in saltibus vagaris, ut taurum quaeras amissum, qui, te non curans, alicubi interea in umbra quiescit, aut dilectiorem vaccam persequitur. *Tauri* cum grege suo tempore tantum admissurae pascebantur, ad quod Graeci menses Aprilem et Ma-

jum destinare solebant; alias liberi in silvis meabant, quoties libebat, ad septa euntes Lb. III, 224. Hunc insuper Neptunus auctor efferaverat. *Hyacinthus*, caeruleus gladiolus II, 18. Versus, qui pedem Ionicum in exitu habent, Graecis in nominibus Romanus amat, simulque et Graecam conformationem et Graecam metiendi rationem sibi permittit; quemadmodum hoc loco *tus* in *fultus* producitur II, 24. Lb. IV, 137. Hanc elegantiam qui primus audebat, quid censetis, laudatusne sit? Candidus taurus supra purpureum hyacinthum in frigore ilicis VII, 1. ex viridi nigrescentis herbas ex viridi pallentes quam speciose ruminat! Ita aucta pulchritudine flagrans cupiditate Pasiphaë amatum sibi mente fingit; isque amorem ad aemulam ex late diffuso grege suum avertat? *O Dictaeae Nymphae!* plena libidinis exclamat, claudite tortuosas valles horum saltuum, ut errans taurus possit exquiri, et, ubi exitum ei reliqueritis, inde aliquibus vaccis ad stabula Gortynia allici. Pari vehementia in Anthologiae *Steph.* I. p. 37. Amori clamat:

Monte vagum tu me taurum quod amare docebas,
Mugitu quoque me doceas clamare marito.

Saltus X, 57. In *Dicte* monte silvestri, qui ad orientem solem in insula Creta spectat, pascua aestiva armentorum Minois erant, cujus sedes Gnossus erat interior in vicina planitie. Sed prope *Gortyna* sive *Gortynam*, urbem secundo loco potentissimam, viginti quinque millia passuum a Gnosso sitam in campo Str. X, 4 p. 372, ad quem Europam Jupiter abripuerat, pascebatur, quod Servius ex perditis poëtis refert, can-

dida armenta et Soli sacrata, quae in montes non compellebantur, eaque, quod verisimile est, ab hujus filia Pasiphaë custodita. Huc, optat, ut nunc amatum taurum, sive pascua sive gregis appetitus eum in deserta deduxerit, postquam devii tramites clausi fuerint, per aliquas pulcherrimarum vaccarum allicere possit. Institutum et eventum artis Daedaleae cantor reticet. Pro *forte* Hafn. *C.* *sepe* habet; et paulo post *aut herba in viridi captnm*, quod Burmannus ex Mediceo *herbam* legendum esse suspicabatur.

61. *Atalantam*, Schoenei in Boeotia, quod alii dicunt, in Argolide aut in insula Scyro filiam, venustate et celeritate claram, oraculum a matrimonio dehortatum fuerat. Quare cum procis pater id pactus est, ut cursu vel de nuptiis vel de morte certaretur. Permulta, quae pro tropaeis in stadio erant, deterrebant capita, quum *Hippomenes*, Megarei Onchestii filius, Neptuni nepos, adveniret. Venus mala ei aurea dederat: quae, simulatque Atalanta cursu eum praeibat, singula in viam conjecit, illaque dum admirabilem fructum collegit, ad metam ipse approperavit. Victor autem quoniam gratias reddere obliviscebatur, Venus eum instigavit, ut cum sponsa sua Cybeles in sacrario concumberet: quam ad rem ulciscendam severa dea leonum formis utrumque induit, et jugo junxit. Theocritus III, 40:

Hippomenes quando voluit sibi ducere nuptam:
Cursum mala manu perfecit habens. Atalanta
Ut videt! ut furit! ut toto se immergit amore!

Eadem posteriores de Atalanta fabulantur, heroide Arcadica, Iasi (Iasii, Iasionis) filia, quae apro Ca-

lydonio insignis facta est, et de Melanione, ejus amatore. *Hesperides*, quarum nomina Apollonius Hesperen, Erytheida et Aeglen dicit, custodiebant, quod Hesiodus dicit, in insula Oceani sub occidentem solem sita, quod Pherecydes, in radice Atlantis hyperborei (sive Atlantis praeter spiritum Boreae, a montibus Rhipaeis contenti, siti) in hortis Junonis, *aurea mala*, quae dono nuptiali a terra data fuerant. Ab Hercule in Graeciam translata, haec *aurea*, *hesperia* vel, quod Athenaeus dicit, *citrea poma*, quae *Citrum Aurantium*, *orange* nos dicimus Lb. II, 126, primum ob speciem tantum et odoris gratia ad serta, mensas secundas et vestes servandas adhibebantur, vel ad veneni vim depellendam sumebantur; Plinii autem aetate a quibusdam propter saporem diligebantur. Vetera carmina Dionysia Athen. III, 7. Baccho et reliquos fructus arboreos et haec poma inventa tribuebant: quamobrem Orpheus *fr.* XVII. inter Bacchi mysteria poma quoque Hesperidum canorarum aurea refert, et Theocritus ea II, 120. Bacchi poma dicit. Ad quem locum scholiastes tradit, Venerem, quae arborem Cypri, Ovidio auctore *Met.* X, 647, fulvas frondes et aureos fructus ferentem habebat, Hippomeni, ut Atalantam vinceret, Bacchi poma e corona sua donavisse, et hunc versum, cui Casaubonus medebatur, Philetae Coi, poëtae elegiaci Alexandri aetate, affert:

Mala tulitque sinu, quae Bacchi munere Cypris
Quondam accepta dedit, tempora despolians.

[cf. I p. 69.] *Tum*, *tum* v. 62. *tum* v. 64. Poëtae ad enumerationem idem in principio vocabulum

iterare solent, quale Homerus in scuto Achillis ἐν, et Theocritus XI, 45. ἐντί.

62—63. Tum Phaëthontis filias muscoso cortice vestit, et alnos factas erigit: i. e. mutationem earum in alnos factam aeque speciose cantu proponit, ac si praesens ea fiat IX, 20. *Cortex* hoc loco Virgilius, quod veteres observarunt, sexu femineo ausus est, quum alias Aen. VII, 742. sexu virili id dixerit. Linguae custodes, qui eadem aetate fuerunt, tale quid parum Latinum esse arguebant. ***Phaëthon***, lucens, quod ab Homero Solis nomini adjicitur, singulare posterioribus ejusdem nomen erat, Orph. *fr.* VII. Virg. Aen. V, 105. Sil. XI, 371. Val. Flacc. III, 213, et crebro apud Nonnum, secundum quem suum ipsius nomen Sol filio dederat: plane sic, ut ***Phoebus***, purus, Apollini adjectum, postea, quum ἀλληγορία deum utrumque misceret, Solis nomen factum est. Ergo ***Phaëthontides*** sive ***Phaëthontiades***, ex communi loquendi usu, ***filiae Phaëthontis*** sive Solis, alias ***Heliades*** dictae, quibusdam auctoribus sunt tres, aliis quinque vel septem sorores juvenis cognominis, quem, e Solis curru delapsum, ad Eridanum lugebant. Hesiodo auctore, siquidem Hygino *f.* 154 fides habenda est, parentes erant hujus Phaëthontis, qui perierat, Clymenus, Solis filius, et Merope, nympha Oceani; Euripide Strab. I. p. 33. et plerisque auctoribus, inter quos vel Hesiodus a scholiaste Germanici, a Didymo Odyss. XI, 325. et ab Lactantio ad Ov. Met. II, 325. numeratur, Sol erat et Clymene, nympha Oceani, uxor Meropis, regis ulterioris Aethiopiae. Hunc Phaëthon-

tem Tzetzes tamen *chil.* IV, 137. alium quemdam esse existimat; aurigam autem solis delapsum et Heliades opinatur (sed multa is et alia mira opinans) Solem cum Prote, Nelei filia, edidisse. Tertium aliquem Phaëthontem, quem Pindari scholiastae Ol. VII, 131. minimum natu dicunt, Homeri scholiastes autem Odyss. XVII, 208. ipsum illum nobilem esse tradit, Rhodus vel Rhode nympha ex Sole peperit. Ab his Aurorae soboles (filius, teste Hesiodo Th. 986, ex Aurora et Cephalo genitus et Veneris aeditimus factus; eorumdem, Apollodoro teste III, 14, 3, nepos, patre Tithono) non minus diversa est, quam Phaëthon, Aurorae equus jugalis Odyss. XXIII, 246. — Fabula de *Phaëthontis cursu* cum sole perfecto quum edi coepta est, terra orbis adhuc rotundus et ab Oceano circumfusus esse videbatur, situs ille sub coeli camera montibus sustentata et in Cimmeriam noctem et lucem Aethiopicam divisus Lb. II, 116. In hoc orbe terrestri, qua simul ad aquilonem et ad occidentem solem spectabat, defluxit de montibus Rhipaeis, citra quos circa sinum Sardoum Ligures (*Λίγυες*) habitabant, in Oceanum Eridanus sive post Rhenus dictus Lb. I, 481. Ep. Myth. I, 15. II, 12. (50.) per noctem Cimmeriam, quae, postquam ad ultimas partes occidentis solis felices Hyperborei deducti fuerant, sensim sensimque una cum aditu ad inferos ad aquilonem versus protrudebatur Ep. Myth. II, 16. 18 (54. 56.). Phaëthonti roganti, quod Hesiodus cecinit, Sol currum commisit; sed aurigam despicientes, limitem equi migrabant, et omnia incendebant: Aethiopes sive post Indi dicti ad

laevam partem propinquo sole nigrescebant, et, quum vel ad dextram versus supra terram currus aveheretur, Phaëthontem fulmine Jupiter in Eridanum procellebat. Ibi prostratum sorores reperiebant, et moerore in populos nigras mutabantur, quarum lacrymae ab noctu redeunte sole ad electrum (lapidem solarem) sive succinum indurescebant; et Cycnus, vicinus princeps Ligurum, Phaëthontis cognatus, querulus olor fiebat. Fabellam etiam ante Homeri aetatem (nam is ipse novit electrum) Phoenices invenisse credibile est, qui ab Eridani ostio, Cassiteridibus opposito, pretiosum succinum in Graeciam asportabant, et mercaturam, quam soli faciebant, diris Oceani prodigiis, et, si quis, qualis Herodotus, curiosior ad investigandum quaereret, inscitia, quam praetexebant, tueri volebant. Ab hac opinione ordiens, si quis reliquas, quae in doctrina de terris factae sunt, mutationes persequitur: cunctae ei, quas Plinius [XXXVII, 11, 2—3.] nobis et alii tradiderunt, Graecorum de Celtico electro narrationes congruunt, specie quamvis dissimillimae. Primus Pherecydes, quod Hyginus et scholiastes Germanici referunt, Padum, a Phocaeis nuper detectum, Eridanum alii postea Rhodanum quoque eumdem esse dicebant; ita ut vel in Apollonii IV, 627. idem fluvius tribus alveis et in septemtrionalem Oceanum illic, et in mare Ionium sive Adriaticum, inque Sardoum hic influat. Deleta Poenorum mercatura maritima, una cum insulis Cassiteridibus Eridanus quoque electrifer amissus est, donec nominibus aliis aliaque specie denuo reperiebantur. Etiam nunc veteris fluminis opi-

nati vestigia manebant, et in imperitissimo quoque scriptore firmissima Lib. I, 481. Nomen Eridani autem Pado Adriatico, qui celebratissimus erat in erroribus heroum, constitutum manebat: Strabo quamquam, quoniam Eridanum veterum in Celticum Oceanum influere videbat, tantum in vicinia Padi eum positum quaerebat. Nunc vel ad *Padum*, vel in insulis electridibus ante ejus ostium, vel ad vicinum aliquod stagnum sulphureum, silvam esse fabulabantur arborum electriferarum, sive populorum nigrarum, sive *alnorum*, quae ad Padum frequentiores erant, sive laricum aut pinuum, quarum Gallicum nomen *Pades* fluvius habere dicebatur: dum quaerendi studiosiores etiam tum originem succini aut septemtrionali Oceano, ubi ad occidentem solem spectat, aut arboribus resinosis et sole noctu redeunte calentibus, quae ibi essent, tribuere non destiterunt.

64 — 73. Inde Silenus *nemoris Grynei, Apollini sacrati*, fabulosam originem canere instituit; sed ipse, vino quamquam elatus, quomodo id vel elatius vel Apollini jucundius facere possit, quam *Gallus?* Canit igitur: Gallus quemadmodum, quum primum poëtica auderet, ad Heliconem pavide errans, ab una Musarum in montem ductus fuerit; omnes Apollinis poëtae et poëtriae futuro principi praesagientes honorem quomodo habuerint, et de sede sua surrexerint; et Linus, auctoritate gravissimus, quemadmodum a Musis jussus Hesiodi fistulam ei tradiderit, ut *nemus Gryneum*, quo Deus laetaretur, caneret. In hac quoque, ut in reliquis fabulis, diligentiorem expositionem, quae

Galli ex carmine repetenda sit, mente nobis poëta adjiciendam reliquit. Dubito, an proposito inveniendae eclogae, in qua cum praedicatione Galli poëtae Vari, bellatoris Epicurei, laudes scite conjungerentur, acutiore consilio satisfieri possit.

64—66. *Cornelius Gallus*, praenomine dubio, in urbe Gallica Foro Julii anno ab U. C. DCLXXXVIII. natus est, et anno DCCXXVIII. quadragesimum annum agens obiit. Ex ignobili genere tam mature prudentia et fortitudine animi emersit, ut, quum minorem natu Messalam v. 74. triumviri metuerent, ipsum jam anno DCCXI. Asinius Pollio Ciceroni tamquam familiarem suum nominaret, et consuetudinem ei cum hilari sene invideret. Bello Mutinensi utrum cum Pollione M. Antonium, an, quoniam Romae adesset, Caesaris Octaviani propiores vires sequutus sit, nescimus quidem, sed opinamur posterius. Anno DCCXIII. quum agri dividerentur, quod Servius refert, triumviri pecunias eum jusserunt a municipiis exigere Transpadanis, quorum agris parcebatur. Una cum amico Asinio Pollione, Antoniano praefecto hujus regionis, et L. Alfeno Varo, cui a Caesare agri ad dividendum commissi erant, cuique et ipsi Gallus, quum tantis laudibus in carmine ad Vari honorem destinato cumulatus sit, interiore, quam muneris, necessitudine conjunctus esse debebat, nunc quidem, quod Donatus affirmat, ad Virgilianum praedium servandum conferre poterat. Juvenilibus quibusdam carminibus vires experiens circa Heliconis radicem modeste adhuc erraverat, nuper vero Euphorionis de nemore Gryneo, Apollini

dicato, fabulam tam praeclare cecinerat, ut non secus atque Musarum amico, Hesiodum ad sequendum consecrato, Virgilius ei gratulari potuerit. Clariorem etiam quatuor elegiarum libri, venustae Lycoridi X, 2. inscripti, mox eum fecerunt, quibus ejus immortalitatem Ovidius *am.* I, 15, 29. tribuebat:

Gallus et Hesperiis, et Gallus notus Eois,
Et sua cum Gallo nota Lycoris erit.

Quamquam Quintilianus X. p. 226. duriorem eum in isto genere esse putabat, quam sequentes elegiarum auctores, tersum Tibullum, et, quem alii praetulerunt, Propertium, vel lascivum Ovidium. Traditos ejus habemus, praeter longius carmen juvenile, Cirim v. 74, paucos versus, quos Virgilius X, 46—49. servavit, et vix aliquas reliquias. Quae prius ejus esse dicebantur, ea partim posterioris cujusdam Maximiani, partim fatui alicujus subjectoris sunt. Dicendi facultas, quae in Cornelio Gallo, Ciceronis et Asinii consuetudine mature uso, fuerit, uno ore a pluribus laudatur. Virgilius ei postea non tantum decimam eclogam inscripsit, sed in Georgicorum libro quarto egregiam quoque ei laudationem habebat, quam autem ut deleret post infelicem amici exitum coactus est. Parthenius quoque, qui Graecis literis Virgilium instituit, Erotica sua, quae adhuc supersunt, eidem consecravit. De Aegypto expugnanda Gallus tam praeclare meruit, ut Caesar Octavianus eum ad ejus provinciae praefecturam proveheret. Anno DCCXXVIII. de imprudentibus ad familiares sermonibus et de suspectis conatibus accusatus, Caesaris sententia et severo senatusconsulto ad necem

compulsus est, illacrymante ei Caesare in Senatu: quod sibi soli non liceret amicis, quatenus vellet, irasci [Suet. Aug. 66. Dion. Cass. LIII, 23.]. — *Permessus*, Strabone auctore, cum Olmeio conjunctus, ab Helicone in lacum Copaidem defluit. Hesiodus Theogoniam a narratione orditur, Musas, undis Permessi vel Hippocrenes vel Olmeii lautas, in Heliconis vertice choros celebrasse, et poëtam agnos ad Heliconem pascentem ad cantum excitasse. In Propertii quoque II, 10 (III, 1), 25. Permessus imagine dicitur tenuiorum carminum, quae sublimiores fontes nondum appetiverint:

Nondum etiam Ascraeos norunt mea carmina fontes,
Sed modo Permessi flumine lavit Amor.

Aones montes, eximie Heliconis vertices, dicti ab Aonibus ex montanis populis priscae Boeotiae, ad quos cultum Musarum Thraces v. 13. postea perferebant. *Aones in montes* pro *Aonios;* quod genus, *Medus Hydaspes*. *Atque viro*, quod Arusianus Messius legit, et quod, praeter alios, Hafniensis *C* quoque refert, praeferendum mihi esse videtur, quoniam *ut duxerit* tam prope abest, et actus deducendi et cum salutatione surgendi arcte conjuncti sunt. *Adsurgendi* honos, qui initiando juveni firmatae aetatis (*viro*) propter futuram praestantiam habetur, mos erat et Homerici Olympi et posterioris Graeciae atque Romae. Sophocles senex, a filiis suis quasi delirans in judicium vocatus, quum Oedipo Coloneo, quam nuperrime perfecerat, recitata respondisset; judices adsurrexerunt, magno poëtae admirationem suam ut testarentur. Accius, tra-

goediarum scriptor Romanus, senatori alicui nobili J. Caesari, quoties is in poëtarum coetum veniebat, numquam adsurgere solebat, non immemor quidem illius ordinis, sed quoniam hic, ubi de scriptis, non de majorum imaginibus, certamen esset, sibimet ipsi plus tribuebat. Virgilio et ipsi, quum ex ejus versibus in theatro audirentur, universus populus Romanus adsurrexit, et forte praesentem inter spectatores poëtam non secus atque Augustum reveritus est. Postremus versus e rarioribus exemplis est, in quibus versus incisio cum incisione sententiae non congruit; versus quidem ad *Phoebi*, sententia demum ad *chorus* residit; cf. III, 33. Eximius quidam poëta, cujus praeclara etiam in doctrinam versuum merita nemo me religiosius veretur, ex his exemplis colligit, veteres versus hexametros nulla incisione scribere sustinuisse, et nobis quoque praeceptum post longam vel brevem syllabam in tertio ictu, et post longam in quarto incidendi negligere licere. Sed nemo Graecus Romanusve ante novissimos Byzantinos hanc regulam migravit; nemo unus versus hexametros scripsit, quibus vel volubilior illa mora *uno individuo vocabulo* retardaretur, quod genus:

> Jetzt, wie die wogende Meerflut | donnerte, hob sich Poseïdon.

Sane vero:

> Jetzt, wie des wogenden Meers | Flut donnerte, hob sich Poseidon.

Qualis versus hexameter, quoniam post *Meers* lenis requies est, non tantum conceditur, sed, ob longi-

tudinis depositione depressae pondus *Flut*, etiam commendatur. Johannes Tzetzes Byzantinus primum per non angustos, sed elegantia et gravitate circumscriptos limites Graecae rhythmi agitationis tam saeve rupit, ut novae post eum formae aut difficili negotio aut plane non inveniri possint. Nostra autem gloria ne sit, versibus ad Byzantinum exemplar Germanis contra Homerum concurrere, sed ad Graecum exemplar Germanis cum eo contendere.

67—71. In Helicone monte, Aganippe fonte ad laevam relicto, Pausanias ad Musarum nemus recta adscendens, primum imaginem Euphemes, Musarum nutricis, et postea *Linum* in parva rupe in antrum excisa invenit, cui quotannis ante Musarum sacrificium inferiae ferebantur. Iste Linus, quem Thebani a posteriore, Ismenio cognominato IV, 56, Apollinis filio, Herculem instituente, distinguebant, ab Urania Musa et ab Amphimaro, Neptuni filio, originem duxit; omnes homines et ejusdem et priorum aetatium cantus gloria superavit, et ab Apolline, quocum se comparaverat, interfectus est. Ejus memoriam cantores peculiari poëmate, *Lino* sive *Ailino* dicto, colebant, quod, quemadmodum Eustathius Il. XVIII, 570. ex Euripide refert, inter luctum et laetitiam canebant, a confidentia, ut videtur, nimia semet dehortaturi. Quare Hesiodus:

Uranieque Linum caram peperit sibi prolem,
Quem, quotquot praestant homines cantu citharaque,
Omnes inque choris plorant lautis epulisque,
Principioque Linum clamant, clamant abeuntes.

Secundum fabulas, quae perierunt, Linus, aeque ac

populares ejus Amphion II, 24. et Hesiodus, *pastor* fuisse videtur. ***Divinus***, a deo concitatus V, 45. Ex *apio* (cujus altera species est montanum apium, *oreoselinum* et *petroselinum*, *Apium Petroselinum L.*; altera, palustre apium, *heleoselinum*, *Apium Graveolens L.* Lb. IV, 121.) serta veteres ad inferias adhibebant; unde suspicari licet, Lini quoque in inferiis apio ejus imaginem quotannis coronatam fuisse; et *amarus*, peracerbus gustatu, quod adjectum est, simul ad luctum quoque quodammodo respicere. In ludis Nemeaeis et Isthmicis, quorum parentalis erat origo, et ipsis coronae victoribus proponebantur, in illis quidem humidi, in his sicci apii, quibus fortasse palustre apium, *udum apium*, et apium montanum significatur. Attamen temporis quoque ad laetioris coronamenta apium erat utile, propinquae mortis memoria laetitiam quoniam excitare volebant. Ita Anacreon in Athen. XV, 4. frontem apio coronatus diem festum Bacchi agit. Ita in comissatione pastor Theocriteus III, 22. coronam hederaceam gerit,

Inseruitque rosae calyces, fragrans apiumque.

Athenaeus XIV, 7. vulgaris cujusdam saltationis, Anthema dictae, mentionem facit, ad quam imitante gestu cantabatur:

Sunt ubi rosae?
Sunt ubi violae?
Sunt ubi pulchra apia?

Et Horatius, quando de salute summorum amicorum Diis gratias agit Od. I, 36. II, 7. IV, 11. apio se exornat et aliis coronamentis, voluntatis indicibus.

Per Linum atavum Gallo juveni Musae, ut nemus Gryneum canat, plurium *calamorum* arundinem sive fistulam tradunt, qua senex olim Hesiodus, alter Orpheus, silvas ad se excantabat. *En aspice* Hafn. *C.* Exemplar majus aliquod, quam recens Euphorion X, 50, cui fabulam Gallus, sed non Grammatice doctam et obscuram eloquutionem debebat, senex ille Ascraeus fuit, inter heroicas personas Heliconis cultus; is in carmine, quod per aetatem periit, eamdem fabulam de Calchantis et Mopsi hariolorum certamine, quod Gallus in oppido Grynio collocaverat, ante Euphorionem cecinerat, et orationem Galli quasi modulatus erat. Ex epistola Parthenii, fabulis, quas Gallo ille epicarum narrationum et elegiarum in usum collegerat, praeposita, ossa tantum Gallum Graecis e fabulis exilia legisse, easque sua ipsius libidine finxisse, discimus. Sincerior haec et Hesiodo aliquo non indigna alieni argumenti tractatio, non obsequiosa interpretatio, disertas Gallo a Virgilio et hic et in decima ecloga laudes impetrabat. *Ascra* vicus Boeotiae in aspera et montuosa regione ad dextram Heliconem adeuntibus dicebatur, quo pater Hesiodi ex Cyme Aeolidis migraverat. *Ornus*, fraxinus silvestris, brevi, *duriore,* quam caeterae fraxini, et nigriore trunco, et foliis latioribus, et laureae frondis non dissimilibus, quae folia ad pecora pascenda non minus utilia quam ulmi folia erant, ***Fraxinus Ornus L.*** [Colum. de arborib. XVI, 1.]: nostri eam, de elegantia nominis admodum securi, ***Mannaësche*** dicunt: quoniam manna (ἀερόμελι) Neapoli ex cortice sudat, quod ventrem ad solven-

dum a medicis adhibetur. Magis inter externos externam arborem (quemadmodum cedrum, cupressum, platanum) suum ipsius nomen deceat, quod facili negotio in nostram linguam transit, neque incommode ad aures accidit.

72—73. *Grynion* sive *Grynia*, apud Servium *Gryna* et *Grynus*, apud Stephanum *Γρύνοι*, urbs Aeolica Myrinaeorum ad sinum Lesbium erat prius nobilior, post Alexandri expugnationem oppidulum tantum cum portu. Non inde procul locus Apollini sacer et vetus oraculum et splendidum templum lapidis candidi aberat. Pausanias I. p. 19. c. 21. aeque ac Servius amoenum nemus, quod circa templum erat, admiratur, in quo arbores fructiferae et non fructiferae, suaves odore et adspectu, viridi gramine, variis floribus cujusque anni temporis et crebris fontibus variatae erant. Erat igitur, quale nostrates dicerent, *un parc;* cujusmodi Longus quoque I. *prooem.* nemus nympharum Lesbium fuisse dicit: Jucundum nemus erat, refertum arboribus, plenum florum et irriguum; unus fons omnia alebat, et flores et arbores. *Luci*, Strabo IX. p. 412. inquit, quaeque loca sacra a poëtis dicuntur, etiamsi arboribus careant. Etiam mare Aeschylus *Pers.* 109. *πόντιον ἄλσος*, sacrarium marinum, dicit. Talibus a templis summae pulchritudinis et dignitatis, omni amoenitate naturae circumdatis, tristi animo ad informes istas, situ plenas, moles lapideas respiciamus, in quibus nos inter sepulcra et cruces et semiruta monimenta deum caritatis quasi contentiosum aliquem vindicem apprecamur. Veteres fabulas de *nemore*

Gryneo, quas Gallus ex chiliadibus Euphorionis Chalcidici, ut libere eas ad colorem quemdam Hesiodeum conformaret, elegit, Servius has tradidit. *Grynus*, filius Eurypyli Mysii, quem Telephus, Herculis filius, genuerat, contra hostes Pergamum, regem Epiri, filium Neoptolemi, ex Hectoris muliere vidua Andromache editum, advocavit, et in memoriam victoriae duas urbes condidit, quarum alteram Pergamum, Grynum, ex Apollinis responso, alteram appellabat. In luco, quem ejus filia Apollini conseverat, Calchas Homericus fatum complevit, quo ei moriendum erat, quum primum in valentiorem vaticinatorem incidisset. Id erant, qui ita narrarent. Vicinus augur Calchantem, qui, quod videtur, oraculo praefuit, vites in nemore serentem conspiciens, vinum eum non gustaturum esse, praedixit. Vites crescebant vindemiaque fiebat. Nunc Calchas una cum aliis augurem ad coenam vocavit, et, quum diis in focum libare vellet, se non solum poturum esse dixit, sed etiam diis daturum et convivis. Eadem, quae ante, ei augur respondit; ad quod, deridens eum, Calchas adeo ridere coepit, ut repente, intercluso spiritu, poculum abjiceret. Ex altera fabula cum Mopso, non illo Argonautarum augure, sed filio Apollinis, aut Rhacii ex Manto, Thebani Tiresiae filia, Calchas certabat. Periclitabantur, pomorum numerum, quae in arbore essent, edicere. Calchas victus est, et aegritudine periit. Illud certamen plerique Clari, urbe Colophonia, quae oraculum Apollinis a Manto institutum habuit, alii in Cilicia collocabant. Inter hos quidem Sophoclem Strabo XIV. p. 642, inter illos Hesiodum habet, cujus hos

versus refert. Mopsus, in vicinia, uti credibile est, oraculi materni habitans, a Calchante peregre eunte interrogatus est:

Miror ego mea mens intusque stupet, caprificus
Quot grossos habeat, gracilis; numerum mihi dices.

Ad quae Mopsus respondet:

Millenae numero decies, modus estque medimnus;
Tantum est una super, modius quam cogere nescit.
Dixerat; et numerus modii verus fuit ille.
Calchantemque simul leti texit sopor umbra.

Pro *Grynei* Hafniensis *D* *Cyrnaei* habet scribae vitio.

74 — 77. Ex his versibus tres posteriores e Ciri v. 59 — 61 ad verbum expressi sunt, nisi quod pro *Ah timidos*, ferventiore, *deprensos* ibi lente dicitur. Praeterea alii quoque eximii loci ejusdem poëmatis sunt, quos Virgilius in summa ipsius opera transtulit. Quaeritur, utrum ex suo carmine juvenili, quemadmodum plura e *Culice*, in perfectiora opera emendatos transscripserit; an ab alieno et a quonam eos petiverit; nam recentiorem aliquem furtivis coloribus tam incallide suas plumas exornasse, id ipsa ad Messalam inscriptio redarguit. Virgilii autem vix esse carmen potest, quum, praeter temerarium aliquem apud Servium VI, 3, id ei ne Grammaticus quidem tribuat, neque exordium cum ejus aetate et rebus privatis, nec sermo cum ejus suppari tempore scriptis congruat. Auctor ubi Messalam alloquitur v. 1 — 47: Quamquam ab laudis amore et a fallaci aura populari ad Atticos hortos sapientiae i. e. Epicureae disciplinae se convertat, Messalae tamen hoc munus, ait,

insuper se conficere velle, antequam Musas suas quiescere sinat. Messala quidem, docto juvene, sublime carmen philosophicum dignius fore, ad quod efficiendum sibi autem vires adhuc colligendas esse. Interea tradere se haec, quae possit, diligentiora rudimenta juventutis; exordia non magnarebus ab illo gerendis praemissa. Juvenis ergo poëta, qui, vario modo ingenii vires experiens, ambiebat gloriam, nunc dedicat, quum per aliquod tempus Epicureae philosophiae se dediturus sit, limatissimum, quod in juventute composuerat, carmen ingenioso et ad praeclara facta adspiranti juveni Messalae. *M. Valerius Messala*, nobilis orator, dux et patronus artis Musicae, quam ipse exercebat, anno ab U. C. DCXCV simul cum Livio natus est, et anno DCCXI, quum Antonius triumvir eum proscriberet, ad Cassium et Brutum in Macedoniam transfugit. Post pugnam Philippensem anno DCCXII adolescens octodecim annos natus delatum sibi imperium reliquorum civium libertatis studiosorum recusavit, et plerosque permovit, ut secum ad Antonium transirent. Antonium constanter sequebatur, donec et ipse, non minus quam Asinius Pollio (Arg. IV), post pacem Brundisinam anni DCCXIV luxuriantis imperatoris in Cleopatram obedientiam aegre ferens, Caesaris Octaviani partes praeferebat: quem anno DCCXVIII in victoria de Sexto Pompejo, et anno DCCXXIII consul factus in victoria Actiaca de Antonio reportanda adjuvit. Illud carmen igitur, quod juveni Messalae inscribitur, qui adhuc doctrinam tantum et facultatem ad res gerendas ostenderat, ante bellum Mutinense conscriptum essse debet; ut etiam anno

DCCXII Virgilius versu quinto et undecimo secundam eclogam emendans versus ejus 208 et 370 imitari posset. Et cujusnam magis id, quam *Galli* opera scribi potuerit, qui, quod vidimus v. 64, anno DCCXI juvenis 22 vel 23 annorum una cum sedecim vel septemdecim annos nato Messala Romae vivebat, et ingenio suo Asinii Pollionis amicitiam et ad senem Ciceronem propiorem aditum meritus erat? Fieri non potuit, quin duo tam strenui et eloquentiae dediti juvenes, familiaris Ciceroni alter, alter eodem studio triumviro Antonio, capitali Ciceronis inimico, invisus, amicitia sibi obviam venirent. Singulares ejusmodi fabulas, quales erant de Scyllae Nisaeae conversione et de nemoris Grynei origine, plures Gallus exsequutus esse debet; quoniam Parthenius ei Erotica in usum epicarum narrationum et elegiarum ex instituto collegit. Ita demum Gallus Ciris in principio aptissime de se praedicat: *vario* adhuc laudis amore se jactatum esse, nempe quum arti poëticae, eloquentiae, arti militari operam daret; irritaque praemia *fallacis vulgi* se expertum, hoc quidem imprimis, quum caussas oraret forenses. Quae pauca Virgilius ex hoc carmine petiit, ea minime paupertatem arguunt nativae inventionis (vere pauper rapinam factam facile immutans occultasset), sed gratum animum. Aperte id eclogae produnt, in quibus depromta quaeque in secunda, tertia, quarta, sexta, octava et decima, itaque in talibus quibusque leguntur, quae cum respectu vel Asinii Pollionis, Galli amici, vel ipsius Galli scriptae sunt. Nec minus aperti honores sunt, qui in altera parte habentur quarti libri Georgicon, quae Galli

laudes prius continuit. Vide Lb. IV, 394. Mirifice autem Gallo blandiri debuit, quod hoc quidem in loco Silenus animo elatus non tantum novissimum et maturissimum de nemore Gryneo carmen, laudans id, quasi munere Musis ab ipsis sibi imposito, cantu refert; sed etiam ex hoc antiquiore, quocum ad Heliconis radices Gallus adhuc erraverat, locum aliquem, leviter eum emendans, repetit, ipsique de luscinia fabulae v. 81 probabilem ex eodem carmine versum infert. Video, Gifanium quoque et, post eum, Barthium, qui primum negaverat, et novissime Fontanini Italum Cirim Gallo tribuisse; verum eorum argumentationem quum non magis, quam Schraderi refutationem, cognitam haberem, mea mihimet ipsi ingredienda ratio erat.

74 — 76. Quid referam, ut Scyllam — — deest, proposuerit, *narraverit* e versu 78; quae formula continuationis Romanis admodum trita est. *Quid loquar, ut*, quod liber Romanus habet, legi videtur necesse esse; quoniam *Quid loquar aut Scyllam* ad auditoris animum, qui *aut* quidem, quod sequitur, sed *ut* non aeque cogitatione praecipit, nihil aliud sit, nisi: Quid de Scylla praeterea sermonem faciam; quod illepide dictum esset. Hafnienses omnes *aut* falso habent, et *D quid loquor*. — *Scylla*, cujus fluctus pericula nautis tum oram imperite legentibus minabantur, rupes infamis Italiae ad fretum Siciliense, *σκύλλα* i. e. *canis* nomen ab undis invenit latrantibus, quae inter dentata saxa caecae scopuli radicis rotabantur. His nauticae fabulae et vetera in heroos errores carmina monstrum superaddiderunt horribile; Homero quidem auctore Odyss. XII,

73, dracaena erat sex capitibus, quae celso ex antro exesae rupis duodecim pedes priores et sex colla immanis longitudinis porrigeret, quibus belluas marinas piscabatur, et sex homines Ulyssi simul auferebat. Posteriores poëtae aetatis Pindaricae (Epp. Myth. I, 33) paulatim formam ejus mutabant, et postremum nympham marinam in radice rupis Scyllaeae fingebant, cauda delphini vel piscis vel hydrae, et circa inguina phocis vel lupis exstantibus, quorum et numerum et positionem ad suam unusquisque voluntatem inveniebant. Ortus quoque variabat. Apud Homerum Crataeidis filia quum esse diceretur, parentes ab Hesiodo Phorbantem et Hecaten accepit; ab Acusilao et plerisque Phorcyn, patrem Graearum et Gorgonum, et Hecaten cognomine Crataeidis; a Stesichoro Lamiam; ab aliis, quos Hyginus et Eustathius non nominant, Typhonem et Echidnam, vel Tritonem, qui, quod videtur, quum primum fabula traderetur, jam tum cum filia sua semimarinae belluae imagine fingebatur, Epp. Myth. II, 23. Verum etiam Megarensi *Scyllae*, *Nisi* regis filiae Lb. I, 404, quae, quod Minoëm adamabat, patri suo capillum purpureum abscidit, et, poenam ut solveret, ciris, avis marina, facta est, Propertius et Ovidius et enarrator Lycophronis formam semiferae illius nymphae marinae tribuunt, et Gallus in Ciris v. 54 auctor est, multorum et praeclarorum poëtarum hanc opinionem fuisse. Enarrator Lycophronis tradidit, in mari quoque pulchritudinem suam ab initio incolumem servasse, et a Neptuno amatam esse; sed invidam Amphitriten venenis effecisse, ut mutaretur et sex singularia ca-

pita mutata haberet. Ex reliquiis carmine a multis celebratae fabulae *Nisaea Scylla*, postquam mutata fuerat, primum ad Argolicum promontorium Scyllaeum prope urbem Hermionen habitasse videtur. Enarrator Euripidis Hippol. 1200 refert, postquam Minos eam, ad puppim navis religatam, per sinum Saronicum traxisset, in mare praecipitatam, bestiam factam esse, mutata tamen non natura ejus: quo additamento monstrum significatur cum parricidae crudelitate. Cadaver, Strabo VIII. p. 373, Pausanias II. p. 77, et Eustathius Dionys. 422 inquiunt, fabulas in historias convertentes, ad promontorium Scyllaeum prope Hermionen, ubi sepeliebatur, appulsum est. De pluribus ejusmodi fabulis Hermionii gloriabantur, ad quas pestis aliqua dilacerans in illis litoribus, quae caecis scopulis fortasse prominebant, non parum quadrabat. Inde enim ab iis breve iter ad inferos esse dicebatur; quare nihil pro vectura mortuis addebant. Iidem templa et aras deorum inferorum habebant, et terrae monstrabant voraginem, per quam Hercules Cerberum eduxerit, Plutoque Proserpinam rapuerit. Praeterea non tantum Lucretius IV, 737. V, 890 et Statius *silv.* V, 3, 280 Scyllam plus unam agnoscunt semimarinam, canibus succinctam; sed ipse Virgilius Aen. VI, 286 plures in vestibulo Orci posuit: quas Servius umbras *Nisaeae* et *Phorcyniae* fuisse interpretatur, quoniam et illa secundum quosdam auctores in piscem i. e. in belluam marinam conversa fuerit. At quid umbrae? Ipsa monstra, quando fabularum sedes clarescerent, una cum sedibus ad terrarum terminos parum cognitos aut ad inferos proferebantur: Lethe,

Avernus, Eridanus. Quod majus sit, Orpheus subdititius Arg. 1134 propter Oceanum, qua ad occidentem solem et ad septemtriones spectat, ipsam Hermioniam reperit, prope ab eo, qui tum erat, ad Orcum aditu. Quare quid mirum, quod, qua aetate, quum saepius litus Argolicum navibus adiretur, Nisaea Scylla biformis locum suum non amplius tenere posset, poëtae aliqui in fabuloso etiam tum freto Siciliae eam posuerint: partim in vicinia prope Homericam filiam Crataeidis, sive posteriorem Phorcynida; partim etiam pro illa. A Niso, comminiscebantur tum, monstrum originem duxisse, quod, oppositum Charybdis gurgiti, praetervehentis Ulyssis comites nonnullos canibus suis succingentibus dilaceraverit.

76—77. Quemadmodum haec ipsa *Scylla* et origine et forma sua ab Homerica discrepat, ita reliquae quoque partes fabulae. Nam Homericus Ulysses neque regnabat *Dulichii*, neque a Laestrygonibus plus *unicam navem* servaverat. *Dulichium* ex insulis Echinadibus ad limosum ostium Acheloi Il. II, 635 erat, quarum princeps Meges cum quadraginta navibus ad Trojam proficiscebatur, quum princeps Cephalleniae, Ulysses, duodecim non amplius haberet. Ipse Herodotus II, 10 alteram partem Echinadum limo aggesto cum continenti terra continuatam vidit, et Thucydides cunctarum brevi tempore similem sortem futuram praedixit. Inter primas *Dulichium* Homeri, tritici ferax et herbosum, cujus quinquaginta duo nobiles juvenes Penelopen ambiebant, accrevisse videtur. Strabo enim X p. 458 reliquas, quae quinque vel quindecim stadiis i. e. intra dimidium milliarium

Germanicum ab ostio, numero adhuc idoneo, erant, asperas omnes et parum fertiles dicit; itaque suam ipse opinionem refellit, Dulichium Dolicham adhuc esse manentem, quod nomen plures insulae a longitudine sua [δολιχός] habebant, Spanh. Callim. Dian. 187. Pausanias causam adjicit, cur factum sit, ut Achelous aliquas adhuc Echinades reliquerit; sed Eustathii aetate Dionys. 435 omnes una cum Tapho continens terra factae erant. Ulysses regnabat Cephallenitis in insulis Ithaca, Samo sive Same, quae postea cognomen suum Cephalleniae, quo ab aliis distinguebatur, in nomen accepit, porro in insula Zacyntho et aliis quibusdam minoribus, nec non in ista Acarnaniae paeninsula, ubi Nericus urbs erat, quae post Leucas insula facta est. Dulichium, quum oblitesceret, quemadmodum Taphus ab aliis, ita ab Hellanico (Strab. X p. 456) eadem, quae Cephallenia insula, fuisse dicebatur; a Pherecyde, quem auctorem Pausanias et alii sequuntur, eadem, quae Paleis, urbs Cephalleniae; ab Androne autem, quocum scholiastes Homeri ad Odyss. I, 246 consentit, certe insula quaedam regni Cephallenii esse putabatur. Ipsam Ithacam, erant, qui id esse censerent: nam non Servius tantum de Ulyssis domestica insula Dulichio, ubi mons sit Ithacus, sermonem facit; sed etiam fabularum intelligens Propertius II, 14 [III, 6], 4 et ipsam nomine Dulichia, et, quemadmodum Ovidius in pluribus locis et Martialis XI, 70 [69], ita Dulichium omne vocat III, 5 [IV, 4], 17, quod ad Ithacam pertinet. Nunc ipsum Dolichia portus dicitur Theaki sive Ithacae insulae quidam, qui ad orientem solem

spectat. Qua re Wheelerus in eum errorem inductus est, ut hanc insulam Dulichium Homeri, et, quod non minus Odysseae repugnat, Jothako, rupem aliquam procul remotam, Ithacam esse putaret. Pro *lacerasse* in Hafniensi *D lacerare* est.

78—81. Conversio lusciniae et hirundinis quomodo facta sit, id diversissime a Graecis traditur; nisi quod illa semper mater, quae partum suum necaverit, haec vitiata illius soror sit. Apud Homerum Odyss. XIX, 518 *Aëdon*, Milesii Pandarei filia, Itylum, suum filium, e Zetho editum, dum filium se Niobes, invisae suae adfinis, ferire putat, interficit, et luscinia fit. Hanc fabellam Ionicam Boeus Ant. Lib. XI ita mutatam habet: Ephesii Pandarei filia *Aëdon* Polytechno nubit, Colophonio artifici, ex eoque Ityn parit; maritus in *Chelidone*, ejus sorore, peccat; sorores ambae Ityn caedunt, patrique eum in mensa apponunt; post aliquas turbas, tota domo conversa, fiunt: Pandareus haliaeetos, uxor ejus alcedo, Polytechnus pelecanus, a πέλεκυς securis, Aëdonis frater epops, ipsa fit luscinia, quae *Ity* lamentatur, et Chelidon hirundo. Magis trita altera fama Phocidis et Atticae, propter Athenis, quod verisimile est, editas in theatro fabulas, facta est. In his et in Thucydide II, 29 et apud omnes antiquiores, inter quos jam Hesiodus Lb. 568 numerandus est Ael. v. hist. XII, 20, ita historia fertur. *Procne*, filia Attici regis, Pandionis prioris, qui ex Nisi istius majoribus fuerat, nupsit *Tereo*, principi Thracum, qui Daulidem sive Dauliam Phocidis occupaverant. Ejus filius, *Itys*, quum adolesceret, Tereus

Athenas profectus est, Procneque eum permovit, ut Philomelam inde secum sororem adduceret. In itinere eam vitiavit, et linguam, ne facinus palam fieret, ei exsecuit. Telam texens id Philomela sorori patefecit; quo facto utraque, ut se ulciscerentur, Ityn mactatum patri cibo apposuerunt. Is eas, cognitis reliquiis, quum telo persequeretur, miserationem illae a Diis precatae, omnes mutatae sunt. *Procne, luscinia* facta, in silvas avolabat, *Ity* miserans; *Philomela*, domestica hirundo, curto stridore, ob detruncatam linguam, *Tereu* pipilabat; et Tereus, etiam quum epops esset, *Pu* sive Ubi exquirens clamabat. Hesiodo auctore perpetua insomnia luscinia punita est, quae Graecis in proverbium venit; hirundo, propter levius crimen, semisomnis facta est. Gorgias, quod Aristoteles Rhet. III, 3 narrat, quum ab hirundine conjiceretur: Turpiter, inquiebat, egisti, Philomela! Hanc Atticam fabulae formam, pauca immutantes, Apollodorus, Varro, Pausanias, Anthologia, Nonnus, enarratores spectatarum fabularum et Tzetzes retinuerunt. Aliqui recentiores tamen servabant quidem historiam, sed permutato utriusque sororis nomine: ita ut *Philomela*, Terei uxor, *luscinia*, et vitiata *Procne hirundo* fieret. Haec exempla Eustathius Odyss. XIX, 518 sequitur, praeterquam quod postremum, suimet ipse oblitus, ex antiquiore narratione repugnantia nomina affert. Haec Virgilius quoque et hic et Lb. IV, 15 et 511 sequitur, ubi *Procne hirundo*, et *Philomela luscinia* est; haec Petronius quoque, poëta Aetnae, alii. Haec opinio inter Romanos, qui nomen Philomelae fortasse de cantus amica interpreta-

bantur, regnasse videtur. Inde apparet, quare conversionem utriusque sororis, quamquam maximum ea ornatum dicendi suppeditabat, Ovidius tamen *Met.* VI, 433 — 674, cujus in narratione, plane ad Atticam conformata, Procne luscinia fieri debebat, egens consilio, ut dissimulare nequiret, et ambigue dicens dimiserit:

— — — Petit altera silvas,
Altera tecta petit, neque adhuc de pectore caedis
Excessere notae, signataque sanguine pluma est.

Alio loco *am.* II, 6, 7 — 10, quemadmodum Virgilius et plerique Romani, matrem esse Ityos querentem Philomelam facit:

Quid scelus Ismarii quereris, Philomela, tyranni?
Magna, sed antiqui causa doloris Itys.

Contraque *fast.* II, 853 — 856, utroque narrationis genere permixto, Procnen, hirundinem, Terei autumat esse uxorem, quae Ityn peperit:

Fallimur? an veris praenuntia venit hirundo;
Et metuit, ne qua versa recurrat hyems?
Saepe tamen, Procne, nimium properasse quereris;
Virque tuo Tereus frigore laetus erit.

Hoc tertium Atticam fabulam narrandi genus, quod, servato utriusque sororis nomine, conversiones earum factas permutat, apud neminem Graecum, sed apud plures Romanos poëtas ego reperio; Servius quoque et Probus ad hanc eclogam affirmant cum Hygino XLV, Procnen, impiam matrem, hirundinem factam esse; vitiatam Philomelam lusciniam; quamvis Servius ad Lb. IV, 15 opinionem vere Atticam defenderit. Quarta, quae esse possit, fabulae immutatio,

qua Philomela, mater, hirundo facta fuerit, apud neminem est, quod ego sciam. — Videamus nunc de Virgiliana imagine, quae, ex secundo illo narrationis genere, *matrem Philomelam lusciniam* constituit, et summa lineamenta tantum horrendi exitus complectitur. *Philomela*, mater Ityos (mater enim quomodo abesse possit?), postquam *Tereus* conjux *dapes* modo finiverat, caput ad eum et pedes mactati filii *dono* projicit. Dum Tereus persequitur, omnium fit conversio; mater autem in se animorum attentionem sistit infelix. Luscinia facta *petit* desperans *deserta* desolatorum nemorum; *ante* autem, quam illuc, Ity suum miserabile cantatura, abit, impietatis suae matrem poenitet, et *supra tecta sua* circumvolat. Vocantem epopem et vagientem hirundinem, cujus pectus sanguineas maculas sive a truncata lingua sive caedis a societate Lb. IV, 15 retinet, poëta omisit, aeque ac mutationem Ityos, qui, aliis auctoribus, palumbes, *φάσσα*, aliis, prave intelligentibus, phasiana avis fiebat. *Daps*, feriatorum epulae, sacrificantium coena; ex *δαὶς*, *davis*, *daps*, quemadmodum *ὄϊς*, *ovis*, *ops* X, 19. *Cursus* pro *volatus* est in Virg. Aen. VI, 194, Ovid. *am.* II, 6, 11. *art.* II, 74, Statii Theb. III. 563; de navis quoque itinere tritum id est. Hoc quidem loco desperantis matris festinationem imagine exprimit, quemadmodum *quibus alis*, quod sequitur, trepide matrem novis lusciniae alis circa domum circumvolitantem oculis subjicit, in qua, post tantas fortunas, tam infortunata facta est. *Ante*, prius, antequam in deserta volabat. Quod Mancinellus interpretatus est, *tecta*

ante sua, tecta, quae antea ejus erant, id lente dicitur, et a praeceptis de compositione verborum abhorret. In Ciris quoque v. 51, unde Virgilius concinnum hunc Galli sui versum petebat, tantum *sua tecta supervolitaverit alis* est, nullo *ante* adjecto, quod debilitet.

82 — 86. Has et alias fabulas, auditu jucundas, quas olim *Apollo* venusto Hyacintho, Laconici regis Amyclae vel Oebali filio III, 106, ad lauriferam ripam Eurotae prope Amyclas cecinerat, Silenus nunc Satyriscis et Najadi canit, donec finem vesper canenti imponit. — Ad Orientem Spartae et *Amyclarum*, quae urbs viginti stadiis propius meridiem spectabat, *Eurotas*, non ita procul ab Alpheo ortus et Basilipotamo nunc sive regius fluvius dictus, Gythium, urbem versus maritimam, manabat. *Amyclae*, ubi in memoriam fabulae splendidum templum Apollinis et sepulchrum Hyacinthi structum erat, agrum habebant arborum et frugum fertilem Polyb. V, 19: quare praeter *lauros*, quod male habet interpretes, alii myrtos quoque et oleas, et plura etiam, ut opinari licet, arborum genera ibi reperiebant. Apud poëtam, apud quem omnia spirant, colles lauriferi X, 13 et sonum referentes *discunt;* non minus quam *flumen* ipsaque *sidera* cum voluptate audiunt. *Beatus*, fortunatus cantu; non plenus potentiae, quod Probus contendit. *Laurus* antiqua positione pro *lauros* e Mediceo libro. Pierius in antiquo libro manu scripto *racalmos* reperit, e quo *ramos* et *ranas* enucleaverunt. Verum *ra* ex *ediscere* accrevit; *calmos*, quod relinquitur, pro *calamos* ex plu-

ribus vetustis libris in Lucii editione annotatur. Aetate rerum quoque perita coelestium *coelum stelliferum* orbis erat ad speciem opinantibus prope a nubibus conglobatus cum animatis sideribus. Euripides Hel. 1503 [al. 1487] grues, tractus socias nubium, ad Vergilias et nocte obumbratum Orionem evolare jubet. Magnus igitur fertur ad sidera sonitus et a sideribus refertur Lb. III, 150. 223. Silenus, qui alta luce orsus erat v. 16, pergit canendo, donec pastores, interque pastores poëtam quoque, qui *opilionis* personam gerens v. 5 procul astitit et audiit, Vesper oriens VIII, 17 et 30 hortatur, ut in septa saltuum greges compellant, et denuo eos recognoscant Lb. IV, 433. *Cogere* quoniam *nos pastores*, quod deest, mente addi jubet, *referre* legendum est, quod, contra veterum librorum *referri*, Grammaticorum auctoritate, libris antiquiorum, defenditur. *Vesper*, stella Veneris, quum solem subsequitur, a Graecis pastoribus *αὔλιος* quoque sive cohortalis stella dicebatur. *Olympus* V, 56 hoc quidem loco superior *coeli complexus* cum sideribus est, quae ad Sileni cantum attenderant, et nunc invita, Hespero adveniente, finem audiebant. Parem indignationem Soli Homerus tribuit Il. XVIII, 239:

Sed Solem tum torva tuens venerandaque Juno
Misit ad Oceani fluctus invitum abeuntem.

ECLOGA SEPTIMA.

MELIBOEUS.

Forte sub arguta consederat ilice Daphnis;
Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum:
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtus,
Vir gregis ipse caper deerraverat. Atque ego Daphnin
Adspicio; ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Meliboee; caper tibi salvus et baedi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci;
Hic viridis tenera praetexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.

Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Coepere. Alternos, Musae, meminisse volebam!
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
Corydon. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite; proxima Phoebi
Versibus ille facit! Aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
Thyrsis. Pastores, hedera nascentem ornate poëtam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro!
Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro!
C. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit; laevi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
Th. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quot annis
Exspectare sat est; custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si foetura gregem suppleverit, aureus esto!
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cycnis, hedera formosior alba:
Quum primum pasti repetent praesepia tauri,

Si qua tui Corydonis habet te cura, venito!
Th. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projecta vilior alga,
Si mihi non haec lux toto jam longior anno est!
Ite domum pasti, si quis pudor, ite, juvenci!
C. Muscosi fontes, et somno mollior herba;
Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra:
Solstitium pecori defendite! jam venit aestas
Torrida, jam laeto turgent in palmite gemmae.
Th. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis
Semper, et adsidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. Stant et juniperi, et castaneae hirsutae;
Strata jacent passim sua quaeque sub arbore poma;
Omnia nunc rident. At si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.
Th. Aret ager; vitio moriens sitit aëris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit;
Juppiter et laeto descendet plurimus imbri.
C. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo:
Phyllis amat corulos; illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phoebi.

Th. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Saepius at si me, Lycida formose, revisas;
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.
Haec memini; et victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

ECLOGA VII. EXPLICATA.

ARGUMENTI NARRATIO.

AB U. C. DCCXVI.

Ap. Claudio Pulchro C. Norbano Flacco Coss.

VERNO TEMPORE.

Virgilius annum agens 31—32.

Meliboeus refert, qui factum sit, ut verno vespere caprarius Corydon Thyrsin opilionem, arbitro Daphnide, in publicis pratis Mincii canendo vicerit.

Haec ecloga quando scripta fuerit, id aegre tantum definitur. Certum est, non ante quintam, in qua Virgilius per hyemem anni DCCXII — DCCXIII de altera et tertia gloriatur, hujus ne mentione quidem facta, ejus quamquam non pejoris. Vix quoque in turbulento tempore agrorum dividundorum; tunc enim argumentum tam hilare rerum pastoralium certe non Ande in pago, aegritudine confecto, collocatum esset. Veri simile est, postquam poëta ejusque vicini sua securi denuo tenebant, post sextam aestatis anni DCCXV, quae et ipsa ad illas turbas pertinet; quodsi

verni temporis rationem habemus, proxime subsequente anno DCCXVI.

Caeterae eclogae (quarum e numero vix ipsam alteram eximamus) quum temporum a ratione omnes vel originem vel colorem suum habeant; hanc quidem rusticam esse imaginem censemus, qua adumbratur, quomodo post terrores istos secura quies et cantus ad pastores Andinos redierit. Allegoricas autem quasdam in ea significationes frustra quaeras. Theocriti idyllium octavum non ita descriptione dispar est; qua quidem re ingeniosae et inventionis et expositionis laus nostrae eclogae non magis minuitur, quam Theocriteis detrimento sit, si cum perditis exemplaribus et ipsa conferre possemus.

A n n o t a t a.

1 — 5. Res agitur, non secus atque in tertiae eclogae v. 1 — 6, in communibus pascuis publice locatis Andis pagi, quae, ad palustrem Mincium versus depressa, plena sunt graminum alentium et fruticum et dispersarum arborum. Ibi nunc verno tempore inferioris ordinis agricolae pascunt, qui, quum nulla sua prata habeant, qualia Virgilii pater I, 54. IX, 9 et senex Palaemon III, 111 habebant, pro venia publici pascui magistris scripturae apud publicanos pendunt; aestate pecus in saltus agitur I, 49 — 58. V, 82. Tres horum pastorum Gaecae originis aliquando sub vesperum ad

ilicem convenerant: *Thyrsis*, arrogantis animi opilio, modestum Corydonem caprarium commoverat, ut hic ad certamen eum provocaret; et Daphnis, boves pascens, sedebat arbiter. Quemadmodum in tertia ecloga, ita hic quoque pastores non servi, sed potius filii sunt e libertinis colonis geniti i. e. e redemtoribus vel possesoribus minoris fundi. Quodsi servi essent divitiorum dominorum, in publico agro ii non pascerent; nec minus eruditio eorum documento est, neque voluntatem iis nec vires defuisse, ut ex contemta servitute I, 27. III, 5. 16 exirent. *Ilex*, πρῖνος, *Quercus Ilex L.*, quercus est meridianae plagae semper virens, foliis serratis *), parva glande, quam Graeci ἄκυλον vocabant; Columella VI, 3 singularis cujusdam generis mentionem facit, nullas spinas habentis (*foliis integerrimis*) **). *Arguta*, susurrans, verno vento. Nec dubium est, quin Virgilius e natura eam petierit, non minus quam IX, 9 veteres fagos, quae ejus solum ad Mincium terminabant. At prope Mantuam, Castelvetrius inquit, neque ilices sunt, nec pinus, nec juniperi, nec castaneae. Id demum hodie neglectam esse utriusque illius generis culturam probaret; juniperos autem et castaneas ipse Virgilius ne finxit quidem proxime Mantuam, sed in montibus procul sitis v. 53. Qui cantu certabant, greges *in unum* sive eodem *compulerant:* vocabulo pastorum proprio, quod genus apud Theocritum VI, 1 et Nonnum XXXIV, 187 εἰς

*) Hoc vocabulo usus descripsit eam Willdenow in Car. a Linné species plantarum tom. IV p. 433.

**) ib.

ἓν ἐλαύνειν, et in Nemesiani III, 67 *conducere in unum*, ubi est, domum cogere. Ambo juvenes *Arcades*, Arcadico genere, etsi iidem indigenae I, 1—5, et, Arcades quum sint, ad cantandum non minus, quam ad respondendum parati. Theocr. VIII, 3:

> Flavus uterque comis, puer impubes et uterque,
> Fistulae uterque sciens, cantare et doctus uterque.

Arcades, narrat Polybius IV, 20 *), lege juberi ad tricesimum annum usque arti musicae operam dare. Prima pueritia hymnos et paeanes heroibus et diis patriis canere; postea modos Philoxeni et Timothei doceri, et quotannis sacris Dionysiis pueros quidem sua quaedam certamina, adolescentes autem ea saltare, quae virorum dicuntur. In conviviis gaudere non tam adventiciis delectationibus, quam invicem canentes. In aliis artibus rudem esse licere; in cantu quidem praeter leges id et turpe esse. Choreas quoque in armis saltantium publico sumtu quotannis a juvenibus in theatris dari. Polybius censet (utinam ejus sententiam civitatum nostrarum moderatores exaudiant!), artem musicam legem operosae et asperae vitae Arcadum ad lenimentum destinavisse, una cum feriis publicis et sacrificiis virorum et mulierum, choreis quoque virginum et puerorum; et efferatorum Cynaethensium exemplo Arcades admonet, caveant et sapienti instituto ne umquam minus obediant. — Sed inter elegantiores homines tamen Arcades, cantus periti, in sedum montanarum solitudine sua ineruditae et stupidae plebis instar famosi erant. Philostratus

---

*) cf. Athen. Deipnosoph. XIV, 5 p. 626.

quidem objurgat eos, quod *porci sint, qui glandibus vescantur;* Fulgentius deridet tardos *Arcadicos* sensus; apud Juvenalem (Satyr. III, 7, 160) aliquis

— — cui laeva in parte mamillae
Nil salit,

Arcadicus juvenis dicitur; et Erasmus de vasto crassoque stipite proverbium habet *Ἀρκάδιον βλάστημα, Arcadica foetura.* Res illa tenerrima piarum naturarum tantum non sine corpore, quas *homines pastores gentis Arcadicae* dicimus, veteribus plane ignota fuit X, 19. Ex Theocriti mentione, quam Arcadum ultro facit, hoc tantum comperimus, amatoria calluisse, Panaque, si quando parum is venationi prospexerat, alteros aliquos Samojedas factos, male mulcasse. Illud musicae studium, quod in Arcadibus erat, fieri non poterat, quin eorum idem in servis quoque esset; quorum aliqui, quippe eximie pascentes, mercatura ad Romanos dominatores perveniebant, et cum Arcadicis moribus propagabantur: quamvis Philostratus *vit. Apoll.* VIII, 7, 11 confirmet, non facile venalicios nec caeteris Graecis, libertatis amantibus, minime tamen Arcadibus appropinquare. Mummium quoque, credibile est, postquam foedus Achaicum, cujus Arcades studiosissimi fuerant, deleverat, praeter infelices Corinthios, Arcadum idoneum numerum in servitutem vendidisse; quum multo post Strabo brevem, quam de Arcadia habet, narrationem communi illius terrae solitudine, continuis bellis facta, excuset.

6 — 13. Meliboeus, qui iisdem in pratis com-

munibus, pago vicino, capras et agnos v. 15 pascebat supra, sub vesperum paulum abierat, ut myrtos, proximis in hortis satas, contra nocturnum frigus contegeret. Interea caper una cum grege ad ilicem propter aquas deerraverat, ubi Daphnis quaerentem amicus ad cantus certamen in amoena regione audiendum invitat. *Huc deerraverat* antiquissimorum codicum, quod solum sibi constat, duo Hafnienses quoque *B. C.* prae se ferunt; *hic* vel ab iis natum est, qui cum *dum defendo* id conjungebant, vel ab iis, qui, quod Ascensius, de *hoc tempore* id intelligebant. Inter coronamenta, Cato VIII, 2 praecipit, ut *myrti* quoque II, 54 in hortis serantur, sicubi vicina urbs bonum mercatum promittat. Inde a mense Februario, Palladius III, 23, 2 auctor est, ut myrti seminaria excolantur. In Transpadanis oris asperioribus tenera planta, quae vel in Italia tepida litora amat Lb. II, 112, primo vere requirebat, ut tecta a gelu nocturno defenderetur. Ita hunc locum, male ab editoribus habitum, jam Mancinellus et Ascensius interpretati sunt. Praecoces germinationes, Plinius inquit XVII, 2, evocatae indulgentia coeli, sequutis frigoribus exuruntur; qua de causa serotinae hiemes plantis quoque nocent silvestribus, quae *intorto stramento* tenerae vestiri nequeunt. *Dum defendo, deerraverat*, trita in *dum* conjungendi ratione Lb. IV, 560. *Defendere*, propie arcere; a *feno, fendo*, quod erat *fero* I, 49; quare dicitur *defendere frigus myrtis* sive *a myrtis*, et contra. *Myrtus* pervetustum pro *myrtos*, e libro Gudiano. Vagantem *caprum*, quippe *virum* suum, totus *grex*, una

cum admixtis *capellis*, non sequi non potuit. *Deerraverat* contractum, quale apud Lucretium III, 873. Caprae mense Novembri concipere et Martio mense parere solebant; tribus mensibus post capellae a matre depulsae vel solae pascebantur, vel cum aculeatis ad ora capistris gregi admiscebantur. Sed bis parientes Lb. II, 150 sub hiemem quoque partum edebant, quod est in prima ecloga v. 14: ejusmodi capellae auctumnales et hic et III, 34 intelliguntur. Ecce ii tibi, a capro usque ad capellas! Daphnis exclamat, dum demonstrat, advenienti Meliboeo obviam, cui fruticetum eos adhuc occultat. Quodsi praeterea otium tibi est, sine eos ibi pascere, et hac in umbra a fatigante cursu requiesce. Paulisper, quaeso, circumspice, quam omnia amoena sint! Tribus pastoribus humi stratis quid consilii sit, ex ipso ordine eorum Meliboeus auguratur. *Boves*, qui potum mox ipsi venient (*venient*, non *veniunt*), neminis esse alius possunt, praeterquam *Daphnidis*, arbitri evocati; nisi si qui sint, qui sine negotio eum cogitare malint. Excusat se, cur hic quiescere possit, bene institutorum juvencorum consuetudine, qui sua sonte veniant, interque suavia spectacula hoc primum laude tollit. *Prata* Andina ad Mincium descendebant, qui circa Mantuam in lacum diffundebatur. *Tenera arundo*, recens enata; post brumam caedebatur *), et ad vites, in Virgilii patria ad tecta quoque adhibebatur. Haec arundo, si cum arguto vento v. 1 mente conjungitur, excitat, poëta, qui strictim

*) Plin. XVIII, 65, 2.

dicit III, 55, id ne exprimente quidem, occultam cogitationem lenis susurri, quem vetus versus Victorini II p. 2530 laudat:

Tale, quale vere dulce sibilat teres donax.

Non ita procul a sede *quercus* erat alta, arbor Jovi Dodonaeo *sacra*, cujus e trunco cavato *examina apum* resonabant. Hanc suavem imaginem Theocritus ita habet I, 106:

— — Sunt prope quercus estque cyperos,
Et prope apes dulce ad mellita alvearia stridunt.

Virgilii patria fertilis apum erat, quarum mel, saporis jucundissimi, vel cum Hyblaeo poëta I, 54 comparabat. Apes exeunt ab ortu Vergiliarum, i. e. sub finem Aprilis, usque ad diem solstitialem. Ad *ripas* quidem *viridis* pro *virides* otiose esset adjectum, quum prati ripas ultro virides fingamus animo; *Mincio* autem speciosius id adjicitur, *virenti* variis plantis palustribus, unde Lb. II, 199 idem *flumen herbosum* nominatur. Accedit, quod *virides* duobus tantum in libris scriptis reperiebatur, quoniam reliqui omnes, interque eos Hafnienses quoque, *viridis Mincius* esse ponebant.

14—20. Abiremne an manerem? Agni a lacte depulsi ante vespertinum frigus intra stabulum cogi volebant, nec aderat ancillarum aliqua. Verumenimvero quale certamen qualium poëtarum certantium, quod audire poteram! Consilium constitit et remansi. — *Alcippe* et *Phyllis* Meliboeo serviunt, qui pro ordine suo satis opulentus erat, unaque cum capris oves quoque alebat; pauperi Moreti colono Simulo

Afra tamen anus servit. Degener istud libri Medicei *hoedos*, cui *agnos* insuper adscriptum est, nullo loco numeretur; saepius enim fieri vidimus, ut capras tantum scribae caprariis largiri vellent III, 103. Meliboeus pascebat una cum capris numerum quoque *agnorum*, quorum matres alibi, serva fortasse custode, pabulabantur. *Agni* mense Novembri et Decembri II, 21 edi solebant, et post quatuor menses depellebantur et *secreti* pascebantur et claudebantur. Varro II, 2, 17 pabuli bonitatem iis paciscitur, et curandum, ne quid vel *frigore* vel aestu laborent. Theocritus XIII, 25:

> Pleiades quando surgunt, agnique tenelli
> Extremis in agris pascuntur; ver ubi vergit.

Magnum certamen, *Corydon* et *Thyrsis!* pro eo, quod dicendum erat, inter duos illos cantores celebres. Sententia est admirantis dictioque sententiae. Principia certaminis futuri, quae Meliboeus partim tantum conspexerat, poëta et ipse mente nobis adjicienda relinquit. Thyrsis arrogans Corydonem excitat modice de se ipsum sentientem; hic, ut ignominiam ulciscatur, cantatum provocat; Daphnis, arbiter evocatus, priorem ordine canendi eum facit, cui injuria illata fuerat; qui animose injuriam intulerat, is illico respondere jubetur: vide III, 52. Quare uterque vicissim canebant: date mihi, Musae, ut alterni carminis probe meminerim! Eo conclusio quoque respicit v. 69: *haec memini*, ea sunt, quae recordor. Non secus VIII, 62 recordatio carminis a Musis petitur. In Theocriti quoque IX, 28, ubi canens, si

perperam referat, poenam mendacii, pustulam in lingua futuram, metuit:

Bucolicae Musae, salvete! et dicite carmen,
Olim quod cecini coram pastoribus illis;
Excitet in lingua summa ne pustulam edacem!

Nam interpretis quidem ad v. 28 enarratio argumento est, φύσῃ eum legisse, idque eum ad ᾠδὰ retulisse. *Volebam*, quod una cum Servio antiquissimi libri agnoscunt, prisco more scriptum est pro *vellem*. Ita Plautus dicit *Asin.* II, 4, 46: *Sed si domi est, Demaenetum volebam;* ipseque Virgilius I, 79 *poteras* pro *posses*. *Volebant*, quod falso scriptum est, si ferri posset, Servio id interprete levissime ferremus: Musae alternis canentium meminisse volebant, aspirabant utrique; praeterquam quod *alternos* tum variata potestate sua sequitur. Verum, si ita dicatur, non magis id jejune, quam incerto consilio, dictum sit; nam idem esse posset: Musae alternorum carminum ipsae meminisse volebant; volebant, ut illi eorum meminerint; volebant, ut ego —. Pro carminibus binorum versuum, quae in tertia ecloga miscentur, hoc quidem loco omnia quaternorum versuum sunt: qualia illico invenire non facile cujuslibet poëtae erat.

21 — 24. Corydon modestiae, amicitiae et honestae dignitatis documenta edit. Deas precatur, ut sibi, quum ipse parum valeat, tale aliquod carmen, quale Codro, ipsius amico, inspirent; aut, si minus e vulgo possit emergere, renuntiare plane vult arti. Egregii aliquid aut nihil! Ita nobiles artifices sentiunt, qui, cum ingenio animi bonitatem

conjungentes, artem potius quam semet spectant. — *Libethrus*, *Libethra*, *Libethrum* quoque, in Helicone monte fons antri dicebatur. fonti cuidam Macedonico cognominis, unde veteres Thraces Musarum cultum in Boeotiam detulerant VI, 13. *Musas* Graeci antiqui *Nymphas* omnino fontium lymphantium dicebant, quorum latices fatidico terrae anhelitu repleti esse videbantur III, 85. X, 1. 10. 55. Hinc varia de montibus, quos Musae habitent, et de fontibus et de numero ipsarum narratio. Celebria carmina postquam novenarium Musarum numerum definiverant, secernebantur cum aliis *Nymphis lymphantibus Libethrides* quoque quasi quaedam inferioris ordinis X, 1; sed non ita tamen, ut non aliquando Nymphae cum Musis permixtae fuerint. Ad Nymphas quidem pastores Theocriti V, 149. VII, 92 animum suum acceptum referunt; auctorque est vetus interpres, Musas isto nomine a Lydis vocari. Hesychius quoque Nymphas, Musas esse, interpretatur. De Nymphis carmen in Apollinem apud Porphyrium (*in antr. Nymph.*) dicit:

> Animantis sed aquae tibi fontes
> Struxere puellae residentes
> Specubus, flatibus alitae terrae,
> Cantus ad vocem divinam.

Haud secus apud Augustinum de musica III Musae quasi Nymphae Hippocrenes fontis salutantur:

> Ite igitur, Camoenae,
> Fonticolae puellae,
> Quae canitis sub antris
> Mellifluos sonores;

Quae lavitis capillum
Purpureum Hippocrene!

Et Tertullianus (*adv. Marc.* I, 13), *Jovem*, inquit, *figurant isti fabularum interpretes in substantium fervidum* (aetherem), *Junonem in aëream, Vestam in ignem, Camoenas in aquas et magnam Matrem in terram.* Thalia Musa VI, 1 nutrix erat agricolis plantarum germinantium, Nympha latices fundens. Et Virgilius quemadmodum in *Culice* v. 18 Musas quasi Pierias Naïdes invocat, votoque vitulo Ecl. III, 85 pascua ab iis opima precatur: ita apud Calpurnium VI, 61 cespitem eaedem aquis suis exstruxerunt:

Protinus, ecce! torum fecere sub ilice Musae.

Noster amor, quas nos omnes amamus. *Codrus*, fictum pastoris nomen, cui cum aliis ejusdem nominis personis nihil commune est. *Proxima*, deest *carmina*, versibus Phoebi facit, quod Servius et Ascensius ex prioribus addunt, et Burmannus versu Aen. VIII, 427, *fulmen, quae plurima* —, suadet. Ita tandem *facere*, ποιεῖν, dignam habet potestatem. *Quodsi non possumus omnes* istiusmodi carmina invenire, arti ego renuntio. Hoc proverbio VIII, 63 se unum de multis modeste esse fingit. Qui artem abdicabat suam, is deo suppellectilem suam suspendit praesidi. Ita *fistulam* Corydon cuinam alii praeterquam *Pani*, carminis rustici II, 31. IV, 58 magistro? Eidem, *Fauni* VI, 27 Latino nomine dicto, senex quoque Nemesiani Tityrus I, 14 suam suspendit:

Jam mea ruricolae dependet fistula Fauno.

Pinus v. 65 Cybelae non magis erat ***sacra***, quam ***Pani*** Prop. I, 18, 20, qui, quod Geoponici XI, 10 fabulantur, ***Pityn*** Nympham, priusquam pinus facta erat, amabat, eaque de causa coronam pineam gerebat Sil. XIII, 331. Apud Longum II p. 79 Panis simulacrum sub pinu positum est, cui mactati capri pellis affigitur, et primitiae uvarum annectuntur; ibi Daphnis quoque decedens IV p. 175 fistulam et tibiam Pani consecrat. Faunis sive Panibus, omnibus omnino, apud Martialem X, 92 pinus et ilices sacrae sunt; sub ilice Pan apud Tibullum II, 5, 27 positus est; Arcadesque, quod Pausanias tradidit, *quercum* ei circa Tegeam consecraverant. Quare ineptum quidem non sit *quercu*, quod legitur, id si in pluribus libris scriptis reperiretur. Pinus quoque sativa sive pinus ***Pinea***, Palladius inquit XII, 7, 9, inter montes et saxa vastior et procerior invenitur. ***Fistulae*** modi II, 36 singulis cantionibus praeibant V, 3. VIII, 21.

25 — 28. Arroganter ferociens Thyrsis respondet. Deo quamvis ab nullo adjutus, in ipso exordio coronam hederaceam expetit; nec dubium, quin Codrus ipse invidia rumpatur, aut malitiosa laude eum fascinare velit: a quo malo tamen pastores Arcadici Indigetem suum defendent. — Pastores genere *Arcadico* v. 4, cantus ex hominibus agricolis peritissimi, *hederam*, praemia, quod Horatius dicit, doctarum frontium, Bacchicum istum honorem III, 39. IV, 19, qui in vates tantum altissimorum spirituum cadit, ***incipienti poëtae*** non tantum decernere, sed ipsi circum tempora ligare jubentur! Sic

exordiens quomodo tandem is desinet? *Nascentem* Servius habet et antiquissimi quique libri scripti, ad quos Hafn. *A* accedit; *crescentem*, quod lentius dicatur, interpretamentum est. Ipsi Codro, qui paene Apollinis instar canit, prae *invidia*, quum a tirone se victum videbit, *ilia rumpentur*. Humillime sensum, ipsius ex animo in hominem frugi translatum, quam crasse dicitur! Non tantum sui jactatio, sed immodica quoque ex aliis laudatio, oculus saepe malignus III, 103 ultionem commovebat malorum geniorum. Quodsi malevolus fortius laudabat, quam concordante pectore, id est, *ultra placitum;* nocebat: laude, sicut nostrates quoque autumant, effascinaverat, interemerat. Tales fascinationes formula depellebant *praefiscine!* Nemesi invocata, quasi insolentiae vindice, semet ipsos conspuendo aliisque indignitatibus, quo subsidio apud Theocritum VI, 39 vel juvenis Cyclops voluptatem ex forma in mari conspecta innoxiam reddebat, annexo *fascino*, quem pudor esset adspicere, aliisque amuletis, herbis quoque circumligatis averruncantibus, ex quibus *baccar* erat IV, 19. Thyrsis arrogans nihil minoris exspectat, quam ut Arcades, intelligentes carminum, sua sponte jam nunc, quemadmodum nutrix suum infantem, ita *poëtam* suum, cum nemine comparandum, qui *vates* aliquis illustris IX, 34, Orpheus vel Linus, vel Amphion, fieri destinatus sit, a fascinatione tueantur.

29 — 32. Dianae venator juvenis primitias pie dedicat, capturaque durante signum marmoreum vovet. — Qui cantu certant, quod ad tertiam eclogam

vidimus, hanc illamve rerum suarum conditionem ementiuntur, ita fastidio occurrentes istius similitudinis, quae nunc nostris hominibus placet, quum suas tantum res easque praesentes dicunt. Ab hac angusta limitum circumscriptione priscus Simonides dehortatus est:

Non arcta Musa terminis
Libat tantum praesentia;
Sed cuncta circum obambulans
Fructus legit.

Pastores Theocriti VI, 6 et 21 canunt alterni alloquium ad Polyphemum irridens ejusque responsum; alii in secunda et tertia ecloga puellam repraesentant veneficam, et amatorem, qui comissatum it. ***Delia***, Diana, quam recentiores Deli fabulabantur una cum Apolline natam esse; Ortygiam insulam, quae contra Syracusas posteriores sita erat, antiquiores ei tamquam patriam sedem assignaverant. Dianae venatores praedae suae primitias, ***caput***, pedes, ***cornua***, silvae ad arborem defigere solebant. Hafniensis ***B capri*** pro ***apri*** exhibet, quod exemplum lectionis, a Servio quoque commemoratum, inde ortum est, quod erant, qui ***hoc*** productum duplici ***c*** scribendum esse censerent. De ***vivacitate cervi*** Hesiodus fabulatus est: Novem aetatibus humanis cornicem esse superstitem, quatuor cornicibus ***cervum***, tribus cervis corvum, novem corvis phoenicem, decem phoenicibus Nympharum genus. Quodsi tam bonus eventus ***proprius*** ei i. e. sempiternus comes datus erit; tum tu ***tota*** (nam clypei quoque erant imaginum) e marmore ***rubro cothurno ad venan-***

dum ficta stabis. Purpurea amenta cothurni Aen. I, 337 colore in marmore imitabantur. *Cothurnus* singulari numero dicebatur non minus, quam ἐνδρομὶς *Anth.* IV, 12. p. 341, Graecum nomen hujus calceamenti venatorii, et ἐμβὰς, σανδάλιον, πέδιλον Ep. Myth. II, p. 52. Galenus et Pollux calceos venatorios quasi cavos calceos describunt, usque ad media crura surgentes, trajectis loris arcte ligatos, ut montibus in asperis commode curri et saliri possit.

33 — 36. In sequenti commissione pauper est olitor, qui sacro anniversario liborum et lactis exigui (pomorum non ei in mentem venit) contumaciter Priapo satisfacit. Repente olitorem cum paupertate obliviscitur. Marmoreum se eum pro ea, quae nunc sit rerum suarum conditio, posuisse; grex autem dei ope simulatque suppletus fuerit, vovet — aureum signum! Id, si parum superare, supra certe liceri est. — Lampsaceno agrorum deo, *Priapo*, antiquitate in inferiore alibi quoque alicubi, quasi qui capras et oves, apes, pisces, imprimis vero hortos foecundos faceret, honos habitus est Ep. Myth. II, 37. Huic et Laribus privatis, pro facultate rerum, primitiae horti et agri, flores, olera, spicae, fruges, uvae, cum *lacte*, melle et *libis* Calp. II, 64, oblatae sunt. Nam Semonibus quidem sive semideis rusticis, quibus Fulgentius eum adjungit, *lac* tantum, non vinum, ferendum erat. *Sinus* sive *sinum*, sinuosum et rotundum vas Graeci operis fictilis, ad vinum et lac adhibitum: ex δῖνος, quemadmodum ὀσμὴ ex ὀδμή. Melle *liba sacrifica* ex teneriore farina, lacte, ovis et oleo tingebantur Lb. II, 394.

Hafnienses omnes *te liba; tibi* illud vulgaris esset sermonis, male sonans. Sacrificium tantum pauperrimum ab hortulo deus ei exspectare potest; parvo enim Miconi parvuli aliquid ipse volebat opponere. Repente votum alterius, qui prior cecinerat, vincere lubet, et jam gregem quoque deus ei custodit. Signum iste de futura felicitate consecraturus erat *marmoreum:* ipse de praesentibus fortunis idem modo effecit, quamquam *lignei* alias Priapi, infabre sculpti et minio obducti X, 27, inter homines rusticos usitati erant; quodsi grex, quem casus aliquis minuerat, foetura *suppletus*, ne auctus quidem, erit, sistet *aureum*. Minus ridicule messor profecto apud Theocritum X, 32 se jactat:

O utinam mihi sint, Croesi quaecumque feruntur!
Aureus in Veneris staremus et aurea templo.

37 — 40. Corydon, armentarii Siculi personam gerens, a Galatea, nympha marina, precatur, ut, bene si adhuc ei velit, vesperi enm in casa silvestri conveniat. — Fingit se cum bobus suis sub vesperum in ora maritima, deamque modo conspectam, uti videtur, in undis jam rursus demersam. Philoxenus, ex Cythera insula, Platoni aequalis, Polyphemi Cyclopis in *Galateam* amorem ex quo commentus fuerat; crebro hic amor carminibus non solum rusticis tractatus, sed pulchra Nereïs *pastorum* quoque in familiaritatem admissa est. Moschus in luctu de Bione dicit III, 59:

Flet Galatea tuum carmen quoque, quo recreabas
Haerentem prope te toties ad litora ponti.
Carmina non Cyclopis enim fuerant tua; pulchra

Hunc fugit Galatea; tibi sed ab aequore risit *).
Nunc deserta sedet, fluctus oblita, in arena,
Pascere sola boves orbas gaudens ab amico.

Apud alium poëtam, quem Himerius *or.* I, 19 laudat, pastor ad Galateam amans canit: *O candorem et lac!* ita alludens ad ejus nomen. *Nerine*, Graecum, Nerei filia. *Hybla*, antiquum urbis Siciliae, Megarae a Doriensibus advenis dictae, nomen, quod fama servabatur Hyblaei ex thymo *mellis.* Ibi Graecum *thymum* V, 77 sive *Satureja capitata L.* suavi regionem implebat odore, quem etiam nunc *dulcem* aërem, *aria dolce*, Italus vocat. Deae marinae, ut quae solibus minus essent expositae, prae caeteris *candidae* existimabantur; sed, propter coeruleos oculos et vestes, postea quoque ob colorem marinum et algam capillis inhaerentem, saepe coeruleae aut virides nominatae, postremum a pictoribus et poëtis, fingendi nimiis, in cete coerulea, capillis viridibus, deformatae sunt Ep. Myth. II, 25. De festa *hederae ex viridi pallentis* pulchritudine v. III, 39. Per aestatem boves in septis silvestribus, pastor autem in casa ad necessitatem constructa aut in antro ex rupe cavato pernoctabant I, 79: quo in hanc noctem Corydon nymphae sibi amantis societatem exoptat. Hafnienses *B. C repetunt* habent. Amator modeste, suavissimis usus imaginibus, blanditur, quae, sono modisque concinnae, in leniter cadens *venito* exeunt. Hujusmodi elegantiae non tam possunt transferri, quam similibus, quas quaeque linguae offerunt, referri.

*) al. — — — salo tu dulcior illi.

41 — 44. Eamdem sententiam Thyrsis cum fastu exsequitur. Mihi, teneris tuis et amoenis deliciis, omnis apud te venustas pereat, nisi vesperum ego infinito desiderio exspecto. Festinate, festinate ad septa, boves, et pudor vobis sit, etiam nunc pascere, dum Dea me manet. — Quemadmodum suavissimis Corydon comparationibus et sonis Nymphae blandiebatur, ita Thyrsis sibimet insuavissimis. ***Herbam Sardoniam***, Dioscorides ait, genus quoddam esse batrachii sive ranunculi, asperius, quam vulgarem, caule longiore, pluribus foliorum incisuris; crebro in ***Sardinia*** crescere, admodum acre, apiumque et ipsum appellari silvestre; mentem comedenti perturbare et spasmos afferre cum labris ringentibus, ut ridere videatur. Inde proverbium quoque, ***risus Sardonius***, natum esse dicitur; quod tamen ipse Homerus, quamvis Sardinia nondum cognita, profert. Pleraque ranunculi genera acrimonia sunt mordaci; famosissimus est ***Ranunculus sceleratus L.***: folia habet apii instar, asperitas tantum abest [Plin. XXV, 109]. Quare Martynus variatum C. Bauhinii genus, ***Ranunculus palustris***, ***apii folio***, ***lanuginosus***, mavult, quod asperitate ab illo et foliis magis incisis distinguitur. ***Sardois***, cujus quatuor Hafnienses testes sunt, elegantius dicitur, quam ***Sardoniis***, quamquam hoc veteres libri scripti tuentur; Thyrsis videlicet remotissimam quamque dictionem affectat. Duo Hafnienses ***C. D videor*** habent. ***Ruscus***, cujus aculeata folia, prope res conditas posita, mures fugant, ***Ruscus*** est aculeatus ***L.***: trium pedum arbusculae ad scopas et ad ligandum

adhibentur Lb. II, 413. *Algam*, herbam maritimam, plantarum studiosi ne definire quidem audent. Plura genera complectitur folio longo et latiore, quorum quaedam, quod Columella VIII, 17, 6 dicit, petras vestiunt; erat etiam circa Cretam insulam, quae rubrum tingeret. A turbato mari *projectu* ad involucra tantum et ad stercorandum utebantur. Cf. Plin. XIII, 48. XXVII, 25. XXXII, 22. *Dies annum durans*, proverbium exaggerans, quale istud apud Theocritum XII, 2:

— — — Qui cupit ipse, die veterascit.

45—48. Corydon vernum argumentum depingit ad fontem opacum, ubi horis meridianis frigus pastor post Vergilias exortas captat. — Omnia pulchra, spirantia, gradatim ascendentia. *Fontes*, quo plures fontes montani confluunt, quales V, 40. X, 42. *Musco* saxa obducta frigidas sedes circum praebent, et *tenera herba* mollia strata pastori et pecori. *Mollior somno* proverbium: quo usus apud Theocritum V, 50 pastor molles pelles agninas, et XV, 125 nundinator Milesius et Samius purpurea tapeta laudat et effert. *Arbuti* sive unedonis III, 82 frons *ex viridi pallida*, quam Horatius quoque in primo carmine *viridis arbuti* nomine designat, per hiemem durat, tamen in cacuminibus tantum germinum Plin. XVI, 33; reliqua decidit, et, novella erumpente, ista quoque. Hoc in plerisque arborum folia numquam dimittentium circa diem solstitialem Plin. XVI, 34 fieri solebat. Nunc igitur Maji in mensis principio *tenuem* tantum arbor frondem hibernam habet, et pastor, quem calor meridia-

nus ad fontem frigidiorem Lb. III, 331 jam deduxerat, festinatas in augescentem aestatem crebriores umbras optat. Hanc venustam, sed apud nos vix arte hibernantem arborem Propertius I, 2, 11 et ipse ad antra fontium admiratus est:

Surgat et in solis formosius arbutus antris,
Et sciat indociles currere lympha vias.

Grex simul quoniam in umbra quieturus dicitur; *arboretum* quoddam ex arbuto mente nobis fingendum sit, quale circa fontem montanum illum Ovidii *art.* III, 689:

Silva nemus non alta facit: tegit arbutus herbam:
Ros maris et lauri nigraque myrtus olent:
Nec densae foliis buxi fragilesque myricae,
Nec tenues cytisi cultaque pinus abest.

Non aliter Plinius minor VIII, 8 *cupressu* de pluribus dicit: *collis antiqua cupressu nemorosus. Solstitium* Lb. I, 100 hic est aestivum, sive tempus circa diem longissimum: quemadmodum saepe *meridies* horas meridianas declarat. *Defendere* v. 6. *Aestas* coepit Romanis cum Vergiliis sive Plejadibus sub mensem Majum exortis, *vitis* quando oculos emittebat Lb. II, 335. *Vites* et oleae, Plinius inquit XVI, 25 s. 42, concipiunt Vergiliarum exortu; hoc sidus illarum est. Et Ovidius *fast.* IV, 128 de Aprili canit:

Nunc tumido gemmas cortice palmes agit.

In Virgilii patria, ubi aër Alpinus refrigerat, aliquanto serius vitis germinabat.

49—52. Argumentum contra adversarius finit hiemale domi ad taedas caligantes, dum foris Aquilo

crepat. — Thyrsidi commodum est, omnia deformia pingere; et quam exsanguia! Placidum ignem in tuta casa, animatum vero domestica industria et gaudio, quamvis Borea stridente, Corydon Gesnerusve pinxissent. Romani neque in palatiis neque in pauperibus casis canales habebant ad fumum educendum munitos Lb. II, 242. Fumus per *fores* exibat aut per fenestras clathratas, saepe per exitum supernum, καπνοδόκην: minus molestus coctilibus [v. Forcellini lex. s. v.] sive ligno cocto et *non fumante**). Thyrsis noster, pinguiorum amans, gaudet *caligantibus taedis*, quarum *fuligo* non tantum camerae coelum, sed etiam ipsos postes circumvolutos tenet perpetuo: securus ibi hibernae lucubrationis, quae strenuo agricolae facienda erat Lb. I, 291, Boream in fumo suo observat. Proxima comparatio pupugerit, si ita diceretur: Quam parum lupum numerus gregis, aut torrentem ripa coërcet; non magis me Boreae frigus coërcet ab externis negotiis, a fructibus in hiemem colligendis, a ligno caedendo, a venatione. Multo aliter pastores Theocriti in nona ecloga; alter v. 12 gravem aestum, quem fugit, cum gravi exprobratione confert parentum, quam amans fugit:

Solstitii curo torrentem ego non magis aestum,
Quam dictata patris curant et matris amantes.

Alter v. 19 prope ignem, ubi tosta farcimina epulatur, duro gelu non magis affligitur, quam nucem dentibus carens prope pultem curat:

---

*) v. notata ad Winckelmanni opera ed. Fernow II. p. 253 et 347 ss.

Lactea combusta torrentur edulia quercu,
Arida fagus et igne nitet; sic frigora sperno,
Ut male dentati nuculas spernunt prope pultem.

Hic iteratum v. 51 acrius dicitur, quam *hinc tantum*, quod Servius reperit; sive id interpreteris *hinc prospicientes*, sive illepide *quare*, *quamobrem*. *Torrens*, rivus ex pluvia in terris montanis.

53 — 56. Mitis auctumnus in montibus: silvestres arbores et pomi plenae maturorum fructuum, rivi montani pleni aquarum. Sed sine Alexide vasta sint omnia amanti. — Quam sincere et vere dictum! *Juniperi* duo genera Dioscorides nominat, majus et minus, baccae, inquiens, nucem magnitudine partim juglandem, partim Avellanam aequant. Juniperus vulgaris, frutex plerumque, ad quadraginta interdum pedes erigitur; major bacca, quam Plinius in Hispaniensi laudat, *Juniperi* est *thuriferae L.*, quae pyramidata ad triginta pedes surgit. Baccae altero in auctumno maturescunt. Castaneae arbores Lb. II, 15 multitudine sunt fructuum hirsutae in corticibus echinatis, qui mense Octobri et Novembri aperiuntur. Calpurnius II, 82:

Castaneasque nuces totidem, quum sole Novembri
Maturis nucibus virides rumpentur echini.

Versus Virgilianus Graeca ratione vocales habet non elisas, et pedem Molossum in exitu ad copiam informandam Lb. II, 5. Libri scripti omnes, Hafnienses quoque, et Nonius s. v. *stratum*, habent *sua quaeque sub arbore.* Novitii quidam *sua quaque* praeoptabant, interpretatu facilius. At in Virgilii eclogis, quod saepe vidimus III. 1. 109. ve-

tusta regnat oratio; et Festus docet, *sas*, *sis*, *sos* Ennium pro *suas*, *suis*, *suos* dixisse; *sis* Lucretius quoque III, 1038; et *suapte* bisyllabum apud priscum Ciceronis poëtam, Tusc. II, 5, qui Ennius esse videtur. Quare *suâ* maneat, unius syllabae, quasi *sâ*. Praecocem pomorum vindemiam Coi insulae ita describit Theocritus VII, 143:

Auctumnum campi redolebant, omnia messem;
Decussique piri fructus malique jacebant
Ad latus atque pedes; rami fruticumque premebant
Sternentes terram, prunorum pondere onusti.

Omnia nunc *rident pomis* multicoloribus Lb. II, 6, simul quoniam prima pluvia auctumnalis *gramen* laetificat Lb, II, 525, et siccos *rivos* implet. *Flumen*, rivus I, 52.

57 — 60. Aestuosum auctumni initium: agri, prata, vineae et silvae aridae. Phyllide autem adveniente omnia amatori virescunt — Haec satis! — gravisque imber decidit. Miseram Phyllidem! — Num magis jocose licet sententiam, deserta amore fieri caelestia, exaggerari? simulque magis frigere, quam friget nugatorie facta contentio Bacchi maligni et Jovis large depluentis? Quam multo integrius carmen istud apud Theocritum VIII, 41:

Ubera lacte nitent, crescunt et gramina larga,
  Pascuntur foetus, omnia vere tepent,
Quoquo pulchra puella venit: simulac ea abivit,
  Arent pastores, gramina aquam sitiunt.

Et carmen commissum:

Caprae cum geminis, pecus atque alvearia circum
  Semper apes; quercus frondibus alta petunt,

Pulcher ubi Milo graditur; simulac is abivit,
Languet qui pascit cum sitiente grege.

Vitium aëris, perniciosus, pestilens aestus sub signo caniculae in principio auctumni, quod erat post a. d. III id. Sextil. Lb. III, 478. *Liber* cognomen tunc erat Romanum Graeci Διονύσου sive Bacchi, ex quo nomine liberatorem quemdam sive vindicem mente fingebant. Verum antiquitus inter Italos priscos deus erat *Liber* sationis et generationis, dictus a *libare* vetusto, λείβειν (apud Sabinos nominabatur *Loebasius*), fundere, rigare, quae erat origo verborum λειμών et λιβάδιον, pratum irriguum, Λιβύη, Λίψ, plaga pluvia, *liber*, infans, sui juris, nec non verborum *lieben*, laben, leben. Simul cum *Libera* et *Cerere* colebatur: quam *Liberam*, post Graecas religiones illatas, modo tamquam matrem ejus in Semelen sive Proserpinam mysteriorum, modo tamquam uxorem ejus in Ariadnen transformabant. Aestu jam marcescunt *pampini*, quorum *umbrae* uvas ad apricos *colles* maturescentes defendere debebant. Diebus enim canicularibus vites, maturitatem ad accelerandam, nudari solebant a foliis opacantibus, palmitibus autem uvae locis in calidissimis tegebantur, et, si parum pampinosa vitis erat, sarmentis, stramento et tegetibus *). *Nemus*, proprie arboretum pascuum, tum locus quoque consitus. *Jupiter* pro aëre, qui pluviam fundit, ex commutata serius de fabulis opinione Lb. II, 325. Haec imago multo quam pro carminis rustici colore

---

*) Col. V, 5, 14.

doctior (nam Theocriti quidem *Jupiter pluvius* mittit tantum pluviam) ridicule adhibetur: Phyllis adest, et Jupiter, quasi Danaë aliqua eum alliciat, tenui se dejicit pluvia.

61 — 64. Dii suas sibi arbores eligebant, Phyllis corylum. Ipsa tantum et amator sciunt, quamobrem. Exinde amatori corylus non minus sancta est, quam dei arbor. — *Arbores*, Plinius inquit, templa fuere numinum; priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo praecellentem arborem dicant; arborum quoque genera numinibus suis dicata perpetuo servantur: ut Jovi esculus, Apollini laurus, Minervae olea, Veneri myrtus, Herculi populus Plin. XII, 1 s. 2. *Populum albam Hercules* sive Alcides (avus erat Alcaeus) ab Acheronte ferebat, quum ea coronatus Cerberum pertraheret; ipse Homerus ἀχερωΐδα eam appellat. Inde fiebat, ut viros pervicaces, qualem Teucrum in Horatii I. od. 7, 23, et juvenes coronaret in Gymnasiis, quorum praeses Hercules erat in seriore antiquitate; Theocr. II, 121:

> Ramos populeos, Alcidae germen, habebat, *)
> Purpurei nodi stringebant serta coronae.

Hercules ipse, quod Tertullianus refert, frondem modo populeam in vertice gerebat, modo oleastrum, modo apium. *Baccho* sive *Iaccho* praeter *vitem* hedera quoque sacra erat. *Myrtus Veneri* post Hesiodum tandem, plura insignia quum ars fingendi desideraret, propria facta esse videtur, *maris* for-

*) Ad Graeca verba pressius:
Populus ad caput alba fuit, sacra Herculis arbor
sed quis tale quid ferat?

tasse potenti, quippe planta pulchra erat litorea Ep. Myth. II, 28. Servius narrat, Deam a mari exeuntem in myrto latuisse, ne nuda conspiceretur; et Nicander, Paridi se illam in corona myrtea obtulisse. Utraque fabula recens est. Nam in vicesima tertia Olympiade, Athenaeus XV, 6 inquit, nauta ex Naucrate, Milesia colonia Aegypti, Paphi signum Veneris emit; ei quum socii navales, orta tempestate, supplicarent, Dea omnia circum myrto implevit, et serenitatem praestitit. Naucrate signum una cum myrtis homo in templo collocavit, et ad epulas sacrificas vocatos corona myrtea donavit, quae Naucratica inde appellata est. Coronam Naucraticam ipse Anacreon Athen. XV, 3 cum sertis roseis conjunxit, quae Od. LIII, 8 Veneri dicat. Antiquius ego de myrto Veneris testimonium nescio. Romani mature myrto quamdam coronatam *Venerem Murtiam* colebant, et incruentum victorem in ovatione myrto coronabant *Veneris Victricis*. ***Laurus*** piaculari Deo *Phoebo Apollini* ex vetustissimo tempore sacra erat, quoniam perpetuo virens et diras depellens, numquam fulmine icta, ad lustrationes adhibebatur. *Corylum* silvae I, 14. V, 13 frustra Phyllis non magis amabat, quam Galatea III, 64 salictum, quum post jacta mala id eam non solam tegeret. *Deae* instar columbam illic Galatea, hic sacram plantam Phyllis accipit.

65 — 68. Pulcherrimae arbores alias aliae sunt. Lycidas autem si saepius me revisit; tunc, tunc tandem cedet ei pulchritudine — an quisque juvenis? minime, quaeque arbor. — Nimium quan-

tum blanditur! *Fraxinus*, *Fraxinus excelsior L.*, trunco procero et ad trigesimum usque annum tereti, pulchro cacumine frondis concinnae, ovatae, jugatae et pendulae, ad altitudinem saepe centum et triginta pedum erigitur. In *silvis* nativam suam pulchritudinem retinet; in agris, pariter atque ulmus, ad vites arbustivas putatur, et ad pecora pascenda tondetur Lb. II, 446. Plin. XVI, 24. *Pinus* sive *pinea*, apud Linneum *Pinus Pinea*, pinus quoque sativa a veteribus dicebatur, quoniam ob pulchritudinem suam gratosque susurros et nuces gustatu jucundas, quas *pineolas* (*pignole*) Italus vocat, in *hortis* colebatur Lb. IV, 112. Pinus, Palladius *) inquit, omnibus conducit, quae infra eam seruntur, et, Theophrasto auctore, lauros quoque et myrtos infra se fert; Plinio **) quamquam gramen enecare videtur. Non, uti pinaster silvestris a medio, sed in vertice ramos dispergit foliis capillamenti modo praetenuibus, semipedalibus et mucrone aculeatis Plin. XVI, 16. Cum hac pinu Plinius minor VI, 16 flammam Vesuvii confert, quae, longissimo velut trunco elata in altum, quasi ramis quibusdam diffundebatur. Ovid. Met. X, 103:

Et succincta comas hirsutaque vertice pinus.

Petronius 131 quoque diverticulum ea ad rivum opacum exornat:

Mobilis aestivas platanus diffuderat umbras,
Et circumtonsae trepidanti vertice pinus,
Et baccis redimita daphne tremulaeque cupressus.

---

*) Pallad. XII, 7, 9.
**) Plin. XVII s. 18.

Populus, et alba et nigra, amat humorem; minus populus tremula. *Abies*, ἐλάτη, Abies femina est, pinus Abies quoque et pinus alba dicta, ***Pinus Picea L.:*** quae centum et quinquaginta pedes amplius frigidis in *montibus* surgit. Abietes et larices, Plinius inquit, ex omnibus arboribus altissimae ac rectissimae sunt: in malos et antennas levitatis gratia abies eligitur; laudatissimae sunt in Alpibus et monte Apennino Plin. XVI, 76. Cum his altissimis arboribus suo cum quaque in loco *Lycidae* venusto se comparare licebit, postquam, crebro amantem suum conveniens, venustatem suam auxerit. Si modo hoc interpretes, qui victum nolebant Thyrsin agnoscere, nimis paene ridiculum, quod committitur, apud se reputaverint carmen! *Cedat* merito Heinsius ex antiquissimis libris scriptis restituit; eventum magis etiam reddit incertum, quam *cedet:* quod praeterea cum *revisas* et ipsum congruerit VI, 11.

69 — 70. Meliboeus, Musis opem ferentibus v. 19, horum tantum meminit alternorum versuum; in his autem non minus, quam in caeteris, Thyrsin a Daphnide arbitro victum declaratum esse. Acute poëta mendosas Thyrsidis sententias sub poëticae eloquutionis et rhythmi melici splendore occultavit. Thyrsis aliqua tamen re speciosa plebis favorem sibi conciliasse debebat, ut dignus, qui ad eximiam laudem aspiraret, videri posset. Haec tandem ab artifice Daphnide, Meliboeo consentiente, diremta lis Corydonis meritum toto in campo pascuo confirmabat. Quintilianus X p. 230 ed. Bip. de eloquentiae operibus: *ille*, inquit, ***se profecisse sciat, cui***

Cicero valde placebit. De poëseos opere cum Virgilio, tam subtili et intelligente magistro, quem *acerrimi judicii* Quintilianus VIII p. 76 fuisse ait, sentire, non minus potest audentem facere. Theocritus in octavo idyllio ita certamen componit:

Daphnis et inter erat pastores maximus inde.

Apud Virgilium *Corydon*, nomen ipsum, honoris instar est: Ex illo Corydon tanti a nobis aestimatur, ut *Corydon* sive *eximius* idem valeant. Simili modo II, 73 Alexis pro pulchro puero dicitur; et apud Ciceronem div. XVII Verris nomen pro bellua: Repente e vestigio ex homine, tamquam aliquo Circaeo poculo, factus est — Verres! Coram nobis autem lis judicata si ita desineret: *Ex illo Wielandius nobis Wielandius est!* quis interpretationem habere vellet aut haberet? Non multo ante illam de Cicerone censuram Quintilianus: Quare non immerito, inquit, ab hominibus aetatis suae regnare in judiciis dictus est: apud posteros vero id consequutus, ut Cicero jam non hominis nomen, sed *eloquentiae* habeatur. Pierius in quodam codice *victum et* reperit, quod Hafniensis quoque *A* praebet.

ECLOGA OCTAVA.

PHARMACEUTRIA.

Pastorum Musam Damonis et Alphesiboei,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactae carmine lynces
Et mutata suos requierunt flumina cursus:
Damonis Musam dicemus et Alphesiboei.
Tu mihi seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis aequoris: en erit umquam
Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet! Accipe jussis
Carmina coepta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere laurus.
Frigida vix coelo noctis decesserat umbra,
Quum ros in tenera pecori gratissimus herba:
Incumbens tereti Damon sic coepit olivae:

DAMON.

Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer, almum!

Conjugis indigno Nisae deceptus amore
Dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquar hora!
    Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Maenalus argutumque nemus pinusque loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
    Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur! Quid non speremus amantes!
Jungentur jam grypes equis, aevoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damae.
Mopse, novas incide faces! tibi ducitur uxor!
Sparge, marite, nuces! tibi deserit Hesperus Oetam!
    Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellae,
Hirsutumque supercilium promissaque barba;
Nec curare deum credis mortalia quemquam!
    Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala,
Dux ego vester eram, vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus,
Jam fragiles poteram a terra contingere ramos.

Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor! Duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum nec sanguinis, edunt!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saevus Amor docuit gnatorum sanguine matrem
Commaculare manus! Crudelis tu quoque, mater!
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer! Crudelis tu quoque, mater!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et oves ultro fugiat lupus; aurea durae
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricae;
Certent et cycnis ululae; sit Tityrus Orpheus,
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare! Vivite, silvae!
Praeceps aërii specula de montis in undas
Deferar! extremum hoc munus morientis habeto!
Desine Maenalios, jam desine, tibia, versus.
Haec Damon: vos, quae responderit Alphesiboeus,
Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

ALPHESIBOEUS.

Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta!
Verbenasque adole pingues et mascula tura!
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil nisi carmina desunt!
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Carmina vel caelo possunt deducere lunam;
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi;
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Terna tibi haec primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hanc altaria circum
Effigiem duco: numero deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo: et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit
Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragiles incende bitumine laurus.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Talis amor Daphnin, qualis, quum fessa juvencum
Per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
Propter aquae rivum viridi procumbit in ulva,
Perdita! nec serae meminit decedere nocti:
Talis amor teneat; nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit:
Pignora cara sui! quae nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando. Debent haec pignora Daphnin!
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas atque haec Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Moeris; nascuntur plurima Ponto.
His ego saepe lupum fieri et se condere silvis
Moerin, saepe animas imis excire sepulchris
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras; rivoque fluenti
Transque caput jace, nec respexeris! His ego Daphnin
Adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Adspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
Nescio quid certe est! et Hylax in limine latrat!
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
  Parcite, ab urbe venit, jam, carmina, parcite, Daphnis.

ECLOGA VIII. EXPLICATA.

ARGUMENTI NARRATIO.

AB U. C. DCCXV.

L. Marcio Censorino C. Calvisio Sabino Coss.

AUCTUMNI TEMPORE.

Virgilius annum agens 30—31.

Damon et Alphesiboeus, armentarius uterque, mane aestivo in saltibus Pindi v. 3 obviam facti, canunt alternis; iste quidem puerum infeliciter amantem, qui in mare se praecipitat, hic puellam, quae magicis artibus perfidum amatorem cupit retrahere. Ab hujus carmine palmario, cujus Pollio argumentum proposuerat, inscriptio petita est.

Annus quidem hujus eclogae ob alloquutionem v. 6—13 factam prorsus non est dubius. Nam qui in Illyria lauros victrices meruit, tragoedias, quales Sophocleae, scripsit, et poëtae in eclogis scribendis consilia dedit: temporum is non ignaro tantum non nominatus est: proxime superioris anni consul, Asinius Pollio, Virgilii accola et post annum DCCXII

amicus, etiam tum Tragicae Musae in amore et deliciis III, 86, annoque DCCXV Parthinorum in Illyria victor. Hoc veterum meliores quique apud Servium et Philargyrium v. 10 et 12 statuerunt, quamvis alii v. 6 Augustum somniarent; hoc Josephus Scaliger, Taubmannus, Ruaeus, Martynus.

Caesar enim Octavianus et M. Antonius, pace Brundisina extremo anno DCCXIV denuo conjuncti, postquam proximo vere anni DCCXV cum Sexto Pompejo pactionem Misenensem iniverant; ultimum Asinius Pollio in se recepit opus bellicum ad Parthinos sive Parthenos rebelles domandos, qui populus, Bruto pridem deditus, Caesaris in provincia Dalmatia erat. In hanc expeditionem, pro Caesare cum copiis, uti par erat, Caesarianis susceptam, ab Antonio quoque destinati adversus Parthos pars exercitus, qui in Graecia hiematurus erat, additus est, partim ad exercendos praedaque inflammandos milites, partim ad Caesari habendam gratiam; ex iis, quae Pollionis adhuc, verisimile est, fuerant legiones. Victor nunc auctumnali tempore Pollio auxiliares Antonii copias in hiberna dimittit, et, Caesarianis nonnullis comitantibus, navi in Venetiam redit, qua in provincia, pro Antonio ante administrata, pro Caesare, qui nunc erat dominus, plura fortasse etiam tum negotia ordinanda habuit; suoque Ravennae nato filio, Asinio Gallo, a capta urbe Salonis Salonini cognomen ex Dalmatia refert cf. IV Arg. sub fin.; et Romam brevi post ad decretum triumphum proficiscitur, quem extremo mense Octobri egit.

Pollio, dum in Venetia fuerat annis DCCXII et DCCXIII, imitationem a Virgilio Pharmaceutriae Theocriteae petierat. Redeunti itaque ad lauream triumphi duci mente poëta, nunc gratulaturus, eclogam suam, poëticam quasi aliquam hederam, obviam mittit: ignorans, an in ore jam Timavi fluvii, an multo retro in litore Illyrico animus eum assequatur.

Quodsi proficiscenti ad expeditionem Illyricam Pollioni poëma hoc domo misisset Virgilius, quam egerit imprudenter Pollionis de rebus gestis et lauro victrici loquens? quaerit Ruaeus, proxime superiori anno quum ipsum Caesarem Octavianum Pollio, Virgilii nunc dominum, impugnavisset, et ad pacem Brundisinam coëgisset. Cum eo exercitu, praeterea vix credibile est, qui in Italia inferiore partim ad Orientem per Graeciam ire destinatus erat, Pollionem in oram adversam, tam prope absentem, tam vastas ad Occidentem ambages duxisse, vel mari, secundum lutosam et nautis formidatam oram Italiae, vel terra, per totam Italiam fame oppressam.

Hanc quoque in eclogam plures versus ex Ciri, Galli poëmate, Virgilius recepit, ad caritatem Pollionis suoque amico probandam; vide VI, 74 et II in argumenti narratione.

Annotata.

1 — 5. Poëta refert, Damon et Alphesiboeus, silvarum vocalissimi, quae carmina commiserint. Mane

aestivo v. 14 in montibus obviam facti, Damon pastorem ob amatae perfidiam canit desperantem; Alphesiboeus, puella rustica volaticum quomodo åmatum puerum magicis ad se retrahere artibus cupit. Invitationem ad amicum certamen poëta non minus, quam, quae in fine esse solebant, gratias habitas et dona data praetermisit; cf. v. 62. Uterque est *armentarius*, quorum flagrans cupidine cantus praesentia hodie non modo armenta, sed feras quoque e silvis evocatas, vel totam naturam inanimam movet. Hac veterum animis, qui magis ardebant, aliena non visa affectione, sua sensa quoniam pectore commotus naturis circum praesentibus solet tribuere, Sileni quoque sublimis animi elatio VI, 27—30 Faunos et feras et arbores, postremum coelum stelliferum afficit; pastoris quoque Apollinis carmen VI, 83 Eurotam et colles laurorum. Carmen non tantum bucolicum, traditas de Orpheo et Amphione fabulas sequens, bestias animavit sensibus V, 25. Theocr. I, 71—75; plebis quoque vulgaris opinio voluptatem iis ex sonis concinnisque motibus dedit Lb. IV, 64. In his fictis quicquid blanditiarum inest, ad Pollionem id, qui argumentum ad commovendos animos proposuerat, redit. *Juvenca* pro armento, cujus major numerus vaccae sunt Lb. III, 63. *Lynx*, rapax septemtrionalis Lb. III, 264, ab Italia, quod Plinius ait, aberat; quamquam nunc, teste Salisio, in Apulia reperitur, deserta quoniam saecula fortasse foeturae ejus favebant. Secundum fabulas *Ov. Met.* V, 649 Lyncus, rex Scythiae, ad quem frumentum Triptolemus afferebat, in lyncem mutatus est; ex

lyncum quoque urina in Scythia lapis nascebatur lyncurion: fabulosa succini interpretatio. Scythiam, constat, in tabula orbis terrarum Eudoxi septemtrionalem ab occidente ad orientem solem arcum complexam esse, et Thraciam saepe in se continuisse. Xenophon dicit *ven.* XI, lynces venatores cum leonibus, pardis, pantheris et ursis in monte Pangaeo et Citto supra Macedoniam, in Olympo Mysiae, in *Pindo* et Nyse supra Syriam aliisque magnis montibus venari. Pastor quoque Apollo apud Admetum, regem Thessaliae, quod ait Euripides (*Alc.* 578), modis suis maculosas lynces et leones de monte Othryso delectabat. Sunt, qui lyncem Indiae et Aethiopiae tribuant, Nyse quoniam, mons Bacchicus, in seriore de mundo doctrina eo perlatus est *). Callimachus *Dian.* 89 de lynce Maenalia memorat, quemadmodum Apollonius I, 168 de urso Maenalio. Virgilius igitur hujus carminis argumentum peregre posuit, artes quoniam magicae, fictae nobilius, Graecae erant; et quidem, quod ex sequentibus patet v. 21. 30. 64. 71. 95, in *Thessalia* venefica, *Pindi* quodam in jugo silvestri, ad Occidentem ab Oeta versus. *Stupefactae carmine* solemnis est Virgilii compositio, ut Graecae figurae *carmina* diffidere liceat. *Mutata suos cursus*, i. e. postquam proprios suos, *adsuetos cursus* Tib. IV, 125, flumina ad poëtas commissos deflexerant, *mutata* verbo medio; constiterunt auscultantia. Gallus quidem Cir. v. 233 *rapidos requiescunt flumina cursus* habet, i. e.

*) *Heyne*: „Lyncas vero in tali carmine, quod ad Siciliam pertinet, nolis esse memoratas."

cursum retardant; hac autem hic dictione *suos*, plenum ponderis, otiose inferciretur. Hafniensis *C* habet *liquerunt*. Iterata post parenthesin nomina non tantum vinciunt; istam enim necessitatem poëta magis vitaverit: sed animos quoque in cantores tam graves magis faciunt intentos; cf. v. 85—89.

6—13. Tu, sive jam praeter Timavum sive in ipsa etiam nunc ora Illyrica obviam mihi naviges; o praeclare victoriis reportatis ingeniique operibus editis, quem cantus meus, quaqua possit efficere, semper celebrabit: hoc tibi carmen ne displiceat, cujus tu ipse argumentum proponebas. Plenum tuorum spirituum fortasse non indignum est, quod tuum victoris gaudium augeat, et hedera quasi quaedam poëtica laureae tuae propinqui triumphi implicetur. — *Mihi*, cum Horatiani istius ardore: *Quid mihi Celsus agit?* Ad hanc alloquutionem, quae in fervidam digressionem abit, *accipe* v. 11 nectitur; minime *faveas* aliquod mente reservatum, quod Ascensius invenit, et Taubmannus, Cerda, Ruaeus, Martynus receperunt. *Praeternavigantes* tam *superare* dicuntur in simili loco Aen. I, 243 et saepe, apud Livium XXX, 39 (alias quoque *exsuperare* Aen. III, 698); quam *aequoris oram legere* Lb. II, 44. In navibus, quibus exercitus a Brundisio trajectus fuerat, ad Venetos victis Parthinis Pollio cum Caesarianis quibusdam revertitur, triumphum suum mox Romae acturus. Ob aquas Italiae lutosas, qua de re Woodius agit p. 79, secundum oram navigat Illyrici, Istriae et Tergestini sinus, in quem *Timavus* inter Tergeste et Aquilejam exit, donec

portum Venetiae aliquem nanciscatur. Plane ita Honorius apud Claudianum VII, 119 litora Illyrici praetervehitur, stringens agros Dalmatiae, Timavi lacus numerans et in Eridanum intrans. Antenor quoque Virgilii Aen. I, 242 idem iter ad Patavium dirigit:

> Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
> Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
> Regna Liburnorum et fontem superare Timavi:
> Unde per ora novem vasto cum murmure montis
> It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.

Saxa Timavi sunt, qui hoc in loco fons Timavi, qui ex novem faucibus montis se projicit, et, in unum vix mille passuum longitudine porrectum flumen conjunctus, (quoniam in interiore mari Adriatico, quod ait Claudianus XXVIII, 496, aquae et accedunt et recedunt) maris occurrentes fluctus cum impetu frangit, ut aestus litore tenus ferveant. *It proruptum*, quemadmodum Horatius de Tiberi ripas excedente, *it dejectum:* quae frequens apud Plautum est verborum compositio; *prorumpere* potestate activa Lb. I, 98. Exaestuationem istam marinam testatur Martialis XIII, 89, quum pastos ad ora Timavi, salsarum et dulcium aquarum in aestuario, lupos delicatissimos esse declarat. Interiora maris Adriatici quum primum a Phocaeensibus investigata essent, ut novis nautarum errores exornarent prodigiis, poëtae aemulati sunt Epp. Myth. I, 15 p. 89. Ex eorumdem uno Martialis refert IV, 25, Castorem quoque cum Argonautis eo venisse, cujus equum Cyllarum septenas aquas Timavi hausisse. Varius fontium numerus originem ex inconstantia fa-

mae popularis, et, si voles, naturae duxit. *Illyricum*, *Illyris*, *Illyria* septemtrionalis ora maris Adriatici cum vagis terminis dicebatur: ex consuetudine ad Occidentem complectebatur Liburniam, saepe cum Istria ad Tergeste usque et ad Orientem Dalmatiam; quae, in comparatione terrarum Brundisina ad Scodram usque diducta (IV Arg.), rebelles *Parthinos* sive Parthenos cum conjurata urbe *Salonis* continuit. Poëta, dum unde et quo Pollio suus proficiscatur, acrius cogitat: Utinam umquam, exclamat, carmen ego te dignum, victore et Sophocle Romano, canere possim! Omnes meas vires experiar! Interea hunc, tuo jussu ortum, cantum accipe, hederam inter lauros victrices! *En umquam*, quaerens et optans I, 67. Pollio, quod videtur, *tragoedias* suas III, 86 ad publicum usum nondum collegerat, sed singulas tantum, quemadmodum Virgilius eclogas suas, ediderat; aliquae in Venetis spectatae fuerant, ubi anno DCCXII Virgilii pastores eas laudabant. Etiam post triumphum, quum a republica decessisset, in tragoediis componendis tam erat assiduus et industrius, ut Horatius II od. 1, 9 eum hortatus sit, ut a Musa severae tragoediae aliquantisper cesset, et demum, postquam historiam belli civilis perfecerit, ad grande munus Attici cothurni redeat. Servius prae se fert scientiam, Pollionem in utraque lingua tragoedias scripsisse. *Sola Sophocleo digna cothurno* i. e. digna, quae cum sublimibus Sophoclis fabulis conferantur. Varii Thyestes, quam Graecorum cuilibet Quintilianus comparat, multo post nota fiebat: quum essent, qui hereditate id opus a Cassio

Parmensi, post pugnam ad Actium navalem necato, traditum esse autumarent. Ipse Horatius in priore quodam carmine I Serm. X, 42 Pollionem quasi unicum tragoediarum scriptorem et Varium quasi epicum tantum poëtam praedicat. Alte soleatus *tragicus cothurnus*, diversus a cothurno venatorum VII, 32, apud Tertullianum *de spectaculis* cap. 23 p. 136 ita laudatur: Tragoedos cothurnis diabolus extulit; quia nemo potest adjicere cubitum unum ad staturam suam, mendacem facere vult Christum! *Primum et postremum* Pollionem canere: hujus proverbii promissio Il. IX, 97. Theocr. XVII, 1—4 minime vult ad literam accipi. Pollio, qui rusticam Virgilii Musam amabat III, 84, imitationem pharmaceutriae Theocriteae *optasse* videtur; Virgilius, imitator et ipse inveniens, puellae infeliciter amanti infelicem amatorem comparabat, et, cantionibus puellae concedens victoriam v. 62, inscriptionem *Pharmaceutriae* propositam cf. v. 64 retinebat. Libera Romanorum oratio *jussa* dicit optata quaeque; nostra habet ex ordinum civilium gradibus Befehle, Bitten, Verlangen. *Laurus* ducis triumphantis coronabat frontem et fasces, unde in sinum Jovis Capitolini deponebatur, et militum victorum hastas et jacula. *Hedera* Baccho concitanti sacra erat VII, 25, una imprimis species racemis fructuum crocatis III, 39. *Serpere*, modeste. Pollio hunc Dalmaticum triumphum de Parthinis et Salonis eodem auctumno anni DCCXV egit, extremo mense Octobri. Charisius *laurus* pro *lauros* legebat: quae forma minus usitata hancque ob rem poëtis dilecta manu scripti libri

eam si praebent, omnino anteferenda est v. Broukh. Tib. II, 5, 63.

14—16. Exordium carminis committendi. Virgilius reticens, animo quidquid intentus aliquis adjiciet, in brevitatem cogit omnia. Per aestatem post Vergilias exortas in herbosis saltuum anfractibus pecus pascitur, chortibus ibi aestivis pernoctans I, 79. Nunc roris matutini in frigore cum bobus Damon et Alphesiboeus in convalle Pindi Thessalici 2—4 irrigua obviam sibi fiunt. Certamen amicum proponitur et Damon orditur. Idem tempus poëta Lb. III, 324 ad capras ovesque pastum agendas destinat:

> Luciferi primo cum sidere frigida rura
> Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
> Et ros in tenera pecori gratissimus herba.

In quatuor Hafniensibus *est* post *herba* non legitur: in *A* a seriore manu additum est. Ros quum cubile permittat nullum, Damon stat *pedo* V, 88 innisus, quod saepe erat ex duro ligno *oleagino*, et tibia v. 21 canit ante carminis quodlibet intervallum. Ita caprarius iste Thebanus *Cul.* 97 vel sub meridiem:

> Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
> Pastor agit curas, et dum non arte canora
> Compacta solitum modulatur arundine carmen.

Incumbens olivae vix esse potest, *ad oleam arborem reclinatus*, imprimis cum *tereti*, quod additamentum ad scipionem deducit. *Incumbens baculo, quem dextra gerebat*, Ovidius *fast.* I, 177 dicit; et *oliva* pro scipione oleagino *Met.* II, 681 *onusque fuit dextrae silvestris oliva:* ubi *ba-*

culum silvestre sinistrae, quod Heinsius recepit, depravationis debilitate sua et malo sono arguitur.

— — — — Oleastri dextra recurvam
Gestabat clavam:

Theocritus quoque VII, 18 de Lycida dicit caprario.

17—20. Damon res canit non suas; sed, consuetudine pastorum canentium, cupidinem tractat desperantis amatoris, cujus perfida puella alii hodie nubet. Mane noctu per campos vagatus, stellam nunc miser matutinam oriri videt, quae diem referet futurum amicum, praeterquam ipsi! Mane hoc oriens pastoris ficti cum orto jam imitatoris canentis ne commutetur. *Lucifer* et *Phosphorus*, lucem ferens, *Eous* quoque i. e. stella matutina, Venus dicitur πλανήτης, mane quando ante solem oritur; quodsi solem sequitur vespertinum, *Hesperus*, *Vesperugo*, *Vesper*, *Nocturnus*, *Noctifer*, αὔλιος sive stella cohortalis. Poëtis solemne est, vagam hanc stellam errantem, perpetuum existimare et diei et noctis simul praecursorem, quod utrumque, sed aliud aliis temporibus anni, est. Cinna in fragmento Smyrnae:

Te matutinus flentem conspexit Eous,
Et flentem paulo vidit post Hesperus idem.

[Servius ad Georg. I, 288.] Eodem modo Statius Theb. VI, 238:

Roscida jam novies coelo dimiserat astra
Lucifer, et totidem Lunae praevenerat ignes
Mutato Nocturnus equo.

Senecae, poëtae tragico, Hipp. 748 Hesperus in Oceano recens lavatus, post tenĕbras dispulsas, Lucifer factus, redit; et Oed. 741 Lucifer matutinus

proximo vespere, Hesperus factus. Ita Meleager quoque *Anth. fr.* LXXIV de discedente amata:

Lucifer, auroram revehens, salve, et celer adsis
Hesperus, et referas, quam invidus hinc abigis!

His praemissis, mirum non amplius videbitur, *Lucifer* nunc oriens si brevi post v. 30, vesperi ratione habita, Hesperus dicetur. *Praeveniens* poëtice distractum. *Almus*, alens, beneficus: petitum id a sincera infantia ad pietatem primum impulsorum sensuum. Hafn. *C* habet vulgarius: *praeque die — — ortum*. *Conjux*, amata; quemadmodum Anchisae cum Venere conjunctio Aen. III, 475 *conjugium* appellatur. *Indigno amore*, meo amori non respondente, falso amore; *impari*, secundum Servium. Hafnienses *B. C indignae* habent pedestri oratione, quod nostris dicendi magistris verius esse videbitur. *Dum queror — — — hora*, Scyllae sunt verba in Ciri Galli v. 405. 406. *Adloqui deos*, advocare, salutare; Plaut. Amph. I, 1, 26; θεοὺς προςειπεῖν Aeschyl. Ag. 819 [810]. *Impunitas jurisjurandi Venerei* proverbii instar erat. *Moriens*, moriendi certus v. 59. *Adloquar* Leidensis primus et Mentelianus prior apud Burmannum.

21. Carmina poëseos rusticae vel parva canticula varii argumenti sunt, vel, unum longius negotium quum imitando effingitur, raptim erumpentes impetus multiformium commotionum animi. Per intervalla poëta rustico instrumento musico canit, plerumque simplici arundine aut fistula multorum calamorum; hic majore *tibia*, cujus sonum clausis et apertis foraminibus modulatur. Consilium ea in re

extemporalium in agro commentorum, quos arte excultos coram Virgilius producit, nullum aliud facile fuerit, nisi ut otium ita haberent ad meditandum. Talia prooemia a redeunte versu hujus argumenti, *canam*, saepe initium capiebant, et *προᾳσμα*, *προαύλιον*, *προαύλημα*, apud fidicines *προανάκρουσις*, *προκιθάρισμα* appellabantur. Erat quoque, ubi conclusiones quaedam finem imponerent, hac praefatione, *cecini*, *ἐπιμελῴδημα* et *ἐπῳδή* dictae. Utraque hic non minus sunt, quam in primis Theocriti et Bionis idylliis; quamquam Theocriti Thyrsis carmen suum tunc quidem tantum repetitum, non recens inventum, et isto tempore sine fistula decantat, Panis reveritus iram. Germaniae poëtis popularibus versuum hoc genus intercalarium, quum consuetudo illa popularis nobis non sit, concedi non posse videtur; recte vero aliud quoddam, quod ad rem interea agendam aliquam canitur: quale, dum magica vertigo volvetur infra v. 68 et apud Theocritum, aut fusi fatales apud Catullum LXII; et, nisi male nobis cedebat conatus, dum tympanum Druidarum murmurat prope cascae gentis viri tumulum *). Fennico tamen alicui Theocrito prius quoque genus permissum sit. Secundum Porthani enim scriptiones *de poësi Fennica* (Gött. Anz. 1779 St. 96) magistri rhunici non commentati fingunt, emendata oratione, trita fugientes, audacibus figuris et inversionibus, et multis subtilitatibus, quibus ars rhetorica nomina indit. Nempe in Fennia correctores sunt nulli, qui ardo-

*) *Joh. Henr. Vossii idyllia.* Regiomonti 1801 p. 171 ss.

rem orationis poëticae ad sermonem usque vulgaris consuetudinis velint deprimere. Poëtae canenti socius additus est, qui singulos versus, in ultimo verbo suscipiens, repetit, confirmatione saepe intercalata: *profecto, inquam, vere dictum!* Interea poëta novum versum commentatur, quo socii postremum verbum excipit. Ambo invicem aut oppositi aut prope sedent, genibus se tangentes et manu correpta, dum corpus invicem prorsus motant, vultu severo et meditante. Cantus admodum simplex est; et fides nonnumquam poëtae pro socio sunt. — Damonis igitur haec est sententia: Carmina mihi, mea *tibia*, aspira, qualia in *Maenalo* Arcadico audiuntur. De laudata Arcadum arte musica supra VII, 4 dictum est. *Tibia*, arundo multorum foraminum, cornu continuata, nostri hautbois instar, *αὐλὸς* Graece dictus, peregre rem gestam non minus declarat, quam lynx v. 3 et Oeta ab Oriente affinis. Romanis enim, quum arte expolita esset, cavata ex osse asinino (unde *tibiae* quoque i. e. cruris nomen) aut ex loto, buxo, elephanto et metallis, crebro in theatris, ad sacrificia et epulas quidem sonabat; pastoriam autem inter supellectilem cannas tantum habemus stridulas unius arundinis et fistulas plurium calamorum, numquam tibias: quamvis, Lucretio auctore V, 1384, inter rusticos, Graecos dicit, tibia inventa sit, et nocturno silentio chordarum sonos affirmaverint a Satyris fieri, a Nymphis et a Faunis IV. 588:

— — — dulceisque querelas,
Tibia quas fundit, digiteis pulsata canentum.

Contra Theocriti bubulcus XX, 28 aliter se jactat:

Fistula suave sonat, modulor quoties ego carmen,
Tibia, sive inflo rectam seu curvam, et arundo.

Praeter fistulam tibiam quoque is novit (αὐλός), arundinem (δόναξ), etiam curvam majoris artificii tibiam (πλαγίαυλος), cornu curvo continuatam, quae in sacris matris Phrygiae inflabatur. In sexto ejusdem idyllio principia contendentium alter tibia, alter fistula canit. Longus quoque I p. 6 in Lesbio antro Nympharum tibias animadvertit et tibias curvas et fistulas et arundines (κάλαμοι), a veteribus pastoribus dicatas. Ab initio tibiae simplices paucis foraminibus fiebant ex Orchomenia arundine, quae inde αὐλητικὴ sive ad tibias idonea appellabatur, et, Theophrasto Plinioque auctoribus*), in lacu Copaide et Cephisso intrante, inundatione plurium annorum, ad insuetam amplitudinem accrescens, diligenter caedebatur et apparabatur. Ejusmodi arundinea nullius artificii haec erat tibia v. 24, quam pastor Pindi montis facili negotio ex Boeotia finitima impetrare potuerat.

22 — 24. Versus cur Maenalios? Quoniam in Maenalo monte eximio cantu et pastorum amantum et ipsius Panis, qui primus ex calamis concentus eliciebat, silvae semper consonant. — Consideratio haec, parum in ore vere desperantis verisimilis, non minus, quam modi isti intercalares totaque carminis conformatio, artificis imitatoris est. *Argutum* nemus et pinus *loquentes* minime hic de venti susurris; sed, quod vicinae sententiae requirunt, cantu

*) Theophr. h. pl. IV, 11. Plin. XVI, 66.

sonantes sunt. Ita *forum argutum* apud Ovidium *art.* I, 80, et *valles argutae* apud Columellam IX, 5; ita *stagna loquentia* Aen. XI, 458. In montibus Arcadicis pinastri tantum silvestres sunt, nullae pinus X, 14. Hic quoque libri quidam manu scripti antiquiorem formam *pinus* pro *pinos* praeferunt. Duplicatum *que* poëtice dicebatur. Montem *Maenalum*, Pausanias inquit, *Pani* tam sacrum existimant, ut accolae Panis ipsius fistulam audire se praedicent. De inventione organi hujus musici silvestris ex arundinibus v. II, 32. Damon autem Pana simul et ut inventorem et ut summum artificem tibiae arundineae vereri videtur. Secundum Bionem III, 7 curvam tibiam *Pan*, rectam tibiam Minerva invenit: quare Daphnis apud Longum IV, p. 175 Pani fistulam et curvam tibiam, *πλάγιον αὐλὸν*, consecratas suspendit.

26 — 30. Quum Mopso alicui venusta se Nisa dedat, in amore connubia exspectare licet non minus prodigiosa, quam concordia prodigiosa sit inter bestias inimicissimas. Age, fortunate, ad nuptias te accingito! Hymenaeos stella surgit Veneris tibi latura! — *Datur*, dedit se: verbo medio, quale *jungentur*. Exinde maxime quaeque adversantia fient amica: cum *grypho* eodem se jugo *equus* sociabit, cum *cane damae* potum venient. *Gryphus* fabulosus, fera rapax erat ex montibus Rhipaeis Hyperboreorum, qui montes ab Occidente primum initia capiebant, post paulatim ad septemtriones protrudebantur. In corpore leonino aquilae habebat caput et alas, et pellem pantherae maculosam; aurumque

custodiens cum Arimaspis assidue bellum gerebat equis vehentibus: unde inter ipsum et equum inimicitia. Frenum *jugumque vecturarium* quorumdam tantum deorum patiebatur in fabulis posterioribus Epp. Myth. II, 16—19 (54—57). Proxima imago docet, *jungi* hic propria sua potestate, minime de coitu, esse. Mediceus liber Graecam formam *grypes* habet. A Quintiliano IX, 3, 6 *damae* et *talpae* virili genere Virgilii inter audacias numerantur; quas facile improbaverit Maevius. *Poculum*, potus, potio, ab antiquo *poo*. Vesperi sponsa cum *facibus* pineis, corneis, ex spina alba aliaque materia ad sponsum *deducebatur*. Hafniensis *C* habet *incende*, quod Burmannus alibi quoque animadvertit. Tempus aequare volebant; sed id ipsum animi commoti argumentum est, quod desperans tempus hoc matutinum cum formidando vespere, qui ei ante oculos obversatur, una complectitur: Caede nunc faces, vesperi ad te ducetur; sparge tunc nuces, conjux future, nunc ipsum Hesperus tuus futurus in Oriente micat. *Nuces juglandes* comites Plinius XV, 24 appellat nuptialium Fescenninorum. Obviam eae advenienti sponsae spargebantur saepe a sponso, quoniam resilientes et strepentes felix auspicium faciebant; saepe a pueris, sponsa ne quid adversi exaudiret, sive ad lusus desertos, nisi occultius aliquid, significandos; saepe ante thalamum quoque sponsalem mittebantur inter pueros, qui lascivos Fescenninos canebant, ut legentium tumultu sponsae vox, virgineo pudore renitentis, opprimeretur. Thessalo Virgilius an mores commodaverit Romanos? Talia

menda veteribus nostroque ipsi poëtae pluribus in locis Aeneidis, peregrina si parum nota essent, magis idonea esse videbantur, quam putida diligentia. Vestigia autem moris istius admodum mutabilis inter Graecos quoque habemus. Athenienses enim, quod σχολιαστὴς Aristophanis aliique testantur, novis familiaribus et servis, quando primum accedebant, omnibusque omnino, quibus fausta principia optabantur, ***sponso*** quoque et ***sponsae*** ad focum, multiplicia bellaria ad copiam ostendendam spargere solebant: quae καταχύσματα sive effusiones dactylorum (palmularum), operis pistorii, ficuum et ***nucum***, servi domestici rapiebant. Ante thalamum quoque sponsalem vel a puellis Theocr. XVIII vel ab universa juventute Long. IV p. 191 jocosum κατακοιμητικὸν cum strepitu et tripudio canebatur, sponsae ad voces, quas fore suspicabantur, opprimendas; haec κτυπία aliquibus in locis cum nucibus spargendis jungi poterant.

30. Tibi deserit Hesperus Oetam: id est, tua causa Lucifer iste (quem v. 17 alloquebatur) in Oriente ab Oeta monte scandit, ut, Hesperus factus, hodie vesperi tibi in occidentali coelo appareat. Lucifer, quemadmodum hoc in loco Hesperus quasi futurus, ita apud Horatium II Od. 9, 10 appellatur Hesperus quasi praeteritus:

— — — — — nec tibi Vespero
Surgente decedunt amores,
Nec rapidum fugiente Solem.

Hesperus, sideris vespertini perpetuo munere fungens v. 17, saepe, quod opinari licet, sponsales ad vesperas accelerandas invocabatur. Jam Sappho cecinit:

Hespere, cuncta vehis!
Vehis vinum, vehis capram,
Vehis matri infantem.

Vinum ob rores fertiles, capram ab agro ad stabula. *Oetaei* montes praecisis rupibus a sinu Maliaco ducenta stadia ad Occidentem versus tendunt, Pindi jugum secantes; altissime Callidromi arces supra Thermopylas surgunt, ubi ad mare angusti ad transitum calles ex Locride in Thessaliam aperiuntur Strab. IX, p. 428, Liv. XXXVi, 15. Hesperus *deserit* Oetam, id proprie si dictum est, esse non potest: Hesperus factus et solem sequens ad Oetam *occidit;* sed *surgit*, nimirum, in Pindo pascentibus, ut Lucifer, tempore matutino. Ita Hercules in jugis Oetaeis, ad Occidentem versis, solem supra cacumina, Orienti objecta, apud Senecam *Herc. fur.* 133 oriri videt, ita gentes apud Silium VI, 452 omnino occidentales. Secus est, quum in *Culice* Virgilii v. 202 pascentibus in Boeotia, Orienti obversa, Hesperus supra Oetam, occidentali latere septemtrionis, ex sole decedente *procedit*, sive conspicitur:

Et piger aurato procedit Vesper ab Oeta.

Haec quoque quidem *processio* stellae vespertinae a Varrone L. L. VI et ab Horatio supra *ortus* dicitur; quod majus est, apud Senecam *Hipp.* 747 Hesperus ex Oceano surgit vel recens lotus. At ejusmodi ortus ab Oeta monte Hesperi improprie dictus observatorem requirebat sub Oriente positum; totaque haec ecloga, carmen imprimis magicum, ad Pindum Thessaliae pertinet. Ex duobus igitur, qui

esse poterant ortus, hic iste tantum proprie dictus valet. Longe etiam secus est, quum Hesperus, quoniam dei instar in Oeta monte et ab accolis Locris eorumque coloniis colebatur, apud Catullum LXII, 7 et Statium *silv.* V, 4, 8 cum *lampade Oetaea* venit. Nihilo tamen ob hanc magis ab orientali Oeta gentibus occidentalibus Hesperus oriatur necesse est, quam, quoniam apud Claudianum XIV, 1, Veneris tamquam stella, semel *splendores Idalios* tollit, ab Idalio Cyprio.

32—35. O conjugem dignum scilicet, Mopsum istum, fastidiosa Nisa, cui pastor nemo satisfaciebat, cui ars mea, copia mea, forma mea ludibrio erat! Ulti, credo, Dii superbiam sunt! — Irrisionis plena significatio, praelatus amator quam rudis, egens et informis sit. *Despicis omnes:* indignitate, quam solus fuerat expertus, communi facta. Miseros in *fistula* modulos irrisura spreto amatori objecerat; ad egenum *caprarium* eum depresserat non minus, quam Galatea Theocriti Polyphemum VI, 7; ejusque in ore, quod virilis decoris certamen non reformidabat, tamquam hirsutum, vegetum exprobraverat *supercilium*, tamquam immanem, *barbam* rite cultam. Haec et ipsa in fictum tantum amatorem, non in fingentem poëtam Damonem, cadunt, qui arundinea tibia canebat, bovesque pascebat. Similia opprobria caprarius Theocriti III, 7 ab Amaryllide sua timebat:

— — — — Mene fugis tu?
Quum prope sum videorne tibi simus, mea barba
An prolixa tibi? cogis me frangere guttur.

Similibus ibi XX, 8 a delicata urbana amans bubulcus repulsam fert:

> Quam tibi barba fluit mollis suavesque capilli!

Ad quod justa ille fidentia exclamat v. 21:

> Num mortalem alium Di me finxere repente?
> In me forma etenim florebat nunc modo dulcis,
> Truncos ut cingunt hederae, mentum mihi spissans;
> Utque apium crines ludebant tempora circum.

Villosa barba, *barba promissa*, *immissa*, *prolixa*, *propexa*, neglectam ostendit culturam, quae barbam requirit eleganter breviatam, *barbam attonsam*, qualem illam honesti Tityri I, 29. Cf. Juvenalis σχολιαστὴς *Sat.* IV, 103. Rusticus in Theophrasti characteribus V, non, nisi quum a montibus ad urbem venit, barbam et capillum sibi tonderi curat. *Promissa*, pro tritiore *prolixa*, veteres legebant Grammatici Diomedes et Servius, Hafnienses quoque.

37—41. Tene mihi perfidam esse, qui a pueritia tanto te ardore amaverim! — Maturi amoris adumbratio Theocriteae XI, 26 libera imitatio est, ubi juvenis Cyclops ad Galateam loquitur:

> Captus amore tui fueram, de monte, puella,
> Quum primum cum matre mea frondes hyacinthi
> Venisses carptum; duxi vos ipse ego calles.

Hic Nisa primae adhuc aetatis mane auctumnali matrem illius visit, ab eaque in hortum frugiferum precibus attrahitur; pastor adolescens gnarus eam ad arbores circum ducit, ubi pulcherrima *mala*, cydonia et granata, *rore matutino* adhuc madentia, in ramis maturuerant, hilari sedulitate ipse decerpens,

quidquid ex brachiis arborum dependentibus potest contingere. Numquam antea pullulascentem virginem tam lepidam, tam venustam viderat; pectus concipit amorem, qui maturescente pulchritudine ad fervorem usque insaniae accenditur. *In sepibus*, in horto circumsepto, quale Lb. IV, 130 *in dumis;* non intra vel proxime sepes ipsas. Veteres hortos suos vivis lubentissime sepibus spinoso vepre claudebant Colum. XI, 3, 3. *Mala*, multa complectente vocabulo III, 64, recentia *ex arbore* carpuntur, non cadentia aut decussa in roscido gramine aut in sepibus colliguntur; ita est *mala legere* II, 51. III, 70. Pueri a *matre* ad gustandum vicini filia in hortos ducitur, quemadmodum cum Polyphemi matre montes filii Galatea invisit; virginis mater cum filia sua vix sine parentibus puerum in hortum sequuta sit. Puer autem fructus in hortis jucundissimos sapore melius reperire didicerat, quam ipsius mater. *Roscida mella*, legendi ratio insulsa est; nam etsi mel *ex* florentibus sepibus colligitur, non struunt tamen *in* sepibus, nec faciles sibi a pueris mel rapi patiuntur. Ex anno *undecimo* puer modo in *alterum* sive proximum intraverat: ita Ruaeus interpretatus est, *alter* V, 49 collato; quod antecesserat, id, quemadmodum in *altero die*, primum esse fingitur. Annum decimum tertium quasi *secundum post undecimum* nominare, in ipsa necessitate versus, quae tam saepe arguitur: nimis artificiose dictum sit. *Ceperat* pro *exceperat*, cum declaratione continuationis, magis videtur anguste dictum, quam *acceperat*, quod pluribus in libris scriptis legendum

praebetur. *Ut vidi, ut* — — interpretari solent: *Postquam* vidi, *tum* —; Homerici instar ὡς, ὡς Il. XIV, 294. XX, 424 et Theocritei II, 82. III, 42. Num autem *ut*, quemadmodum alterum ὥς, pro *ita* esse possit? Cedo argumenta, aut *Non!* Quid tum praeterea? Aut cum Servio: *Ut* (quum primum) vidi, *ut* (quam valde) furebam! Aut, quod magis ardere videtur, utrumque *ut* exclamando: Quam vidi! quam furebam! Integer versus ex Ciri Galli est v. 430.

43—45. Deus, qui vesanum hunc mihi amorem inspirabat, quam crudelis, immitis genius! — Ita caprarius apud Theocritum III, 15:

> Nunc scio, quid sit Amor; gravis est deus; iste leaenae
> Mammas sugebat; nutribat mater alumnum
> Glandibus; ossa mihi qui carpens usque perurit.

Nunc, ipse expertus, qualem antea numquam eum mihi finxissem. Proxima proverbii instar sunt, jam apud Homerum Il. XVI, 33:

> Immitis! neque eques Peleus poterat tuus ergo
> Nec Thetis esse parens: genuit te pontus opacus
> Et cautes spissae; mens est quoniam tibi dura!

Quem locum Virgilius Aen. IV, 365—367 imitatur. Pro *saxosis* universe *montibus* poëta certans feros quosdam montes regionis tum temporis septemtrionalis et australis nominat, qui populari redeuntium nautarum et mercatorum fama Graeco vel agricolae non minus innotuerant fabulose, quam nunc nostris agricolis Tatarorum et Hottentottorum gentes. *Tmaros* sive *Tomaros* mons appellabatur Epiri, cujus

in radice Dodona sita erat, in quo quercus Argus ad carinam caesa fuerat vaticina. Aristoteles et Callimachus adhuc ibi leones reperiebant, qui Libycis et Syriis robore antecedebant. Male scribebant *aut Ismarus*, versui medentes *Ismarus* scripto, quouiam hic mons VI, 30 cum *Rhodope* Thraciae conjunctus est. Versus, quod in nominibus propriis fieri solet, Graeca ratione structus est II, 24. *Garamantes*, ultra Gaetulos, inter populos erant *extremos* antiquae Libyae Aen. VI, 795, quae, terrarum in tabula Eratosthenis ovata, limbi instar angusti trium angulorum, ab introitu sinus Arabici sub septemtrionum occidentalem plagam Europam versus in verticem coibat Lb. III, 339. Post longum tractum Atri sive nigri montis Debris urbs sita erat famoso cum fonte magico. Mela ait, singulos sibi, conjugii quippe expertes, ex mixta turba liberorum secundum formae similitudinem, quos pro suis educare velint, seligere. *Nec generis nostri nec sanguinis* i. e. immanis naturae. Summae enim divinitatis species, quam in animis possunt mortales informare, quum hominum natura sit ad summam humanitatem exculta: inde factum est, ut Graecus deos sibi fingeret forma maxime nobili humana. Disturbata verborum compositio indignationis declarat vehementiam. *Generis nostri*, vocabulo, quo contentio fit, praeposito, Hafnienses quoque habent. *Edunt* pro *ediderunt*.

47—50. Puer iste saevus Medeam liberûm effecit parricidam. — Colchici regis Aeetis filia, *Medea*, Iasonem amans Argo nave quomodo in Grae-

ciam sequuta sit, Corinthi autem postquam regis hic Creontis filiam uxorem elegerat, duos ex Iasone partos filios furiosa aemulatione interfecerit, curru draconum alato per aërem aufugiens: ea fabula multis populi carminibus et spectaculis pastoribus quoque cantus amantibus nota erat. Ad cogitationem matris, quae manus suas suorum filiorum sanguine maculaverit, acerbe poëta exclamat: ***Crudelis tu quoque es!*** Tun quoque crudelitas digna est, quae una cum Amoris nominetur! . . . Num tantum *quoque?* Nonne ad fastigium illa crudelitatis pervenit? Num desperatus puer ipse crudelior esse potest? Sane crudelior, quam mater tu ipsa immanis, desperatus puer est! Tu tantum et ipsa *quoque* crudelis es! ***Puer improbus*** utrobique subjectum est, ad quod *magis crudelis est* addatur. Haec, Virgilio judice, pro eruditis pastoribus non nimis arguta subtilitas cunctis tamen interpretibus erat subtilior; nisi quod apud Servium tenues quaedam meliorum umbrae sunt, quas Dryden sequutus esse videtur.

52—56. Universa exinde convertatur licebit natura! Meum constat consilium: nempe moriendi, ut in primo initio v. 20, et mox apertius in proximo inciso dicitur. — Hujus loci exemplar in Theocritea adumbratione morientis Daphnidis est, I, 132:

> Nunc habeantque rubi violas, habeant et acanthi;
> Iuniperi in spinis narcissi floreat aurum,
> Omnia mutentur; pinusque ferat pira ramis,
> Daphnis quum moritur; canibus sit cerva timori;
> Luscinias interque canat post noctua silvis.

Aurea mala, cydonia, granata, citrea III, 71.

Narcissus II, 48. *Electrum*, quod secundum fabulas VI, 63 alni aut populi Eridani sudant, destillet nunc, ut *pingue* quoddam gummi, ex scabro cortice *myricae* IV, 2. *Electra*, plurali numero, non minus, quam *hordea*, ut parum Latine dictum, facile admurmuraverint. De fabuloso *cycnorum* cantu antiquitatis post Homerum Ep. Myth. II, 12. 13 (50. 51). *Ulula*, Apulejo auctore, horis vespertinis auditur Lb. I, 403. *Tityrus*, notus aliquis aemulus in rusticorum arte musica fingendus est, qui infacetias suas arrogantia compensabat, Amyntae ille non dissimilis in quinta ecloga v. 8 irrisi. Iste Tityrus Orpheus aliquis continuo videatur: sed, etiam acerbius adjicit, Orpheus aliquis feris silvestribus, Arion aliquis monstris marinis; sanis hominibus erit Tityrus. Haec quoque irrisoris petitio animo tantum excusatur imitatrice arte mitigato; vera desperatio in Nisa et in Mopso sese continuisset. De *Orpheo* Lb. IV, 454. Epp. Myth. I, 5 p. 32 (34). *Arion*, citharoedus ex Methymna Lesbi, Draconi aequalis, inventor tragicae choreae sive dithyrambi, postquam Siciliam et Italiam peragraverat, a Tarento nave Corinthia Corinthum ad regem Periandrum redire volebat. Opibus ejus nautae stimulati mortem ei minati sunt, tamen permiserunt, ut citharoedi habitu carmen antea ordiretur. Post cantum peractum in mare desiluit, et a delphino sonorum amante ad Taenarum Laconiae perlatus est, ubi ahenea statua rem mirificam testabatur.

58—61. Vesaniae amoris, quam poëta committens sub oculos subjicit, Pindi repente circum ja-

centes montes fluctibus apparent marinis submersi. Extremum hoc *Vale* dictum sit *silvarum jugis* eminentibus, et de praeruptis *scopulis* in fluctus amator se praecipitat. — Omnia haec scilicet actione tantum imitatrice fiunt. Similes minas prope litora mente ficta κῶμος habet Theocritei caprarii III, 24:

> Vae mihi! quid patior desperans! nonne subaudis?
> Exutus tunicam demergar fluctibus illic,
> Retibus insidians thynnis ubi prospicit Olpis!
> Quamvis non moriar*), viso laeteris amata!

Saltus desperati impetus ordinatione verborum auditur praepostera et transitione dactylica *Deferar* Lb. I, 333. Gallus in Ciri v. 302 dixerat: *Praeceps aërii specula de montis abisses*; ingeniosi adolescentis absoluturus imaginem, Virgilius, Raphael quasi aliquis, lineamentum addidit speciosum, quemadmodum VI, 77. *Extremum munus morientis*, hic, quemadmodum apud Theocritum, cum acerbitate gaudium dicit desperans, quod ex saltu puella crudelis percipiet. Iisdem vocabulis in Ciri v. 267 infelix Nisa usa est, confessioni suae praefatum apud nutricem. *Munus*, honos quilibet vel superioribus vel aequalibus vel inferioribus habitus; in linguis enim liberorum veterum nulli sunt ordinum gradus Lb. IV, 520. Non minus acerbe in Theocriti XXIII idyllio v. 20 amator *munus* suum *extremum* laqueum dicit, quo se suspendit:

> Rustice, saeve puer, crudelis alumne leaenae,
> Saxee, non merite ut cupiam te! munera veni
> Haec extrema ferens, nodos hos!

---

*) *Al.* Quantumvis moriar.

Hafniensis *D* mendum habet *undis*, et *C habebo*. Damon postquam cecinerat, Graecorum in silvis tibicinum v. 21 consuetudinem sequitur, et tibiae modis cantum concludit. Prius *Desine* cum *Maenalios* conjungitur; quemadmodum *incipe* antea, et mox *ducite* a proxime subsequentibus excipitur.

62—63. Damonis carmen poëta, quale id in Pindi convalle quasi auscultaverat, sua sponte repetiit, carmen autem ab Alphesiboeo commissum ut assequatur, numine ei adspirante opus est VII, 19, et quidem Musis non vulgaribus agrorum, sed *Pieridibus* Graeciae antiquae VI, 13. Quod quantum Pollioni blanditum sit, qui Pharmaceutriae argumentum proposuerat v. 11! Satis clare Alphesiboeo hac re victoria decernitur; ut curiosiori indicio parce intersonans in fine poëta se subducere, totumque poëma a principali negotio *Pharmaceutriam* appellare potuerit. Proverbium, *Non omnia possumus omnes*, ipse Macrobius *Sat.* VI, 1 apud Lucilium, vocabulis paulo aliis apud Graecos Erasmus animadvertit; supra quoque VII, 23, quod in proverbiis fieri solet, paucis immutatum adhibebatur.

64—67. Thessala filia rustica artibus magicis perfidum amatorem suum cupit retrahere. In aula propter aram stans Amaryllida sociam appellat, ut necessaria ad sacra magica e domo efferat. — Thessalam eam esse auguramur: quoniam poëtae committentes de domestica fere potissimum magia cogitaverint, et, si secus esset, patria declarari, et Thessaliae, magiae peritae, v. 71 et 95 obiter quidem mentio fieri debuerit. Magicum ipsum, quod Pollio

proposuerat, argumentum emunctae naris poëtam coëgit, ut rem peregre poneret: et ubi tandem magis idonee, quam in Thessalia? Italia quidem et ipsa Marsas offerebat et Sabellas magas Hor. Epod. XVII, 28; ibi vero, quoniam poena vetabantur legitima, humiles maxime vetulae negotium id factitabant Ovid. *Am.* I, 8. *Fast.* II, 571, quarum descriptio putidas sordes nostrarum veneficarum adaequaverit. In Thessalia autem artificiosius id adolescentes quoque puellae et matronae etiam nobiliores exercebant, quod ex *Anthologiae* epigrammate, quod ad v. 68 dabimus, et asino Luciani magico apparet. Eamdem ob rem Virgilius suae Canidiae nomen non dedit domesticum *Saga* sive anus venefica, sed Graecum *Pharmaceutria*, ad quod Romanus Thessaliae imprimis recordabatur v. 69. Hypata urbs, ubi Luciano ut rem magicam suam collocaret fama popularis suadebat, ab regione nostri certaminis musici non multum aberat. Sophronis mulierum Hecatearum adumbratio, quam Theocritus, ejus popularis, in altero idyllio imitabatur, ad Syracusas potius pertinuerit, quo superstitio emanaverat Thessalica. *Ara* locum requirebat sub dio, et quidem, quod in Aeneide est IV, 504, in interiore *aula*. Huc *foras* apparatus magicus e domo portabatur. Igitur *effer*, non *affer* aliquot librorum corruptum, cui Burmannus patrocinatur. In area subdiali pharmaceutriae quoque Theocriteae sedes est informanda, quamquam non *foras* ea diserte vocabulum clamare volebat:

> Thestyli, philtra ubi sunt? fer, Thestyli! fer quoque lauros!

Aqua lustralis spargi solebat in sacris magicis;

pro Horatii Canidia Epod. V, 26 et Dido Virgilii Aen. IV, 512 ex Averno ad speciem hausta erat. *Altaria*, ad hostias adolendas cum capitulo imposito v. 105. V, 66. *Vitta*, fascia appellabatur sacra Lb. III, 487, qua arae quoque cingebantur. Propertius IV, 6, 5:

> Costum molle date, et blandi mihi thuris honores,
> Terque focum circa laneus orbis eat.

Haec lanea fascia frondibus et floribus jungi solebat: quales Aen. III, 64 arae mortuorum,

> Caeruleis moestae vittis atraque cupresso;

et Aen. IV, 459 sacellum Sichaei,

> Velleribus niveis et festa fronde revinctum.

Theocriti quoque pharmaceutria II, 2 sociam, quae pellecebras Cupidinis postulatas affert, hortatur:

> Flore et ovis post purpureo mihi pocula cinge.

Nam *rubrae lanae* ad veneficium efficacitas a Clemente *strom.* VII p. 713 et a Geoponicis XV, 8 annotatur. *Verbena* viridia appellabantur quaelibet, et frondes et herbae, quae sacros ad usus et ad medendum adhibebantur, et efficacem quoque *Verbenam officinalem L.* complectebatur, quae nomen inde *verbenacae* nacta est, cf. Lb. IV, 131 et Don. ad Ter. Andr. 4, 3, 11. Hoc autem in loco herbae *venenatae* magicae, *pingues*, plenae succi, intelligi videntur, quales Canidia Horatii Ep. V, 21 Colchica ex ligno infelici flamma urit, et Didus quoque sacerdos maga Aen. IV, 513 usurpat:

> Falcibus et messae ad Lunam quaeruntur ahenis
> Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni.

Adolere, augere, celebrare; sacra tum potestate, sa-

crificare, urere, quoniam infaustas verborum significationes in sacris actionibus vitabant. ***Masculum thus*** sive *σταγονίας*, ***stillans***, thus appellabatur Arabiae optimum, candidum, granis natura rotundis, quale ad sacrificia requirebatur: ***masculum***, quippe eximium, aut a certa quadam similitudine Plin. XII, 32; feminei nomen non erat in usu cf. Lb. II, 117. ***Conjux***, amatus, v. 18. ***Avertere***, declinare, ***alienare***, amoris nimirum ad insaniam. Homerus dicit *βλάπτειν φρένας ἐΐσας* Odyss. XIV, 178, XXIII, 14. Hafniensis ***D*** habet ***Conjugis et magicis sanos avertere sensus experiar sacris:*** praeter normam compositionis verborum, secundum quam antecedentibus adjectivis substantiva sua aequalibi ordine subjungenda sunt. ***Nihil nisi carmina*** ex libro Veneto. Reliqui cum Servio ***nihil hic nisi carmina***. ***Nihil nisi carmina desunt:*** reliqua omnia praesto sunt, incantamenta modo carminum ordiamur. Et illico ea orditur.

68. Versum tam tenuis argumenti, ***devotionibus eum reducam***, poëta tam creber inventis si potest vix frustra repetisse; hic quoque non minus, quam ad redeuntem versum poëtae, qui, postquam cantu praeiverat, honore habetur inferior, actio mente adjicienda erit. Illic moduli sequebantur in tibia; hic — quid aliud tandem, quam ad volventem rotam magae murmurata formula devotionis caecis sonorum anfractibus. Et magica rotula et dira imprecatio, quae erat ex peregrinis et ineffabilibus verbis Plin. XXVIII, 4, tam constanter requirebatur ad sacra venefica, ut poëta, utriusque speciem sua sponte sibi informaturis peritis aequalibus, ea significanda tan-

tum haberet. Omni procul dubio apud Virgilii exemplar, Theocritum II, 17, Abracadabra efficax, sive quod aliud ejusmodi incantamentum ad conversiones turbinis magici murmurabatur, versu intercalari inducitur:

Ἴυγξ, ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα.

Duc, age, turbo virum propter mea limina volvens.

Qui turbo cum intenta *iynge* sive Torquilla, *Iynx Torquilla L.*, cujus cauda collumque mobile inquieti amoris imago esse videbatur, etiam apertius in sequentibus v. 30 describitur:

Hic rhombus Veneris monitis ut aheneus errat,
Erret ita iste fores ad nostras ignibus ardens.

Pindari σχολιαστὴς *Pyth.* IV, 380 defigentem mulierem narrat iyngem avem quatuor radiorum rotae illigare, quam cum carminibus volvere; aliis auctoribus avis ilia extracta circum rotam tetendisse. Tertiam rationem Tzetzes apud Lycophronem novit, avem ad cereum rhombum super carbonibus liquescere debuisse. Michael Psellus apud Seldenum *de Diis Syr. I, 2 Hecateam vertiginem* Chaldaeorum sapientum sphaeram declarat fuisse auream, sapphiro medio, totamque characteribus notatam, quam inter devovendum loro bubulo verti; tales, inquit, *iynges* quoque appellantur; vel sphaericae sunt vel triangulae vel alia forma. Rhombum triangulum (tribus, opinor, transversis gradibus, trochlearum nostrarum instar), secundum σχολιαστὴν Theocriti, Atticae adhibuerunt magae, quoniam tres perfectus sit numerus; nomen Atticum ῥύμβος erat, pro magis vulgari ῥόμβος, sive, quod σχολιαστὴς Apollonii refert, ῥύμβιον. Ex epigrammate Anthologiae Brun-

ckianae III p. 172 Thessalae nobiles turbines quoque magicos habebant ex auro et gemma, filis circumligatos lanae purpureae:

Nicus turbo, virum qui trans mare ducere possit,
Elicere et valeat de thalamis pueros,
Auro distinctus, pellucens ex amethysto,
Munus honoratum, stat, Venus, ecce, tibi;
Purpurei pecoris molli lanugine cinctus
Is Larissaeao lusus amantis erat.

Anus quoque Syria in meretriciis colloquiis Luciani, quae flocci praemio volaticum amatorem reducit, rotulam ex sinu promit (sine ave nimirum, sed laneis tantum filis circumvolutam) eamque versat, dum devovendi carmen barbaris nominibus et horrisonis volubili lingua recitat. Non aliter veneficae agebant mulierculae Italiae. Horatius precatur a Canidia Epod. XVII, 6:

Canidia, parce vocibus tandem sacris,
Citumque retro solve, solve turbinem!

Et apud Propertium II, 28, 35 deficiuntur aliquando suo successu

— — — magico torti sub carmine rhombi.

Nisi quod haecce vertigo, *turbo*, *rhombus*, numquam neque avem nec ejus viscera intenta habebat, sed semper, qualis ista Nicus Thessalae, extremitates staminis telae relictas, quas Romanus *licium* nominat. Ita Ovidius *am.* I, 8, 7 de Dipsa, anu maga, praedicat:

Scit bene, quid gramen, quid torto concita rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equae.

Eamdem vertiginem stamineam alias quoque Propertius III, 6, 26 novit:

Staminea rhombi ducitur ille rota.

Et Lucanus VI, 460:

Traxerunt torti magica vertigine fili.

Habebant quoque, pro vertigine ex aere Graecorum magica aut etiam nobiliore materia, suam aniculae Italicae saepe ex plumbo tantum; quamquam Macrobius *Sat.* V, 19 auctor est, ad sacra et devotiones vasa imprimis requiri ahenea. Talem Ovidius animadvertit *fast.* II, 575:

Tum cantata ligat cum fusco licia plumbo.

Ubi *rhombo*, cui lectioni Heinsius favet, merum interpretamentum esse videtur, ad *plumbo* additum. Ex allatis exemplis simul apparet, *ducere* proprium hujus disciplinae fuisse vocabulum, a rhombo ducendo petitum. Ipse Pindarus *Nem.* IV, 56 habet: Iynge ducor praecordia. *Carmen*, formula dicitur devovendi barbarica, una cum comitante turbine; si vera nos docet σχολιαστὴς Cruquii ad Horatium XVII Epod. v. 7; turbinem istum, dicens, *carmen* vocari *rhythmicum*, instrumentum ad veneficia rhythmicum, quod velocissime in se rotatum mentem amantium semper in gyrum videri peragere. Lucani Thessala VI, 685 fremitu defigit dissono et immani, quo portentosissimae quaeque ferarum et rerum naturalium voces miscentur. Aliquas harum formularum peregrina sonantium, ad membris luxatis medendum, Cato major nobis servavit in Oeconomico CLX. Etiam Virgilianus versus *Ducite ab urbe* . . . sonis ictuum obtusis *u* et *a* horriferum magae fremi-

tum imitatur: quod alia lingua vix assequi possit. Hafniensis *C* habet *ducite carmina.*

69—71. Incantamenta carminum in coelum et in terram, in homines non minus quam in bestias efficacia sunt. — *Lunam de caelo deducere*, ut suas vires in herbas despumet; sanguineo eam rubore suffundere, aut pro libidine inversam circumagere, artificium erat magarum *Thessalarum* proprium, quod contra nitentem clamoribus et aeribus concussis superstitio defendere opinabatur. Jam in Aristophanis Nubibus v. 749 aliquis loquitur:

> Venéficam ego mihi cómparem si Théssalam,
> Lunám de coelo dúcam noctu, túnc eam
> Cistaé detineam cónclusam intra círculum,
> Mihi ínstar speculi quod sít, itaque sérvem habens.

Plato quoque in Gorgia jocatur, Thessalis feminis, famam esse, ut lunam deducant, inter familiarissimos tantum contingere. Incredulis coram luna videtur obstinata fuisse. Plinius XXX, 2 quaerit admirans, quonam modo et quando ad matres Thessaliae, quam apud Homerum Chironis tantum arte medica et laude bellica celebrem esse, tanta scientiae magicae fama pervenerit, ut cognomen earum diu in Italia quoque obtineat (nempe illud, quo potens quaeque venefica Thessala nominetur), ipseque Menander fabulam, qua nugae feminarum lunam deducentium spectandae proponantur, *Thessalam* cognominaverit. Plutarchus *de orac. def.* ita id interpretari conatur: Aglaonicen Thessalam, Agetoris filiam, rerum coelestium peritam, quando futurum erat, ut luna deficeret, mulieribus persuasisse, lunam se de coelo devocare.

Ad carmen lunae defigendae turbinem versatum esse, Martialis testatur IX, 30:

— — — Thessalico lunam deducere rhombo.

Vix hoc in loco de *Thessalica* arte Virgilius siluerit, nisi hic devovendi negotium in ipsa Thessalia ageretur. *Luna l* minuto, quoniam non Dea, sed ipsum sidus intelligitur. Ex Odyssea novimus, in Aeaea insula sub Occidentem fabulosa socios Ulyssis Circen Colchicam, filiam Solis, venenato potu et ictu virgae magicae in bestias transformasse. *Ulixes*, vetus Italorum pronuntiatio pro *Odysseus*, in altero casu *Ulixi* sive *Ulixei* dicebatur. Jam ab antiquissimis veneficis, quod Bochartus multis demonstrat, *angues* et *Coluber Aspis* mitigabantur, sopiebantur, veneno privabantur, protrahebantur, fugabantur, in cursu sistebantur, torpidi sternebantur aut ita angebantur, ut corpus iis aut collum *rumperetur*, et recantata frusta coirent; nisi scilicet aurem suam voci veneficae occluderent aut contra stridentes incantamentum facerent irritum. *Frigidus* frigore naturali III, 93.

73—75. Pupa ternis filis liciorum tribus coloribus diversis a maga circumligatur, et ter circum aram ducitur. — Post v. 72 in Hafniensi *C* versus sequuntur 91—93, quamquam infra suo loco iidem redeunt, et v. 76 deest. Proximis incisis Amaryllida quoque v. 77 reperimus aliquid, quod Daphnidis speciem habet, triplicibus filis ter circumvolventem; et v. 80 argillaceam pupam et ceream, utramque nimirum effigiem Daphnidis, in flamma arae repositas. Utram maga nunc circumligat? Nihil est, quod ad

alterutram deducat. Tertiamne igitur? Ita videtur. Venefici, ex auctore quodam antiquiore scriba refert, qui Servium excerpsit (nam ad v. 80 ipse obloquitur), amatoris effigiem circumferunt: *unam* ex lino, *alteram* ex luto, *tertiam* ex cera. Canidia autem Horatii *Sat.* 1, 8, 30 majorem imaginem proponit laneam, minorem ceream, quae, illam suppliciter orans, poenam exspectat incendii. Imago illic quemadmodum lanea ipsam Canidiam significat, non aliter nostram ad magam prius circumvoluta spectat, sive ea ex lino sit, quod vetus interpres volebat, sive, cum Horatiana, lanea. *Suam ipsius imaginem* non minus quam turbinem filis circumvolvit ad incantandum valentibus, quae plura Horatii malefica v. 49 ipsa in brachiis gerit, et, quasi adorantem, ter circum aram circumagi jubet. Duas imagines Daphnidis et argillaceam et ceream post Amaryllidi committit, circumvoluturae non tantum, sed *Veneris* quoque *nodis* illigaturae. *Fila* ex *licio* laneo, sive extremitatibus *staminis* ad telam rescissam, trium colorum erant. *Lana* ad sacros usus imprimis adhibebatur; et Artemidorus de somniis docet, sertis laneis varii coloris fascinationes et devotiones portendi. Etiam ad depellendum incantamentum anus Petronii *c* 131 licium protrahebat ex sinu filis multicoloribus coactum; et Plinio auctore XXVIII, 12 licium, novem aut septem nodis innexum, certis quibusdam tumoribus mederi dicebatur. *Terna*, triplicia, tria esse videntur uniuscujusque coloris: secundum Servium tria candida, tria rosea et tria nigra. Haec fila ter terna Gallus *novena fila* dicebat, in

loco Ciris v. 371—373, quem emendatum Virgilius sumebat:

> Terque novena ligat triplici diversa colore
> Fila; ter in gremium mecum, inquit, despue virgo!
> Despue ter, virgo: numero deus impare gaudet.

Circum ducit maga suam effigiem, rite dextrorsum conversa: quemadmodum Medea Ovidii *Met.* VII, 189 ter se convertit; quae conversio ad *adorationem* pertinebat Plin. XXVIII, 5. Plaut. *Curc.* I, 1, 70. *Hanc effigiem* ex libro Longobardico; nam ad *haec* fila, ad *hanc* effigiem animus intenditur: *haec altaria* scribarum oriebatur communi vitio, proxima quaeque quodammodo conjungentium. *Ternarius numerus* Pythagoraeis erat perfectissimus: quoniam, quod ait Aristoteles *cael.* I, 1, omnia ex tribus sint, ex principio, medio et fine; quare a natura nos ejus quasi legem accepisse, et numerum istum ad sacra adhiberi. Ascensius haec argumenta ad Trinitatem transfert; consensus certe iste advertat animos. Quilibet *impar numerus*, quippe individuus, tamquam immortalis et potens colebatur Plin. XXVIII, 5 et a sapientibus mas, ab arithmeticis pater, quemadmodum par femina et mater, appellabatur Macrob. *somn. Sc.* I, 6. II, 2. Pastor gregibus foeturam impari numero dabat Geop. XVIII, 2; ova gallinis impari numero supponebantur Colum. VIII, 5; fossarum latitudinem miles impari numero pedum metiebatur Veget. III, 8; imparem numerum medicus observabat, Cels. III, 4, et ordinator temporum Censor. XX. Macrob. *Sat.* I, 13. Quisque *deus* igitur imparem numerum amat; nocturni quo-

que et inferi fautores rei magicae, quos Didonis sacerdos Aen. IV, 510 et Medea Ovidii *Met.* VII, 192 invocant; triceps non tantum videlicet Hecate.

77—78. Nunc puella venefica sociae suae duas imagines Daphnidis tradit, argillaceam alteram, alteram ceream, ut et ipsas novem ex licio trium colorum filis circumvolvat, et terna fila, singula unoquoque colore, cum imprecatione in nodos innectat amoris; dum ipsa defigens turbinem versat. — In Hafniensi *D* desunt tres versus 77—79; omnes habent *modo*, tamen *A nodo* habet *s* supra inscripto: qua lectione parum metrica, erant, qui nescio quam efficacitatem sertorum nodorum designatam putarent. Alacris repetitio: *Necte modo, Amarylli!* rem festinatam postulat. Rarius hac potestate dictum *modo* in Horatii Sat. II, 3, 276 ignorabatur, ubi *scrutare modo, inquam*, i. e. age, scrutare vero, inquam, legendum est. Ita apud Plautum, Trinum. II, 4, 182: *I modo!* I vero! (Alios locos Heindorfius habet in Horatii locum laudatum). Etiam acrius pharmaceutria Theocriti sociam castigat his verbis socordem II, 18:

Urimus igne molam primum; nunc, Thestyli, sparge,
En, age! Infelix, quo mens aufugit ineptae?
Importuna, tibi num ludibrio esse ego possim!
Sparge simul dicens: Haec Delphidis ossa ego spargo.

Ubi et ipsum adumbrata actionis trepidatio interpretes confundebat. *Nodi amoris*, ad illigandos amatorum animos, omnis habebantur generis. Jam Platonis legibus cautum erat, ne devincirent, ne deducerent, ne incantarent et similia veneficia tractarent

Legg. XI p. 683. F. Ruhnken. ad Tim. l. p. 114 s. v. *ἐπαγωγαί*. Synesius *ep.* 121 scribit, se incantamenta et devinctiones et vires amatorias novisse, quibus Galatea ne paululum quidem possit resistere. Ab Apuleji *Met.* III p. 137 maga Thessala crines, qui, quod puella simulaverat, amato surrepti fuerant, trajiciuntur et nodantur, et cum multis odoribus in candentibus carbonibus reponuntur, ut nidor ipsum adducat: quo facto, ad fores sane miranti, tonsi culei caprini assultant. Tale vinculum magicum, circum effigiem amati ligatum, apud Propertium quoque III, 6, 30 intelligendum erit:

Cinctaque funesto lanea vitta viro.

Verba ad id dicenda pharmaceutria Theocriti et supra poposcit, et v. 62:

Inspuito dicens: Haec Delphidis ossa perungo.

Nempe *μάσσω*, ex Ahlwardti egregia emendatione. *Veneris, dic, vincula necto*, ◡◡— — — —◡◡— —, numerus veteribus Grammaticis consilio electus esse videbatur, quoniam trimeter Anapaesticus Cupidini consecratus sit. At, ablato *dic*, longe alium enuntiata versum suppeditant, duobus Ionicis a minore ◡◡— —◡◡— —.

80—83. Innodatam Daphnidis effigiem arae in flammis puella venefica reponit utramque, molam salsam sociam jubens inspergere, et laurea sarmenta cum bitumine urere. — Igne quemadmodum effigies induratur *argillacea*, *cerea* liquefit: non secus ejus amore Daphnidis animus in alias (aemula enim eum averterat) indurescere, non secus cupiditate ipsius diffluere jubetur. Apud Theocritum v. 28 phar-

maceutriae unum ex cera simulacrum satis est, in quo sarmenta laurea urit:

Auxiliante deo sicut mihi cera liquescit,
Myndius hic ita amans Delphis subito liquefiat.

Canidia quoque in Horatii sermonum I, 8 volaticum suum cerea tantum imagine coërcet; Didus quoque, veri simile est, sacerdos Aen. IV, 508. Aliquanto crudelius Medea sentit apud Ovidium Ep. VI, 91:

Devovet absentes, simulacraque cerea figit;
Et miserum tenues in jecur urget acus.

Consonae voces, quae sunt in syllabis *durescit . . . liquescit*, in derivativis contendunt acrius, quam fieri id potuerit in syllabis primitivis. In carminibus devotionum, quale Catonis (160) *daries dardaries astataries* et *ista pista sista*, vocum ista consonantia amata esse videtur. *Uno eodem* in tres longitudines coactum. *Mola*, *molita* erat ex hornotino *Tritico Spelta L.*, antiquissimo frumento Italorum, admixto sale, *mola salsa* et *far pium* plerumque appellata: qua sacrificantes frontem hostiae, cultros et aras spargebant. Ad sacra venefica, quae sacrificium exhibebant deorum inferorum, Dido quoque eam adhibuit Aen. IV, 517. Morem Italum Virgilius et isti et hic Thessalae commodasse videtur non minus, quam alibi Aen. II, 132, et Seneca, tragoediarum scriptor, in Oedipo II, 335, ipsis Graecis aetatis Homericae. Graeci antiqui in sacrificiis, ut prima libamina, *ἀπαρχαὶ τῶν θυσιῶν*, essent, hordeum solidum, *οὐλαὶ* sive *οὐλοχύται*, quippe vetustissimum suum fructum agrestem, spargebant: seriores autem liba saepe tenuia et rotunda, *πόπανα*,

sed saepe, quod jam Ulysses Od. XI, 28 Inferis in foveam emisit, farinam quoque, *θυλήματα* sive *θυήματα*, melle, vino, oleo conspersam, offerebant. Homeri *sal sacer* Il. IX, 214 carnem tantum condiebat ad edendum; in sacrificiis salem numquam reperimus. Unde quis colligat, vetustissimos sacrorum in Graecia auctores illorum etiam tum similes fuisse Od. XI, 123,

Gustabant epulas conditas qui sale numquam.

Etiam in seriore quadam comoedia coquus apud Athenaeum XIV, 23 sacrorum scientissimus: Nunc quoque pristini aevi memores, ait, viscera Diis in flammis torrere, *sale nullo;* nam nondum ad id eum inventum fuisse; postea tamen salem quoque esse adjectum. Pharmaceutria apud Theocritum v. 18 *farinam* tantum in principio in ignem spargit; et σχολιαςτὴς tradidit, morem hunc esse magarum solemnem, quas θυλήματα farinam appellare. Quamobrem, salis quum nullam σχολιαστὴς mentionem fecerit, ἅμα omnium librorum in prope sequente v. 21 in ἄλα transformare, multo sit audacius. Maga Syria contra in Luciani colloquiis meretriciis grana tantum salis in ignem conjicit nulla farina. *Sarmenta laurea* urebantur in sacris Tib. II, 5, 81 et devotionibus Prop. II, 28, 36, ubi crepitantia felices eventus portendebant; non secus a pharmaceutria quoque Theocriti II, 23:

Delphis me cruciat; comburo in Delphide laurum.
Laurus ut haec crepitat multumque exsuscitat ignem,
Postquam flagravit cineres nullique supersunt;
Flammis non aliter pereant haec Delphidis ossa.

Ibi laurus admodum proprie in Delphide uritur, cujus effigies cerea, in flammis ante deposita, proximo inciso liquefit: hic non minus proprie in utraque Daphnidis effigie. *Fragilis*, a *frango* ex *frago*, veteris ῥήγω eloquutione Aeolica, sarmenta hic tenuiora designat, quae eligebantur, ut crepitantia velociter flagrarent. Frustra Turnebus optat, ut *fragilis* per se ipsum, quemadmodum *fragor* cognatum, crepitum declaret. Lucretii *fragilis sonitus* VI, 111, strepitus, qualis quum aridi aliquid frangitur, non magis id probat, quam si quis *aridus*, propter Virgilianum *aridus fragor* Lb. I, 357, per se ipsum *strepitum edens* interpretari velit. *Laurus*, forma elegantior, ex libro Mediceo. *Bitumen* sive *Asphaltus* Lb. III, 451 ad flammam magicam augendam a Canidia quoque Horatii Epod. V, 82, et a Melampode apud Diphilum *Clem. str.* VII p. 713 ad lustrandas Proetidas adhibebatur. Alii in Ciri v. 369 et apud Nemesianum IV, 65 sulphur anteferebant sacrum.

85—89. Magici incendii utinam hic eventus sit, ut Daphnis furat amore, de quo leniendo frustra me precabitur! — Theocriti pharmaceutria II, 48 libidinem equarum ad comparationem elegit:

Hippomanem dicunt apud Arcadas; est ea planta,
Qua super et pulli, celeres furiantur equaeque:
Sic Delphin videam stadioque oleoque relicto
Has meum adire fores; totus furat ille et amore.

Horatius suam Canidiam Epod. V, 81 diras imprecantem facit, ut ita ipsius amore durum pectus flagret, bitumen quomodo atro ardore. In compara-

tione Virgilii, boves, recordabimur, aestate in saltibus silvestribus pastas esse, et taurum, qui mensibus admissurae liberum aditum habebat, cursu nonnumquam deerravisse VI, 53. Lb. III, 224. *Bucula*, nomen ex vetere *bus* pro *bos* diminutum. *Nemus*, νέμος, arbores proprie ad pascendum humiliores, contentione facta cum densis umbris altarum arborum in montibus, *silvae;* post locus quoque ad delectationem consitus. *Lucus*, septum arboribus densum et modice sole illustratum, qualia circa templa quaedam, religionis causa, colebantur; Graecorum, uti videtur, a pervetusto λύξ sive λύκη, prima lux, unde *lux* et ipsum, coelum albescens, natum [Macrob. *Sat.* I, 17 p. 292 ed. Bip.]. Hafn. *D* habet *nemus*, et *pabula* ex falso interpretamento ad *quaerendo* addito. Dimidiatus versus, *propter aquae rivum*, Lucretii est II, 30. V, 1392:

Propter aquae rivum, sub rameis arboris altae.

Hafn. *C* habet *rivos*, ex pristino, verisimile est, *rivom;* nam *propter*, i. e. proxime, quoque vetustum est. *Rivus aquae*, fontes de montibus fluentes, quales V, 47. Defessa quaerendo, vacca pruriens, ad mitigandum calorem, proxime *arundinosam* ripam rivi montani strata jacet, et, desiderio obcaecata, *perdita* II, 59, irrumpente nocte ad septa silvestria redire obliviscitur. *Ulva* est *Typha latifolia* et *augustifolia L.* Lb. III, 175. Versum, *Perdita nec serae . . .*, poëta, auctore Macrobio *Sat.* VI, 2, ex carmine sumebat amici jam proximo anno ab eo laudati, Varii, de obitu, uti videtur, Julii Caesaris IX, 35; ubi acer ca-

nis venaticus, cervam indagans, egregie describitur:

> Non amnes illam [canem] medii, non ardua tardant.
> Perdita nec serae meminit decedere nocti.

Nisi quod Varius *perdita* colligabat cum sequentibus, Virgilius autem gravius id, quemadmodum II, 59 et Homericum νήπιος, prioribus adnexuit. Iteratum *talis amor* vinxit orationem, eam verum augendo, quod genus v. 1—5. *Mederi non* vult puella misero, neque recantans, nec mutuo amore. Minae sunt parum seriae, quae ex libidinis impetu oriuntur.

91—93. Pignora, quae a Daphnide commissa habet, sub limine domus obruta, perfidum ei reducere jubentur. — *Exuviae* dicta sunt, quaecumque ex corpore deponebantur; quod genus vestes vel quaelibet his praetexta, arma, annuli, calcei, ipsi crines, quod solitum ex amantibus donum erat, pellisque ex bestiis detracta. Ipsius viri, anus Luciani Syria postulat, ut aliquid praesto sit, quale vestes aut calcei aut crines aliqui aut simile aliquid. Calceos ejus relictos, quos puella porrigit, de clavo deinde suspendit, Thyone eos, pinu quadam odorata, suffiens, dum salem in ignes spargit, et nomina ad id puellae et viri effatur. Apud Euripidem (Hipp. 513) pignus amatoris de crinibus aut ex amictu ad vinculum amoris ligandum requiritur. Apud Apulejum *Met.* III p. 137 *exuviae* crines dicuntur, qui ex amatore esse praedicabantur, quos venefica, nodis insertos, cum multis suffimentis in carbonibus reponit. In Aeneide IV, 507 reliquiae ex Aenea ama-

tae, una cum ense cereaque effigie, cremandae et ipsae in rogum inferuntur. Non secus a pharmaceutria Theocriti v. 53:

Hunc limbum chlamydis, quem Delphis perdidit, ecce,
Hunc ego discerpens avidos demitto per ignes.

Suo ipsius *limini* nihil fit ab ista; ad limen autem amatoris superum virus per sociam magicum allini curat v. 58:

Haec mala trita tibi potatu sit salamandra;
Thestyli, nunc herbas has tu cape; postibus atque
Illius adde super; mea mens defixa tenetur
Semper quippe quibus; curat nec perfidus ille;
Inspuito dicens: Hic Delphidis ossa perungo.

Virgilii maga pignora sub *suo ipsius limine* defodit, supra quod Daphnis tam saepe amans ad amantem ingressus erat, ut arcanis illa viribus vaporum terrestrium eum attrahant. Quare a *terra*, rei magicae adjutrice, Medea apud Ovidium *Met.* VII, 197 auxilium precatur. Anus apud Ovidium *fast.* II, 573 etiam sollertior tribus digitis tria grana thuris sub limine ponit in cavo muris; quoniam Graecis Romanisque mus divino quodam ex terrae exhalationibus spiritu afflari videbatur, quod de Apolline Smintheo dicentes docebimur. *Debent*, quasi aes quoddam alienum; Daphnidem meum ab iis, quasi a praedibus quibusdam, repeto.

95—99. Ad aram in interiore aula rediens, herbas nunc adolet venenatas Ponticas, quarum vires multum istas ab initio v. 65 ustas superant. — Ipse Moeris, magnus in eadem regione magus, ex *Ponto* eas per conjunctos famosi istius terrarum anguli ma-

gos et nautas officiosos impetravit, et amice cum juvenili adhuc socia artifice eas communicavit. Peregrinitate letifer quoque pharmaceutriae Theocriti v. 161 succus commendatur:

Tot mala clausa, puto, servo medicamina cista,
Hospite ab Assyrio didici quae quondam, hera, cuncta.

Pontus, aetate seriore terra appellabatur fertilis, per magnum Mithridatem famae celebritatem nacta, sita illa ex mari Pontico sive Ponto Euxino, unde nomen habebat, sub plagae meridionalis solem orientem, inter Halyn amnem ad Occidentem et Colchida ad Orientem, et ad meridiem montium jugis a Cappadocia sejuncta. Inde, praeter alias plantas, quas Romani transtulerant, herba veneno afferebatur infamis, Aconitum Ponticum Lb. II, 152 et Castoreum Lb. I, 58. Apud Ciceronem autem *pro l. Man.* IX nomen ***Ponti*** regnum una finitimum *Colchidis* complectitur, quod, Appiano auctore *bell. Mithr.* XV, Mithridatis erat in ditione: patriam istam celeberrimam Circae et Medeae, ubi *φάρμακα* sive *venena*, i. e. *herbae* et aliae *res* veneficae, et noxiae et innoxiae, multae nascebantur. Eodem *Iberia* quoque cum multis venenis pertinebat sub Caucaso, unde Canidia Horatii Epod. V, 21 domum suam instruxerat:

Herbasque, quas Iolcos atque Iberia
Mittit, venenorum ferax.

Mihi lecta, meos in usus collecta, quamvis eo, qui legebat, de me ne cogitante quidem; ad *dedit* alterum *mihi* intelligendum. *Plurima*, positione vetusta et a Julio Caesare adamata, ex libro Mediceo. Fabellae Graeci Italique vulgi de *λυκανθρώποις* aliisque

bestiis incantatis Plin. VIII, 34, de defixis Manibus et animis, de evocatis segetibus aliisque turbis datis, orbe in Europa ab auctoribus novarum religionum Romanis circumlatae, cum reliqua cohorte Papistica paulatim evanescere videntur. Imprimis fabulabantur Arcades, in pervetustis humanis hostiis Jovis Lycaei regem non tantum *Lycaonem lupum* factum esse, sed alios quoque post eum bene multos; qui, si decem annos carne humana abstinebant, denuo fiebant homines. Maledictum quoque Romanum *versipellis*, pellem mutans, hominem designabat ex lupo factum: quemadmodum apud Petronium LXII aliquis, postquam cum stellis loquutus est, vestes exuit, in exutas mingit, ut lapis fiant, et repente lupus factus et ululans in silvas ruit, indeque, pecora rapturus, in aulas irrumpit. Animae mortuorum in sedibus erant inferis Orci; vagaturae autem aut mago νεκρομάντει responsurae, ex *imis sepulchris* ad superos ascendebant. Magam suam laudat Tibullus I, 2, 45:

Haec cantu finditque solum, Manesque sepulchris
Elicit, et tepido devocat ossa rogo.
Jam tenet infernas magico stridore catervas:
Jam jubet adspersas lacte referre pedem.

Fruges excantare serio in legibus duodecim tabularum interdicebatur, saepeque in judiciis crimini dabatur Lb. I, 162. In Hafniensi *C* est *messem:* mendumne? an prior aliquis scripserat *eque satis?*

101—103. Extremus conatus in dura praecordia Daphnidis factus, qui nondum venire vult. — In ara primum sacra virgulta cum thure, post cerea effigies cum mola salsa, germinibus laureis et bitu-

mine, postremum efficacissima quaeque veneficia ex Ponto adolebantur. Hos *cineres* foris socia in rivum fluentem, retrorsum nec respiciens, demittere jubetur. Quorsum haec? Reliquiae sacrorum lustralium et cineres crematorum portentorum in mare aut in aquam fluvialem dejiciebantur, ad vestigia quaeque delenda. Ergo puella crudelis nihil sibi proposuit minoris, quam ut Daphnidem suum veneficio necet: ut, cinis quemadmodum incantatus imaginis, sic ipse de terra evanescat. Sed priusquam cinerem ex ara collegit et famulae tradidit; flamma indicat elucens, veneficium valuisse, et crudele consilium omittitur. Non minus acerbe pharmaceutria sentiebat Theocriti sub finem actionis v. 159:

Philtris defigam primum; si laedere perget,
Plutonis faciam, per Parcas! pulset ut aedes.
Tot mala clausa, puto, servo medicamina cista.

Tiresias augur apud Theocritum XXIV, 91, dracones, jubet, ab Hercule infante suffocatos sarmentis eximiis cremari:

Mane legat cineres ignitos serva canistris,
Trans fluviumque ferat, studiose spargat et omnes
In scopulos scabros, trans fines; ipsa redito
Non se convertens.

Et in Euripide Androm. 293 optatur, ut malum futurum mater Paridis, infantem recens natum, *supra caput* transjecerit. Quonam alias, nisi in mare? Quemadmodum bello Punico, Livio auctore XXVII, 37, Romani monstruosum hominis partum *trans fines*, procul a continentis terrae contagione, *extorrem procul terrae contactu,* alto mari mergebant. *Ri-*

vo, tertio casu, pro *in rivum;* quale *compellere hibisco* II, 30 et *it clamor caelo.* Quod antiquissimi libri MSS. praebent, *nec*, pro mendo *ne*, id Hafnienses quoque prae se ferunt. *Non respicere* debebant, ne numina, quae res accipiebant projectas, praeter voluntatem horrenda specie conspicerent Ov. *fast.* V, 439, et spectrum averterent, quod de Eurydice factum est. *His*, exacerbata clamat, perfidum Daphnidem ulciscar, quem neque verecundia *deorum*, qui jurisjurandi testes sunt v. 19, nec *carminum* potentia valet reducere.

105—108. Dum maga ex ara cineres corripere et Amaryllidi eos in manus tradere vult; ecce, flamma repente emicat! Secundum omen accipitur, et statim cane latrante confirmatur. — Magam loqui perrexisse, Ascensius jam agnovit. Contra Amaryllidem, quam Servius ob *ferre* male intellectum postulat, versus pugnat 108; et cujus sit *Parcite* . . .? Secundi ominis quaeque erat *flamma* post sacra peracta alacrius *elucens* Lb. IV, 385; imprimis, quae ex *ipso cinere* et sine *ulla necessitate* exsurrexit; non minus, si, quod in vetere testamento factum est, sua sponte ara, artibus nimirum apud idololatras papisticis, lignum suum accendit, aut splendore apparuit igneo. Inter conjurationem Catilinariam, refert Plutarchus, Ciceronis uxor quum Vestae sacrificaret, aram, ignis postquam jam consedisse videbatur, flammam ex cinere et corticibus crematis magnam et lucidam emisisse: quod omen virgines Vestales de laude et gloria interpretatas esse. *Altaria*, hic sua potestate propria capitulum arae impositum V, 66, ad quod cinis

jam considens ex ara *exardescit*. Non aliter Servius id intelligit: *altaria* modo dici, quae contineant (i. e. aram), modo quae contineantur (i. e. impositum capitulum); hic vero ipsa esse imposita. *Sponte sua*, motu proprio, excitatus a nemine. Amore enim et misericordia *moratur*, diros ad usus cineres *colligere* sive tollere, ad Amaryllidi eos tradendum. Hanc quoque verisimilem inesse sententiam, Mancinellus jam et Ascensius repererant. *Ferre*, auferre, quale V, 34. IX, 51. *Cinis ipse*, cinis quamvis solus relictus, prunis nullis conspicuis; non *ipse* pro *sponte sua*, quod jam dictum aderat. Exclamantes: *Bonum sit! Bene sit!* visum accipere solebant divinum, *omen*, quemadmodum apud Moschum Europa v. 27:

Ad faustum, placeat Dis, ut mea somnia vertant!

Nescio quid, aliquid, quidquid id demum sit: consueta dicitur imminutione magnus exitus, quem flamma portendit, quemque latratus simul *canis* custodis confirmare videtur: adventus amati. *In limine*, sine dubio januae, ubi pignora obruta. Hafniensis *A* habet *certe*, et *est* ab alia manu. Postrema verba per proverbium dicuntur. *Qui*, Graeca ratione, cum sequente *a* non coalescit, sed breviatur. Hafniensis *C* legit *quid*, ex *qui adamant*, quod falso, ut credibile est, mutaverant.

109. Profecto, non fallor, advenit! Gradus exaudit notos, ipsum fortasse venientem videt, et letale differt, quod modo mente conceperat, venenum. Pro *jam parcite, carmina, Daphnis!* codices habent antiquissimi et Hafnienses *B. C. D.*

jam, carmina, parcite, Daphnis! quod ad priorem in *Ducite* . . . compositionem aptum est, et latiore, quem *parcite*, cardo sententiarum, nanciscitur, ambitu gravius per se dicitur.

ECLOGA NONA.

MOERIS.

Lycidas. Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
Moeris. O Lycida! vivi pervenimus, advena nostri,
Quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Haec mea sunt! veteres migrate coloni!
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi, quod nec vortat bene, mittimus haedos.
L. Certe equidem audieram: qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam et veteres, jam fracta cacumina, fagos
Omnia carminibus vostrum servasse Menalcan.
M. Audieras; et fama fuit. Sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum

Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me, quacumque novas incidere lites,
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix;
Nec tuus hic Moeris, nec viveret ipse Menalcas!
L. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? Heu! tua nobis
Paene simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret, aut viridi fontes induceret umbra?
Vel, quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras:
„Tityre, dum redeo, brevis est via; pasce capellas;
„Et potum pastas age, Tityre; et inter agendum,
„Occursare capro, cornu ferit ille, caveto!“
M. Immo haec, quae Varo necdum perfecta canebat:
„Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
„Mantua, vae! miserae nimium vicina Cremonae!)
„Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.“
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos!
Sic cytiso pastae distendant ubera vaccae!
Incipe, si quid habes! Et me fecere poëtam

Pierides; sunt et mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
M. Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse . . . Neque est ignobile carmen! —
„Huc ades, o Galatea, quis est nam ludus in undis?
„Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
„Fundit humus flores; hic candida populus antro
„Imminet, et lentae texunt umbracula vites!
„Huc ades; insani feriant sine litora fluctus!“
L. Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
Audieram? Numeros memini, si verba tenerem.
M. „Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
„Ecce Dionaei processit Caesaris astrum:
„Astrum, quo segetes gauderent frugibus, et quo
„Duceret apricis in collibus uva colorem.
„Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes!“

Omnia fert aetas, animum quoque! Saepe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles!
Nunc oblita mihi tot carmina! vox quoque Moerin
Jam fugit ipsa; lupi Moerin videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas.
L. Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet aequor, et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris aurae.
Hinc adeo media est nobis via; namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris. Hic, ubi densas
Agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus.
Hic haedos depone; tamen veniemus in urbem.
Aut si, nox pluviam ne colligat ante, veremur;
Cantantes licet usque (minus via laedet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
M. Desine plura, puer! et, quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

ECLOGA IX. EXPLICATA.

ARGUMENTI NARRATIO.

AB U. C. DCCXIV.

Cn. Domitio (M. F.) Calvino II C. Asinio Pollione Coss.

AESTIVO TEMPORE.

Virgilius annum agens 29—30.

Ad primam eclogam Romae Virgilium vidimus proximo superiore anno, quum agri distribuerentur, a Pollione et a Maecenate commendatum, securitatem paterni fundi Andini a Caesare Octaviano triumviro impetravisse. In ipso exitu mensis Octobris anni DCCXIII, indefensi quum, post Pollionis ex Venetis discessum, Mantuani, prae veteranis ex descripta inter milites Cremona irrumpentibus, cum rebus suis mobilibus demigrarent, Tityrus, gentis Maronicae libertus, securus boves suas patriis in saltibus pascebat.

Sed aliquamdiu post illam eclogam peregre scriptam coram et praesens, Virgilius consultum esse duxit, patrimonium suum ab impotentibus defendere.

Praeter Caesaris Octaviani jussa patrocinio quoque ea in re fautorum suorum, qui erant inter agris dividundis praepositos, Vari, praefecti militaris, et Cornelii Galli, quocum jam inde ab anno DCCXII per communem amicum Asinium Pollionem (II Arg.) conjunctus erat, confisus est.

Frustra; nam veterani, victoria superbi et necessarios suos ad infirmam triumvirorum potentiam confirmandam esse usus scientes, nec Caesaris imperia, neque procuratorum adhortationem reveriti sunt. Mantua una cum Ande dividebatur, et Virgilius, vitae non sine periculo v. 16, debebat aufugere. Factum hoc esse, verisimile est, extremo vere anni DCCXIV, expeditione sua in inferiorem Italiam suscepta quum Asinius Pollio consul, qui, dum bellum Perusinum erat, circum Ravennam prope abfuerat I, 11, nunc omni eos turbae rapacis libidini objiceret.

Hanc enim non nimis diu Virgilius, ad sua servanda destinatam, eclogam retinuerit; et scriptam eam, versus 60 docet, diebus esse longissimis. Ex exsilio ergo Syronis in villa, quo prope Romam v. 4 cum suis aufugerat, ad Varum eam misit legatum, Caesari Octaviano per hunc praedii sui commendaturus salutem.

Inventio autem simplex est et idonea. Moeris, villicus Menalcae, quo nomine semet in quinta ecloga Virgilius, laudes quum canit Julii Caesaris, designat, haedorum par novo possessori, qui invaserat, Mantuam defert. Familiaris ex regione Andina carminum amator, Lycidas, obviam fit in itinere. De

sorte colloquuntur Menalcae, locos ex ejus carminibus cantantes, amore simul et dolore addito. Interruptae quamvis cantiones fortuito esse videantur elapsae, eumdem tamen omnes ad finem spectant, ad quem quinta quoque cum secunda et tertia ecloga ad Caesarem Octavianum prius permissae (Arg. V): nempe ad hunc, ut simul et de poëta et de Julii Caesaris admiratore misericordiam commoveant.

A n n o t a t a.

1. ***Moeris***, praedioli Maronici villicus, et ***Lycidas***, juvenis ex pago propinquo cantus amator, obviam fiunt, quo bivium convenit ad Mantuam ferens, unaque eunt colloquentes et canentes. Lycidas quoniam *hospes* est Ande, nondum is audiit, poëtam quoque Andinum, cui laudes acceptas in Julium Caesarem nec pauca alia carmina debet, praedium suum nuper amisisse. Non secus Theocrito in septimo idyllio, quum ad Cerealia sacra *Θαλυσίων* migrat, in compito Lycidas familiaris occurrit, caprarius Cretensis itaque eum alloquitur v. 21:

Sole pedes medio quo Simichida trahis? edic.

Quo te pedes? deest *ducunt*: proverbio dicitur de stupido incessu et tarde promovente. Plinius minor VII, 5 scribit uxori, ad diaetam tuam ipsi me, ut verissime dicitur, *pedes ducunt*. Idem sibi vult Theocriteum illud, *πᾷ τὺ πόδα ἕλκεις*; et XIII, 70. XIV, 42 Hercules furens et mulier vapulans festi-

nant, *ἅ πόδες ἆγον*, qua pedes ducebant. Miratur igitur interrogans, quid sit, quod Moeris amicus, agricola tam diligens, in urbem habeat *reptandum*. Hafn. *C* legit *aut quo via*, quemadmodum editio Veneta. An scriba fortasse *haud* pro *nonne* in animo habuerit?

2—6. Moeris, vir aetate jam aliquantum provectus v. 51, tam diu vixisse se lamentatur, ut dominos suos advena expulerit, istique ipse gregum suorum proventum in urbem debeat deferre. — Praesulis agri, *villici*, ad officia servum Columella I, 8 requirit ad opera rustica a puero institutum et probatum, neque adolescentem adhuc nec senem, intra trigesimum potissimum et sexagesimum annum aetatis, scribendi peritum aut firma saltem memoria, qui neque urbem nec nundinas adeat, praeterquam si necessarii aliquid habeat emendum aut vendendum, placido animo, fidelem, intentum in omnia et a superstitione alienum. *Vivi pervenimus, ut* —, inest, *eo, usque eo, ut*. Burmannus, cui durius videbatur *eo* omissum, recte existimaverit, si *venimus, ut* dictum esset. Veteranus, qui in possessionem irruperat, miles an *advena* fuerit hac in regione tantum aut in Italia, an Arrius centurio aut Clodius, quem alii agrorum tantum vicinum faciunt, aut Milienus Toro primipilaris: non magis id dijudicari nunc potest, quam parum id refert. *Nostri* agelli, quale v. 11 *nostra* carmina: sermo est candidae in herum pietatis I, 8. Fervida verborum trajectio dictionem requirit alacrem. Lector frigens aut etiam opprobria anquirens, quidquid nativi in Homero et

Virgilio sermonis est, sua *ipsius* pervertit perversitate. *Haec mea sunt!* formula erat occupationis legitima. *Colonus* universe hoc loco pro agricola, a *colere:* quemadmodum vir bonus, teste Catone *de re rust. praef.*, a priscis Romanis, quum valde laudaretur, bonus agricola, *colonus*, dicebatur. *Veteres coloni:* pater cum filiis; familiam enim cum omni instrumento miles obtinebat irruens I, 11. Auctore Donato *vit. Virg.* 25 Virgilius natu jam erat grandior, quum parentes amitteret, quibus largis in singulos annos subsidiis subvenerat. Et ex decimo Catalectorum carmine, quod supra VI, 31 laudavimus, Virgilium, apparet, inter tumultum, qui de agris dividundis erat, cum suis, inter quos pater quoque ipsius intererat, Syronis philosophi, qui juvenem instituerat, in villam citra Romam (*Phocae vita Virgilii* v. 63.) confugisse. De *fortuna* queritur, non de potentibus: cf. V, 20. *Fors* sive *Fortuna Fors*, dea caecorum casuum, Ovid. *fast.* VI, 773. Fors versat, regit omnia: proverbio dicebatur Sallust. Jug. 47. Tres Hafn. *A. C. D. sors* habent mendum. Pro *non* veteres non tantum dicebant *ne*, sed, magis etiam aspirato (qualia *pro, proh! proximus*), *nec:* quod Festus, Cicero *leg.* III, c. 4 § 10 et verba *negotium, negligens, nec opinatus* et *necdum* v. 26 probant. Istud *nec* tres Hafn. habent *B. C. D.;* et *C* cum aliis quibusdam libris, rariore verborum compositione, *vertat bene*, quod in Terentio est *Adelph.* II, 1, 37. *Phorm.* IV, 3, 73, et cujus melius hic ad aures numerus accidit. Ob vetustiorem verborum

collocationem, et *versat*, quod proxime abest, *vortat* lego, quod fere semper scribendo corruptum est. *Mittere* pro *ferre* III, 71. Quodsi *haedi*, quod fieri solebat V, 12, turgescentibus virgultis editi fuerant, nunc circa solstitium v. 60 jam depulsi erant, et agi poterant. Hi vero, quos Moeris portat v. 62, ambo serotini esse debent.

7—10. Quid? dominos vestros esse ejectos? Tamen ego ex paganis vestris affirmantem *audieram*, vestrum *Menalcan*, juvenem Virgilium, qui carmen nuper in mortem Daphnidis verbis Menalcae tam miserabile cecinerat, totum fundum cantu suo, a clivo ad Mincium et veteres fagos usque, vobis servasse. — Non temere commissum esse videtur, ut terminos agri paterni Virgilius *ex vicinis peritum* declarare fecerit. Nam ager ei etiamsi restitueretur, limites certe veteranus vicinus, qui irruperat, ei coarctare poterat. Veteres Grammatici litis mentionem faciunt de finibus exortae inter Virgilium, cujus agro tum adhuc divisores pepercerant, et inter proximos accolas bellicosos: unius eorum, Clodii nomine, qui gladio rem diremturus erat, spisse atque vix poëtam vim effugisse. Virgilii ager, quod prima ecloga v. 49—58 declarat, a rupibus silvestribus molliter declivis ad prata palustris et in lacum diffusi Mincii deprimebatur: ubi unius accolae limites viva sepe salicum, alterius, quod hic apparet, *veteribus fagis* designabantur. Hic quidem terminus incertior facile controversus esse potuerit, itaque diligentis iudicii causam dedisse. Alii erant, qui agros *terminarent* suos Lb. II, 389 ordinibus pinorum,

cupressis, ulmis vitiferis, oleis quoque, quod Ciceronis in oratione pro Caecina dicitur; et apud Horatium II Ep. 2, 170 populis:

— — — qua populus, adsita certis
Limitibus, vicina refugit jurgia.

Fagis istis *limitaneis cacumina jam fracta* erant, aetate et procellis; nam avis jam et proavis limites testatae fuerant. Pomponius et Ascensius vi eas hostili laesas autumant. Isti vero cacumina nec prima nec sola acciderint; imo Lycidas limitem sibi etiam tum illaesum fingit. Pro *demittere* Hafn. *A* et *D dimittere* habent; cuncti vero *veteres fagos*, non *veteris fagi* illepidum. Ex crebro *nostrum* librorum scriptorum vera lectio comprobatur *vostrum*. *Menalcae* sub persona ipsum poëtam, quippe quintae eclogae de Julio Caesare inter deos relato auctorem, intelligendum esse: id versus docet 18, quum istam eclogam Lycidas, quasi quamdam illius regionis consolationem, laudat. Lycidas igitur vix potest assequi, a Caesarianis, praeter datam a juvene Caesare fidem, Julii Caesaris laudator quomodo spoliari potuerit.

11—16. Sane erat sermo, Caesarem Octavianum, ob carmen illud, agrum nostrum e distributione exemisse; sed turbae bellicae, quae proxime sequebantur, omnia fecerunt irrita: praedium ereptum est, periculum ipsi subiimus. — Octaviani imperia, quod Appianus refert, parum a militibus in agris dividundis, quum ejus potentiae se esse subsidia sentirent, respiciebantur; ex finitimis regionibus auferebant, quicquid iis auferre liberet, imo possessionem appe-

tebant omnium civitatum quae in Italia florebant. Demum, quum Pollio, patronus Virgilii, ex Venetis sub finem anni DCCXIII, primum agens clementius, post, anno DCCXIV, cum Domitio Ahenobarbo, libertatis studioso, conjunctus, aperta contra Caesarem inimicitia profectus esset: tunc vel amicitia Pollionis praetendi injuriae inferendae poterat; neque Varo Virgilius, praefecto militari, aut per hunc ipsi Caesari, animus suus qui sit, denuo asseverare, inutile esse censebat. *Nostra carmina*, in ore servi fidelis, gravitatem levat dictorum risu quodam residuo. Hafn. *A* habet *tanti*. *Chaoniae columbae*, ab oraculo Dodonaeo Epiri, quae sedes erat veterum Chaonum. De divinantium sanctitate, quae inclusa est, sententia, ea carmini conducit poëtae ejecti et paventis. *Dicunt* modeste additum est ab indocto. *Quod nisi*, quamobrem nisi, *propter quod* Lb. I, 155. II, 425. Nisi monitus ego a cornice cum veterano a primo initio omni modo litem diremissem, planeque me ejus libidini commisissem: ipse non minus, quam nuper paene herus meus, essem occisus. *Quacunque*, deest *via foret*, quomodocumque: sero ex antiquitate retentus dicendi modus, quo tempore *quisquis* et *quicunque*, aeque ac *quisque*, modo *omnis omnis*, modo *omnis*, *quilibet is demum sit*, declaraverant III, 109. In Hafn. *C* est *ex quacunque* mendo scriptum. *Incidere*, infringere, quemadmodum plantae novellae inciduntur III, 11. *Novas lites* i. e. modo orientes. *Sinistra omina*, i. e. a sinistra ex oriente venientia, Romanis erant, ad meridiem, quum auspicarentur, conver-

sis, omnino secunda. Hoc loco malum in eo positum erat, quod *quercus ilex* VII, 1, arbor fertilis, *cava* erat; *cornix* autem *sinistra* malum in ea crocitando nuntiabat tantum. Cicero *div.* I, 39 ait, a dextra corvum, a sinistra cornicem augurium facere ratum. Apud Plautum quoque *Asin.* II, 1, 12 picus et cornix ad sinistram, corvus et *parra* aves ad dextram admissivae sunt; tamen, quod picus *ulmum* tundit, id auspicanti portendit — verbera.

17—25. Non sine horrore quodam animi dirum facinus Lycidas audit, Menalcam, delicias suas inter poëtas, in vitae discrimen venisse. Quis tum, o Menalca, exclamat, talibus solatiis carminum, qualis consecratio tua Daphnidis erepti, miserias nostras consolatus sit? quis aliis carminibus pastoritiis nos exhilaraverit? — Lepide inventum est, carmen illud nomini *Menalcae* in tota regione, etiam inter servientes agricolas, gratiam conciliasse, totamque, quae de Julio Caesare, benefico numine, moerebat, regionem *solatum* esse. In Hafn. *C haec* est pro *heu.* Loci, ad quos ex quinta ecloga Lycidas respicit, ex ipso principio sunt carminis lugubris v. 20:

Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnin
Flebant; vos coruli, testes, et flumina, Nymphis.

Et v. 40:

Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras.

Ex carmine autem commisso, quo Julius Caesar, inter deos modo relatus, quasi genius quidam vel post mortem beneficus laudatur, hac in rerum serie nihil poëta afferre poterat, quin suspicionem subiret acer-

bae irrisionis. Pro *Nymphas* Hafn. *C* habet *silvas* a manu secunda. In quinta ecloga dicitur, *inducere fontibus umbras*, umbras fonti circumdare; hic, immutata dictione, *fontes inducere umbra*, fontes umbra circumdare. Quis *spargeret?* quis *induceret?* i. e. quis caneret sparsos, inductos? et quidem, quod acutus adjicit Taubmannus, ea alacritate, quasi sub oculos actio subjiceretur; cf VI, 62.

21 — 25. Aut quis carmina nobis pastoribus tam lepida caneret, quale illud, quod ego nuper a te, Moeri, auscultando auferebam, quum, gestu et vultu imitans, κῶμον tu pulchrae *Amaryllidi* ageres? — Κῶμος iste aut vere a Virgilio facta aut simulata tantum libera conversio tertii idyllii erat Theocriti, ubi musicus quidam silvester, dum personam gerit caprarii, canit et saltat, quasi ante saxeum antrum crudelis *Amaryllidis* precetur amorem. Principium est:

> Carmina nunc, Amarylli, feram; pascunt mihi caprae
> Per montes, et eas custodit Tityrus illic.
> Tityre, deliciae nostrae tu, pasce capellas;
> Ad fontes adigas tu, Tityre; testiculatum
> Sed Libycum servare caprum cura; ferit ille.
> O Amarylli mihi dulcis; non amplius antro
> Cur tu prospiciens me dicis amiculum?

Inde apparet, *Amaryllidem* apud Virgilium quoque fictam esse puellam, cui fictus κῶμος a caprario non minus ficto cantu et saltatione mimica agitur. Serio ponere, veram dominam amatorio studio Moerin convenire senem, et rivalem insidiantem, Lyci-

dam (viro isti evirato non multum dissimilem, qui pileum pellicis suae amatorculo furtim surripuit) carmen inter eundum decantatum satis habere auribus ab eo furari: dicite, facetiarum intelligentes, utrum esse jocosius. Quot carmina pastoritia, tertiae praesertim et septimae eclogae, quot artificia, quae imitamina essent veritatis, apud Horatium et alios crasse ex litera interpretes interpretati sunt! *Nuper*, quum fundi Virgiliani nondum metueretur distributio, festo quodam die, credo, per auctumnum aut hiemem genialem Lb. I, 301, in agris, quo cantus amantes amici sic e vicinia, ut ad praediolum Horatii Serm. II, 6, 65 ante Larem familiarem, evocati fuerant, Moeris alacri animo unum ex carminibus juvenis Virgilii recitaverat, quod Lycidas auscultans memoriter tenebat. *Nostras delicias*, nostrum amorem, fictam dicit Lycidas *Amaryllidis* speciem: quoniam isto non minus saepe, quam Phyllidis III, 76. 78. 107, nomine Veneres suas pastores in carminibus significabant II, 14. III, 81; eodemque nimirum Lycidas quoque suam in versibus designat, carminis rustici magister v. 32. *Se ferre*, se jactare: alacrem habitum pingit speciose incedentis. *Caper petulcus*, qui ex Theocrito desumtus est, est amplis cornibus, villis albis et prolixis, de genere caprae, quam nunc dicunt, Angolensis; Siculi eam et Itali ex Africa habebant Lb. III, 311. Ad expulsionem Virgilii carmen hoc nuper cantatum non allusisse poterat; alias enim, ut reliquas ineptias taceamus, non hodie demum Lycidas eam demirans audisset. An Lycidas nunc, locum hunc carminis eligens, ta-

cite quemdam vellicare voluerit? Alienum id quidem non esse videtur ab ejus ingenio. Certe poëta, quum hac in rerum continuatione locum laudari faciat, non admodum cavere voluisse videtur, ne Varus aut potius Caesar Octavianus, quum caprum petulcum legeret, de veterano atroce subridens cogitaret.

26—29. Aut potius, Moeris suscipit severior, quod gravius sit, quam lusus iste amatorius, quis carmen tum nobis in Varum coeptum perficeret, ex quo haec eum canentem audivi? — De *Varo*, Caesariano praefecto militari, qui agris dividundis praepositus erat, et post proximum auctumnum, quum Asinius Pollio discessisset, summam potestatem in Virgilii patria habebat, quae tradita sunt indicia, ea ad VI, 6 extricare conati sumus, et *L. Alfenum Varum*, qui Virgilii praeceptorem, Syronem Epicureum, audiverat, quemdam quodammodo effecimus. Num cum Virgilio tam laxe is adhuc conjunctus fuerit, ut, Caesare jubente, poëtam innoxium ut tutaretur, adhortatione egeret? Vir, cujus animus tantum friguerit, ne carmine quidem Virgilii calefactus sit; ad istius animum sextae eclogae inscriptio blande non acciderit. Quodsi Varus noster, quod cur addubitem, nullam ego video rationem, idem est, qui Horatii amicus Od. I, 18. Epod. V, et iste a Quintiliano X, 3, 8 et Philargyrio Ecl. II, 70 laudatus *interpres Virgilii;* posterior ejus cum ingeniis bene merentibus consuetudo et ipsa animum declarat misericordem. Fecit, quod facere poterat, ab impetu veteranorum militum poëtam defensurus; sed, ipse

quum non satis valeret potentia, imperia Caesaris cupiebat acriora, quae ut impetraret, auctor, credo, ipse erat poëtae, ut palam se ecloga de fide exsolvenda appellaret, quam Caesar dederit. Profecto Virgilius laudationem in Varum poëticam ne coeperat quidem, nedum ipsi, fretus familiaritate, quod Servius opinatur, incomta principia recitaverit. Quid enim sit, quod Moeris hunc locum abrupte exemerit, qui laudem tantum futuram eamque conditionibus astrictam pollicetur? Sine ornatu poëtico haec est sententia: Quodsi tu, Vare, Mantuam nobis servas, Mantuam, quae sine noxa sua ob vicinitatem Cremonae poenas luit; nostris carminibus tuum nomen cantabitur. Fronte teneriore quum esset Virgilius, quam ut suo ipsius cantui nonnihil tribuat: Varo servatori, itaque Caesari Octaviano, cujus ille potentiam administrat, laudes nunciat cantorum circum Mantuam, quibus etiam Lycidas aliquis v. 32 se annumerat. *Varo*, pro Varo, in honorem Vari. *Necdum*, vetuste pro *nondum* v. 6. Hoc *nondum* recentius *C. D* ex Hafniensibus habent. *Cremona* ad Padum inter urbes erat cum republica sentientes, quas Caesar Octavianus, ex pacto triumvirorum, victricibus suarum partium legionibus concedebat. Verum ferox miles quoniam ubique fines suos migrabat, et multo majora, quam promissa erant, et optima quaeque rapiebat; *Mantua* quoque, quamvis Caesarianos sectaretur, agros suos amisit. Nec Varum tantum, sed Pollionem quoque, verisimile est, in foedere Brundisino sub exitum anni eo contulisse, ut, quod Servius in commentariorum suorum exordio

tradidit, poëtae praedium integrum, Mantuanis pars aliqua suorum agrorum restitueretur. *Misera Cremona*, miseratione magis quam accusatione digna. Poëta erat honestior, quam ut, de victis detrahens, blandiri voluerit. Consueta *cycnus* poëseos erat imago, qui post detectas a Phocaeensibus terras occidentales, ab aetate Hesiodi, cantu suo ales Apollini sacrata esse existimabatur Epp. Myth. II, 11—13 (49—51). Ager circum Mantuam Lb. II, 199,

Pascit qui niveos herboso flumine cycnos,

ad tritam allegoriam eo facilius deducebat. Pro *ferent*, certius promittente, *ferant* Hafn. quoque *C* habet.

30—36. Per omnia, quae agricolae cara sunt, obsecro te, Moeri, amplius canas de Menalcae carminibus! Scis, quantum ego bona carmina amem. Ipse tantillum ejus sum negotii, quod poëtas vocant; quamquam, meo arbitrio, cum veris artificibus comparatus, nugator tantum. — Virgilius sui ipsius laudationi, ad quam finis eum propositus coëgit, moderatur, partim rustica laudantis simplicitate: qui ejus versus nullam aliam ob rem tam lubenter audit, quam quoniam ipse, qua socius hujus nobilis versificationis, aliquis esse videtur agricolis, cum celeberrimis is tum temporis vatibus, quamquam summa modestia, tamen sic quoque se comparare ausus; quomodo paene peritus aliquis cantor rusticus Hendeliis et Schulziis modeste se postponat. Partim, quod versus 44 probat, ex materia majorem, quam ex tractatione, Lycidae tribuit voluptatem; ejus potissimum interest, pro Mantua servanda habere carmina. Ita-

que subtili urbanitate Romanus Syracusani exemplaris suam fecit sententiam, Theocr. VII, 35:

Unum et iter nobis, una, en age, et hora diei.
Rustica quin canimus? socii socius juvet artem.
Quippe ego Musarum spirans os; me meliorem
Omnibus in cantu dicunt; quod vix ego credam.
Non equidem! nec Sicelidem, me judice, vinco
Ipse, probum Samium; nec carminis arte Philetam;
Haud aliter sed enim contendo ac rana cicadis.

Sic, quam ego vere velim, adjurantis est; quam ego vere velim, heri tui res, quarum tu villicus es, malis careant, bonis affluant. In agris Virgilii, qui a collibus silvestribus ad prata Mincii porrigebantur v. 7, egregium erat mellificium I, 54. VII, 13, et res pecuaria Lb. II, 198. *Taxi*, apibus inimicae Lb. IV, 47, *Cyrneae* sive *Corsicae* appellantur, quoniam mel, quod circa Mantuam Hyblaeo aemulabatur I, 55, addita acerbitate et venenis suis Corsico aequaturae essent. Hanc autem praeter acerbitatem infamem, cujus originem Diodorus et Plinius frequentibus buxis, Ovidius cicutae, Martialis thymo, quod ibi erat, tribuit, *Cyrni* sive Corsicae multum esse debebat mellificium, quum, auctore Livio, devictae insulae Romani tributum cerae imponerent. Hafn. *B* habet *Gryneas*. Tonsa frons *cytisi* fruticis Lb. II, 431, tam viridis quam siccata, pingue pecoris pabulum erat, cujus cultura diligentem villicum indicaret I, 78. *Distendant*, qua voce Virgilius semper utitur, quatuor quoque Hafnienses agnoscunt; quamquam *distentent* Heinsius in libro Mediceo reperit. *Incipe* —: consueta provocatio ad

carmina rustica III, 52. V, 11. *Pierides*, veteris Graeciae Musae, de monte Thracio, post Macedonico, Piero VI, 13. Mihi quoque *poëticos spiritus* Musae dederunt; ego quoque *poëmatis* campo illos probavi; me quoque *pastores*, coram quibus cecini, sacrae artis musicae magistrum appellant perfectum, *vatem* illustrissimum. Verum haec sunt nimia! Tantus honos solum poëtis debetur, quales *Varius* et *Cinna*, quibuscum ego comparatus jaceo! — *Poëtae* nomen inferius sibimet vindicat Lycidas; *vatis* honorificentiorem titulum modeste a se declinat; quemadmodum Theocritus Simichida Musarum quidem nuncius, sed non *lyricen* unus ex *optimis* vocari vult. *Vates*, de pervetusto Graecorum ἤτης pro φήτης, proprie, qui ad carmina esset fatidica consecratus, dicebatur, quales celebres antiquitatis fidicines. Auctor dialogi Tacito annexi Salejum vocat egregium poëtam, aut, si hoc honorificentius sit, *praeclarissimum vatem*, quasi verissimum *augurem*. Eosdem gradus supra quoque VII, 28 Thyrsis sequutus est superbiens. Improprie *vates* nonnumquam aliam quoque quamlibet artem, v. c. jus et artem medicam, edoctus nominabatur.

35—36. Ut vates dicaris, aut cum *Varii* ardore aut cum *Cinnae* diligentia carmina cecinisse debes. *Vario*, pro corrupto *Varo* manu scriptorum, Servius et Cruquianus interpres Horatii Od. I, 6 legebant, de celebri id intelligentes poëta Thyestis fabulae, post pugnam Actiacam spectatum editae. Et Theocritus enim exemplar VII, 40 et sententiarum continuatio par poëtarum requirit, quorum can-

tum olorinum nemo Lycidae assequi posse videatur. Varus autem, vir militaris et philosophus, neque hac in ecloga, neque in sexta, quae, ipsius quum laudi dicata sit, Galli carmen effert, quasi poëta demum ne significatur quidem. *L. Varius* vero, quem, epicum poëtam, amicus Horatius, tragicum, Quintilianus admiratur, nisi interpretem istum Cruquianum opinio fefellit, eclogis, pariter atque Virgilius, ante carmina sublimiora luserat. Has igitur fere imprimis Lycidas designaverit. Certius est, Varium tum temporis carmen versibus hexametris composuisse, unde Macrobius *Sat.* VI, 1, 2 locos quatuor eximios affert, quos partim postea Virgilius imitabatur, partim proximo sequente anno DCCXV in octavam eclogam v. 88 recipiebat. Secundum titulum, *de morte*, et reliquiarum argumenta civilia carmen illud ad Julii Caesaris necem pertinuisse videtur. Varii maturus in Caesarianos amor ex eo et ipso apparet, quod brevi post pugnam Philippensem Maecenati ab eo Horatius (*Serm.* I, 6, 55) et Virgilius commendati sunt. *Helvius Cinna*, Caji vel Quinti praenomine, Catullo amicus, poëmatis amatoriis et epigrammatis, imprimis autem Smyrna sua celeber factus erat, carmine ad obscuritatem usque docto versibus hexametris, quod, quamquam modicum longitudine, per novem integros annos elaboraverat. Veteres Grammatici non sine verisimilitudine asseverant, ad diligentiam hanc nondum tum temporis usitatam Horatium in isto, *nonum prematur in annum*, respexisse. Et Suetonius refert, Crassitium Grammaticum commentario suo in Smyrnam eam fa-

mam nactum esse, ut versibus celebratus sit; ut viri et multi et nobiles, inter eos Iulus Antonius, triumviri filius (nam principes Romani doctrinam reverebantur) in ejus scholam venerint; et ut Verrio Flacco aequiparatus sit. Carmen illud de partu Adonidis agebat, quem Smyrna sive Myrrha ex suo ipsius patre edidit. Hanc quidem rem versus hic Prisciani VI, 16 p. 277 s. nullo modo addubitari sinit, sive legatur:

At scelus incesto Cinyrae crescebat in alvo;

sive, quod emendare vult Burmannus, *Smyrnae* pro *Cinyrae:*

At scelus incesto Smyrnae crescebat in alvo.

Sunt, qui Helvium Cinnam, tribunum plebis, Cinnam nostrum esse existiment, quem, Caesar quum efferretur, cui fuerat amicus, plebs seditiosa et Cornelium esse Cinnam praetorem opinata, necavit. At nominum aequalitas nihil nos docere potest; quum neque tribunus a quoquam quatuor historicorum, qui ejus mentionem faciunt, quasi celeber ille poëta, nec contra poëta a Grammaticis, tam eximia nece perisse, laudetur. Veri similius est, vel anni DCCXV Parthinam Asinii Pollionis expeditionem poëtam vidisse. Nam ex ejus *Propemptico Pollionis* versus nonnulli supersunt (*Gramm. Putsch.* p. 99 *Barth. adv.* IV, 20), quorum argumentum a precibus votivis in profectionem illius cum multis exuviis ex bello redituri ducis plane non abhorret. Nec dubium est, quin Cinnam diligentem artifex foverit non minus diligentissimus Asinius Pollio III, 86, qui etiam adolescens saepe illum apud Catullum, utriusque amicum

(XII, 6—9), non vidisse non poterat. *Digna Vario et Cinna*, digna, quae cum his eximiis comparentur, paene quemadmodum VIII, 10. Itaque ex ore Lycidae sui Virgilius inter segreges istos paucissimos nomen profitetur suum, qui, auream Romanae poëseos aetatem ut crearent, destinati, nativas vires et incultas Graeca ratione emendatrice excolere studebant: invisi illi nativae simplicitati eorum, qui versus suos sedato sermone quotidianae vitae sine ullo negotio fundebant, et corrigenti turbae Grammaticorum novata quaelibet reformidantium III, 90. Etiam postea quam aeterna opera invidiae obstabant, indignatur Horatius, quemadmodum de malignis laudatoribus priscae jejunitatis *Epist.* II, 1, 88:

> Ingeniis non ille favet plauditque sepultis;
> Nostra sed impugnat; nos nostraque lividus odit!

ita non minus de futili opera novorum spirituum *A. P.* 289:

> Nec virtute foret clarisve potentius armis,
> Quam lingua, Latium, si non offenderet unum-
> Quemque poëtarum limae labor et mora.

Lima, audiatis, Germani! lima nobis commendatur: non crasse ista adradens frigidi correctoris, qui, quod Pindarus ait, nullo sensu ingenito, traditione tantum quae accepit, cum impetu effutit; sed illa subtilior Minervae ex officina, qua divinus iste Homerus, quae primum informaverat, levigabat ad in animo insidentis speciei summam usque perfectionem; eadem, quam Ovidius *Epist. ex Ponto* III, 9, 23 designabat:

Corrigere at res est tanto magis ardua, quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat.

Anseris strepitus, cujus asperitas asperitate versus refertur, *oloribus claram vocem edentibus* ita opponitur, quemadmodum in Theocriti VII, 41 rana cicadis, et crocientes aves Musarum Homero v. 45:

Invisus faber ut mihi sit, qui verticis instar
Oromedontis iners struere altas audeat arces:
Musarum aligeri quoque sic, quicumque poëta
Cum Chio certant strepitu frustraque laborant.

Simul strepitans iste memoriam affert versificatoris miseri anserino nomine, *Anser*, quem Antonius ob laudationem poëticam agro Falerno donaverat. Ad quod etiam Cicero in oratione Philippica XIII, 5 allusit: *De Falerno anseres depellentur*. An vero ridiculum ex amphibolia? Ne miremini! *Ridicula ex amphibolia*, Quintilianus inquit VI, 3, 48 p. 375, bene se habent, quum rebus ipsis adjuvantur. Gerstenbergius quaerenti, an ridicula ex amphibolia bona existimanda, apta amphibolia usus, respondit: si denique bona sunt. Virgilii a placido animo male nominatus *Anser* facile non magis, quam compares ejus *Bavius* et *Maevius* III, 90, derisus fuerit, nisi cum illis contra nobiliores poëtas ejusdem aetatis infenso animo stridisset. Propertius tradidit II, 34, 83, posteriora opprobria Anseri immansueti Mantuanum olorem, quod ejus maxime fuerit secundum dignitatem, tacendo contemsisse. Hafniensis *C* legit *argutos anser strepere inter olores:* cui emendationi Maevius sine dubio adnictasset,

quoniam naturali ordine versum — *sarcit.* Virgilius prisca ratione verba transposuit, quale Ennianum illud: *volat super impetus undas.*

37—43. Moeris aliud carmen domini sui reminiscitur, ex quo alloquutionis tandem Polyphemi amantis ad Galateam Nereida VII, 37 recordatur, quae et ipsa imitatio est alte a Theocrito petita. Tam *nobile carmen*, semet inquit reprehendens, par erat, me non oblivisci! Apud Theocritum XI, 42 juvenis cyclops, dum procellae sunt, vespere auctumnali in rupe prope litus sedet, et ad Galateam nondum conspectam canit:

Tu sed ades prope me, nec quidquam p^ius habebis!
Coerulei feriant fremitu sine litora fluctus;
Antro tu melius prope me sita nocte quiesces.
Sunt et ibi laurus, ibi sunt gracilesque cupressi;
Sunt hederae nigrae, fructus fert vitis amoenos;
Ambrosio gustu frigentes sunt mihi fontes;
Arboris Aetna ferax candentes de nive mittit.
Quis maris his salsos malit praeponere fluctus?

Indeque v. 62:

Huc Galatea veni, noli, si veneris umquam,
Post et abire domum, remanens mecum remanente.

Virgilius contra mane vernum eligit, quo aurae spirant, quum Galatea facilis, in undis lasciviens, ab amatore amanter in siccum cogitur. Utraque conformatio consilio suo apta est. Illic nympha noctem in auctumnalem ad placidam quietem antri ex rupe cavati et lauris et cupressis tuti invitatur; nigra hedera III, 39, quae montano isti immani species esset melior, coronas fert amatae, vitis uvas gustatu sua-

vissimas, et, quo nihil esse possit delicatius, aqua ex nive hilarissime exundat, potu laetissima. Hoc autem in loco Polyphemus sensuum plenus, quos teneriores ver inspirat, flores laudat circum rivos de montibus ruentes, prope quos pascit, populum albam aura super antro ventilatam, et, calorem contra aestivum, umbracula vitium per arbores scandentium, quae Aetnae ad radicem mense ipso Aprili germinant VII, 48. *Quisnam*, divisum Lb. IV, 445. *Ver*, exitus ejus circum Vergilias exortas Lb. I, 313, quum Siciliae jam Alba Populus lanugine frondis inferne candicante (*foliis subtus tomentosoniveis* Willd. arb. 227. Linné spec. plant. IV, 2 p. 802) splendet, cf. *Plin.* XVI, 23 s. 35, et *palmites* repunt. *Purpureum*, candens, nitens Lb. IV, 54. In *fundere* (a *fuo*, *funo*, *fudo* I, 49) potestas inest geniturae et abundantiae; quemadmodum in cognato *χέειν*, et prisco Germanicorum hominum *getan*, gignere et egerere.

44—45. Moeris sibi persuaserat, Lycidam dulcium poëmatiorum plura Menalcae, quaelibet demum, audire velle. Lycidas autem plura ex iis cupit, quale illud in Varum: quorum poëmatum argumentum salus sit agri Mantuani. Quid, ait propterea, ex illis versibus adhuc memoria tenes, quos solus tu vespere quondam stellante canebas? Modos ego numerorum adhuc ipse scio, verba autem parum. Simul, opinabimur, modos eum, quos tenebat, verbis cum aliquibus abruptis fremere. *Quid meministi* (ex v. 38) *ea carmina, quae*. *Nox*, hic est incipiens, sive vesper Lb. III, 538. *Pura*, a nubibus, ut novum

sidus, cujus poëma mentionem faciebat, clare de coelo conspiceretur. *Numeri*, quod comparatio arguit, hic meri sonorum modi sunt, dinumerati et ictibus distincti.

46—50. Moeris versus aliquos ex carmine canit, quod Menalcae personam gerens Virgilius jam anno DCCX in novum Julii Caesaris sidus panxisse simulat; quum nihil ipse a posteriore fortunae vicissitudine timendum haberet, et sincero tantum in defunctum amore moveri posset. *Daphni* (pastor fictus), quid veteres tu stellas suspicis? Novum sidus, Caesaris anima lucens, cursus illic coeli ingressum est: ad maturitatem frugibus, colorem uvis, salutem pomis ferendam. — Quum non multo post Caesaris necem, quae Idibus fiebat Martiis anni DCCX, heres ejus Octavianus ludos ab illo votos ad Veneris Genetricis templum consecrandum ederet; per septem dies ad plagam occidentalem septemtriones versus, hora ante vesperam, stella crinita apparebat, magnitudine non mediocri, quam populus divi Caesaris animam esse putabat Lb. I, 32. 488. Quamobrem Octavianus Caesaris statuae in vertice stellam figebat, et in pugna Actiaca hujus stellae imaginem in galea habebat Aen. VIII, 681, artis quoque in operibus et cometae hujus paterni et sideris, quod simulabat, natalitii sui, Capricorni, insigni honorabatur. *Dione*, filia Oceani et Tethyos, fabulam secundum Homericam mater erat Veneris, cujus a nato, Aenea, per Iulum gens Julia filum originis suae deducebat V, 44. Posteriores Dionae nomen Veneri nonnumquam ipsi dederunt, v. c. Bion I, 93; et Ovidius, fabulas plane

alienas miscere solitus, Dionam *am.* I, 14, 33 vel istam ipsam Venerem dicit, quae (Hesiodo auctore) ex mari materno emergit, itaque Dionae illi ne affinis quidem est. Ipse Julius Caesar quaestor amitam suam defunctam Juliam, Marii majoris uxorem, pro Rostris laudabat, quod genus ejus maternum ab Anco Marcio rege, paternum a Venere oriundum esset. Haec igitur est sententia. *Veteres ortus signorum coelestium*, Daphni, ne suspice! Majoris, his adhuc a nobis observatis siderum meatibus, qui opera nobis, tempestatem et fertilitatem significabant, hinc nobis agricolis nova ista *stella* fiet, quae, *sideris* instar, signi instar stellarum plurium, *astrum*, micans, in alto suo cursu conspicua exiit, *processit.* Hafn. *D praecessit* falso habet. Destinata enim est, quemadmodum nunc, ita anniversario reditu postea quoque ad *fruges* maturandas, praecoces *uvas* colore tingendas et *piris insitivis* opem ferendam. Scriptores historici mensem non nominaverunt, quo stella crinita conspecta est; nisi quod ex Caesaris mortem proxime sequentibus fuisse dicitur. Recentiores nihilo minus stellam in medio mense Januario anni DCCXI collocaverunt, quoniam cum Capricorno eam conjunctam esse volebant. Hic vero locus noster nullum alium mensem permittit, praeterquam *Julium* anni DCCX, cui Octavianus, lege lata, nomen hoc pro Quintili dedit. Julium mensem veteres quoque intelligebant doctiores, quos scriba, qui Servium excerpsit, ad v. 48 ob oculos habuit. Et propter stellam istam crinitam in Ausonii *Ecl. de mens.* 13 splendet:

Inde Dionaeo praefulgens Julius astro.

Messis ab hordeo incipit circa diem solstitialem, et in reliquo frumento per mensem Julium durat Lb. I, 316. *Seges*, frumentum satum; sive potius antiquiore potestate, quae agricolis erat consueta, ager consitus; quemadmodum in priscis versibus apud Ciceronem (*Tuscul.* II, 5): *Etsi segetem sunt in deteriorem datae fruges*, et apud Catonem 37 *segetem stercorant fruges.* Extremo mense Julio praecoces *uvae* paulatim *colorantur*, prope calidiores *rupium* imprimis *parietes* (v. ad Lb. II, 398). Virgilii *Copa* v. 21 diebus canicularibus jam uvas maturas habet cum moris, cucumeribus, prunis cereis; conferatur Columella quoque de cultu hortorum v. 400. *Ducere colorem*, de colore primum inhaerescente, habet Ovidius *Met.* III, 484:

— — — ut variis solet uva racemis
Ducere purpureum nondum matura colorem.

Pari potestate Juvenalis I, 2, 81 scribit *uva livorem ducit*, quod σχολιαστὴς interpretatur, *varia*, i. e. versicolor, *fit;* et Propertius IV, 2, 13, *variat liventibus uva racemis*, baccis coeruleis uva pingitur. *Pirus*, Palladius VIII, 3. IX, 6 inquit, malus quoque, Julio mense *locis humidis* cum successu *inseruntur;* plerique tamen mense Augusto pirum inserunt. Memento, solum Mantuanum Mincio palustri rigari. Cato quoque XLI (*Plin.* XVII, 24) piros et malos quinquaginta diebus post solstitium aestivum inseri jubet. *Inserere*, quod proprie est *plantas alicubi ponere*, verbum est agricolarum usitatum de generosis surculis ex aliis

arboribus alias in arbores traditis; quamquam, *reliquo orationis colore* limitatum, de alia quoque qualibet ratione plantas alicubi ponendi dici potest. Verum faciamus, quod ego non nego, *inserere* mere esse plantas ponere, semina spargere; quid inde fiet? Sere pirorum nucleos, ut aliquando nepotibus arbores fiant frugiferae! Scilicet non degeneres, quum alias pejores existant ex nucleis Lb. II, 59? Quam multo gravius: Calamos nunc in piros trade, Daphni; sideris beneficio vires nanciscentur tam durantes, ut poma eorum non a te solum, sed a filiis quoque et nepotibus carpi possint! Nam pacem quoque, mente apponit, de stella sua divus Caesar demittet V, 61, neque sinet, ut peregrinis campus noster tam bene sit consitus I, 73—74.

51—55. Hic coeptum carmen Moeris interrumpit; senectutem, ait, suam memoriam debilitasse; vel vocem suam perisse; ipsum tamen Menalcam, ex exsilio reversum, totum saepius Lycida coram carmen relaturum esse. — *Omnia fert aetas:* proverbio dicebatur. *Ferre,* auferre V, 34. VIII, 106. *Animus*, mens, memoria. Juvenis ego per integros saepe cecini dies aestivos. *Condere longos soles,* longos solis cursus componere, ad finem perducere, traducere; quale apud Horatium IV Od. 5, 29:

Condit quisque diem collibus in suis.

Contra *hiberni soles* Lb. II, 481 dies breviores appellantur. Duodecim horae diei civiles cum eo et crescebant et decrescebant Lb. III, 327. *Oblita*, quae ex memoria sunt deleta: vetere passivo. Ipsa *vox*, tam clara olim et durans, ut *Moeridis* no-

men in poëtarum numero nominatum sit, ea et ipsa senem me aerumnosum deserit, et tam rauca fit, quasi me *lupus* prior viderit. Fabula popularis, si quis repente lupum adspexerit, ipse prius visus, vocem ei perire, multo erat ante Theocritum XIV, 22, ubi in *Λύκου*, juvenis alicujus, ea adspectum transfertur:

Non loqueris? viditne lupus te? ut fabula ludit.

Jam Platonis in Republica hoc proverbio Socrates de feroce Thrasymacho utitur: Quodsi non prior ego eum vidissem; voce, credo, essem privatus. In Italia quoque, Plinius inquit VIII, 34, luporum visus noxius esse creditur, vocemque homini, quem priores contemplentur, illico adimere. Hinc Servius (cf. Donat. ad *Ter. Adelph.* IV, 1, 21) proverbium interpretatur: *lupus in fabula;* quoniam repentinus adventus ejus, de quo loquimur, ut obmutescamus, facit. Scilicet a Moeride non magis, quam Socratis a persona, alienum fuerit, salse repentinam irruptionem rapacis militis proverbio notasse. Tamen *Menalcas* noster, divi Julii Caesaris laudator, Moeris adjicit, ab nominis haerede Laris benefici restituetur, teque non minus, quam caeteros Caesaris cultores, totius poëmatis crebra iteratione laetificabit.

56—65. An infirmitatem memoriae tu et raucitatem vocis praetexis? Jocaris, meque morando cantus vis cupidiorem efficere. Age, cane modo! Ventorum silentium non magis blanditur, quam parum id est lateribus (pulmonibus v. *Clav. Ern.* s. v.) tuis noxium; praeterea paulum hic licet requiescere. Quodsi pluviam timemus oborientem, porro eamus, et

haedos mihi committe portandos. — Lycidam poëticum cantus decet amor ardens; Caesarianum amor in Caesarem; juvenem ea humanitas, qua nullam Moeridi senectutis tribuat imbecillitatem, et cura, ut ne quid illi noceat aut molestum sit. Duo Hafnienses *B. C.* pro *caussando* mendum habent *cantando.* Ab Ande ad Mantuam via se librat secundum diffusum et paludosum *Mincium*, qui brevi ante crepitantes ad ripam undas volutaverat, nunc autem, vento nullo, *planities* factus *depressa*, quod nostrates dicunt, speculi instar levigatus, *silet.* Paulo ante arbores et ulva fluminea susurrabant; nunc, *adspice! aurae spirantis murmuris omnes* sedatae sunt. Apta rerum naturalium adumbratio in argumenti tractatione illigata est, brevis et cito gradiens. *Tibi* in favorem, ut lubenter et sine molestia canas. *Stratum*, i. e. depressum, aestum simul fluvialem, qui prius fuerat, designat; quale aqud Theocritum VII, 57:

Halcyones sternent fluctus, sternent maris undas,
Atque Notum cum Euro, postremam qui movet algam.

Cadere, de vento, quiescere Lb. I, 354. *Ventosum murmur*, immodicus strepitus, ventus strepens. Hujus *aurae*, i. e. lenes animae sive spiritus, omnes jamjam resederunt: ita *aurae Zephyri* Lb. II. 330; ita *graminis herba* Ecl. V, 26.

59—64. *Media via* apud Theocritum quoque VII, 10 *sepulchro* designatur:

Completaque via nondum media, monimento
Nec Brasilae dum conspecto.

Sepeliebantur enim defuncti lubenter prope loca ce-

lebria lateque conspicua V, 40, ut, quod Varro *de ling. lat.* V, p. 64 ed. Bip. ait, praetereuntes monerent, semet fuisse, et illis mortem instare. ***Bianor***, quod Servius tradidit, principis Etrusci ***Ocni*** sive ***Aucni*** cognomen erat, filii ex Tiberino patre, fluvio, et Manto fatidica, qui Mantuam sive condidit sive munivit, Aen. X, 198; quam vagam famam popularem, quales omnes sunt ejusdem generis, cum Servio tamen ***Cato*** quoque in Originibus suscepit, Mantuam, dicens apud Cerdam, ***Ocno Bianoro***, principe Etrusco, conditore suo, nominis celebritatem nactam esse. *Stringere*, radere, abradere, carpere, tondere. Hac quidem postrema potestate Nonius Marcellus id accipit et hic et Lb. II, 368, *rarefacere*, *excindere* id interpretatus, i. e. aërem immittere, ad aërem immittendum exsecare. Sermo est enim de sectione frondium (*frondatio*) vitiferarum arborum (*arbusta*), quibus agricola a die longissimo ad mensem usque Augustum aut mane, aut, quod hic, sub vesperum teneras frondes, quae obumbrarent, detondebat, ad pabulum eas adhibens I, 57. Pabulo, Plinius inquit XVIII, 68, ulmi folia *stringis* i. e. tondes. Columella vetat V, 6, 16, ne quis germina (*pollices*) vel nimis promittat, vel nimis prope ramos decurtet. Jubet quoque Calpurnius V, 99, in vindemia arboribus ad pabulum in hiemem laetius

— — — teneras summatim stringere (*i. e. detondere*) virgas

Densae frondes, quibus uvae in altitudinem repentes liberari debent, frondationem istam, quae sub mensis Augusti fiebat initio, magis communem testan-

tur. *Hic*, in umbra hujus arbusti nondum tonsi, laetantes adspectu fertilitatis et operis rustici, hic requiescamus et canamus: pro, requiesce et cane. Mantuam etiam sic satis mature perveniemus, ut cum crepusculo possimus reverti. Quodsi metus est, ne repentinum ventorum silentium *pluviam* nobis hac nocte prius futuram indicet; *haedos* mihi committe portandos, ut onere levatus tu inter eundum canere possis. Plinio auctore II, 48 ventus a pluvia mitigatur. Nubes quoque, quae oboriuntur, mente adjiciendae sunt. *Usque*, proprie de spatio, *inde ab ultimo et extremo termino*, aut *ultimo et extremo termino tenus*; deinde, ad tempus translatum, *una perpetuitate*: quemadmodum *protenus* I, 13. Quatuor Hafnienses et Lengnichii liber habent *laedet*, via *erit* minus molesta: quae idonea est sententia; *laedat* oriebatur ex *eamus*, quod vicinum est.

66 — 67. Tristi severitate Moeris juvenilem ejus castigat levitatem, quod carminis delectationem ludicram nunc velit exposcere, quum tale officium, qualis profectio ad militem, animum suum sollicitum habeat. Voluptatem canendi reditu tantum Menalcae sui sibi renovari posse.

ECLOGA DECIMA.

GALLUS.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda. Neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam!
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simae virgulta capellae.
Non canimus surdis; respondent omnia silvae.
Quae nemora, aut qui vos saltus habuere, puellae
Naiades, indigno quum Gallus amore peribat?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricae;
Pinifer illum etiam, sola sub rupe jacentem,
Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycaei.
Stant et oves circum, nostri nec poenitet illas;
Nec te poeniteat pecoris, divine poëta!
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis!

Venit et upilio, tardi venere bubulci,
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit: tua cura Lycoris
Perque nives alium perque horrida castra secuta est!
Venit et agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas et grandia lilia quassans.
Pan, deus Arcadiae, venit: quem vidimus ipsi,
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat!
Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellae!
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus haec vestris, soli cantare periti
Arcades! O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturae vinitor uvae!
Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor, (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigrae violae, sunt et vaccinia nigra!)
Mecum inter salices, lenta sub vite jaceret!
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas!

Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori;
Hic nemus! hic ipso tecum consumerer aevo!
Nunc insanus amor diri me Martis in armis,
Tela inter media atque adversos detinet hostes.
Tu, procul a patria, (nec sit mihi credere!) tantum!
Alpinas, ah, dura, nives, et frigora Rheni
Me sine sola vides! Ah, te ne frigora laedant!
Ah, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, et, Chalcidico quae sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est: in silvis, inter spelaea ferarum
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus; crescent illae; crescetis, amores!
Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis,
Aut acres venabor apros. Non me ulla vetabunt
Frigora, Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes
Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula! — Tamquam haec sit nostri medicina furoris!
Aut deus ille malis hominum mitescere discat! —
Jam neque Hamadryades rursum nec carmina nobis
Ipsa placent! ipsae rursum concedite silvae!
Non illum nostri possunt mutare labores;
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae;
Nec si, quum moriens alta liber aret in ulmo,

Aethiopum versemus oves sub sidere Cancri!
Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori!
  Haec, sat erit, Divae, vestrum cecinisse poëtam,
Dum sedet et gracili fiscellam texit hibisco.
Pierides, vos haec facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus! solet esse gravis cantantibus umbra,
Juniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, venit Hesperus, ite, capellae.

ECLOGA X. EXPLICATA.

ARGUMENTI NARRATIO.

AB U. C. DCCXVII.

M. Vipsanio Agrippa L. Caninio Gallo Coss.

VERNO TEMPORE.

Virgilius annum agens 32—33.

De hujus carminis origine et anno nihil dubitationis Virgilius reliquit. Scripsit id, ultimam eclogarum v. 1, a Gallo admonitus v. 3, post factam agrorum divisionem amico VI, 64, cujus amor, Lycoris, alium amatorem in expeditione v. 23 trans Alpes ad Rhenum usque v. 46—48 comitabatur, dum in Italia ipse v. 44—46 contra domesticos hostes arma ferebat. Certo conspicitur annus DCCXVII, cujus in vere Caesarem Gallus oram Italiae defendentem adjuvit contra Sext. Pompejum mari dominantem; consule Agrippa, qui aestate anni DCCXVI exercitum trans Alpes contra Gallos et Germanos ultra Rhenum duxerat, cursim, ad victam classem restituendam et portum Julium apud Bajas condendum, Italiam repetente; cf. v. 44—49.

Virgilius, personam gerens caprarii, Gallum, facit,

desertum poëtam, misericorde cantu in campis et altis et humilibus et in ipsa Arcadia, quo dolor eum coëgerit, a pastoribus et diis agrorum fletum esse. Dolore eorum commotum vitae apud eos rusticae securam exoptasse clementiam, ipse quum nunc ab amoris simul et belli crudelitate vexetur; verum etiam Arcadicis delenimentis, vel si ad extremos orbis terrarum fines vellet migrare, infelicis se posse cruciatus amentiae moderari desperasse. Commenta sunt ad ornandum, non verae res.

Magna pars carminis enim libera imitatio est Daphnidis in primo idyllio Theocriti amore liquescentis. Quare Martyni mihi videtur approbatione digna conjectura esse: quemadmodum pharmaceutriae Theocriteae Pollionem, sic ipsum illius nominatim idyllii Gallum imitationem requisisse. Galli nimirum, perituri amore, desperatio, ipse quum perfidam tamen Lycorin hieme jam anni DCCXVI—DCCXVII eo carmine, ex quo versus Virgilius quatuor 46—49 recepit plenos ardoris, et post quatuor libris elegiarum celebrare potuerit, poëtice magis, quam serio et ad literam, intelligenda erit.

Annotata.

1—8. Unum insuper pastori carmen, candida Nympha, quae Theocrito animos inspirasti, pro Gallo meo mihi largire: in spretum ejus amorem carmen, quale cupiebat, mite et mansuetum, quod vel Lycoris

animo legat commota. Caprae meae fruticetis interea pascuntur, et saltus voci resonant.

1—3. *Arethusa* fons appellabatur celeberrimus, insulae Ortygiae, quae quartam partem Syracusarum urbis tenebat. Nymphae fontium quum a pastoribus deae esse crederentur numine suo inspirantes v. 10. 55. III, 85. VII, 21; ad Arethusam suam Theocritus Syracusanus spiritus suos plerumque acceptos referebat. Moschus III, 77 de Homero et Bione cecinit:

Dilecti pariter fuerant a fontibus; alter
Pegaseos, alter biberat latices Arethusae.

Ipseque Theocritus se jactabat VII, 91:

— — — Lycida mi, me docuere
Eximia ad montes Nymphae, quum armenta tuerer,
Multa, Jovis superi ad solium quae fama ferebat.

Hoc postremo loco mihi adspira, Nympha Theocriti. Quando demum Virgilio, ajo, ita dicere licuit, nisi anno DCCXVII, quum majori operi, carmini de agricultura coepto, totum se dare constituit, itaque, uti videtur, *eclogas* suas, id est, emendatam electionem passim editorum idylliorum, hoc novissimo et *extremo* auctam, in lucem emisit? *Meus Gallus*, ipse poëta, cui vix dea aliqua poëtria carmen negaverit, versus expetit a nobis, Arethusa; *paucos* expetit, et, quamvis animo laesus, *tamen* mitis, te placidam deam decentes, ut vel Lycoris eos *legat* resipiscens, et levitatem suam, amatorem tam tenerum fugisse, damnet. De *Cornelio Gallo* ad sextam eclogam in argumenti narratione et v. 64 diximus. Tunc quidem anno DCCXV Gallus, annos natus viginti sex, post

juveniles conatus, carmine rustico primum, cujus materiam ex Euphorione sumsit, gloriam sibi et majorum exspectationem comparaverat; nunc autem ardores ei pulchra *Lycoris* carminum injiciebat, ex quibus Virgilius v. 46 nonnulla habet, et quae multo post, quasi Galli opus maxime immortale, cum elegiis Tibulli, ab Ovidio *am.* I, 15 laudantur. Quodsi scribae, quum veteres Grammaticos excerperent, Cytheridem meretricem Lycorin esse autumabant, quae M. Antonium, nescio quando, in Galliam sequuta esse dicitur; non reputaverunt ii, quam facerent spretum Gallum adolescentulum. Antonii enim cum Cytheride consuetudo annis erat DCCV ad annum DCCVII; nam Julio Caesare improbante, qui hoc postremo anno Alexandria redibat, Antonius, secundum Plutarchum, meretricem dimisit, et Fulviam, uxorem Clodii, in matrimonium duxit; quod ante annum certe DCCIX factum est. Amator igitur Gallus proxime antecedens, ad puerum deprimeretur annorum vix sedecim; continuo sequens, annum attingeret ipsum vicesimum. Qui malus genius hos temerarios sic somnio lusit Cytheridis famosae, dum Propertius et Ovidius et Martialis Lycorin tantum simplicem cernebant? Verum de manu in manum tradere volebant interpretes, Virgilius, qui factum sit, ut, quum ex quarto libro Georgicorum Gallum deleverit, hoc ei carmen relinqueret. Si altius intuemur, Servius inquit, vituperatio inest et Galli, qui turpi amori servisse debet, et Antonii, quem, contra morem Romanum, Cytheris est in castra comitata. Haec tandem argumentatio paene manibus prehendi poterat.

4—8. Ita tu mihi, Galli quum, animum despondentis, amorem cano, subvenias: ut, salo tu non vitiata amaro, nativa integritate tua, ex Elide vis sub mari Ortygiam fundi! — Appellatae candor candorem exspectari jubet carminis et amoris carmine celebrati. Arethusam Naïdem, fabula erat, ab Alpheo, Fluvio Elidis, fugatam, sub mari, sive per undas non admixtas, sive, quod Ovidius *Met.* V, 501 ait, per cavernas subterraneas, Ortygiam ferri; multaque, in Alpheum conjecta, in Arethusa comparuisse. *Sicani* fluctus: i. e. Siculi, qui fluctus maris Ionii nomine nominari solebant; homines *Sicanos* Homerus noverat jam ad oram orientalem Siciliae. *Doris*, Oceanitis, ex fratre Nereo Nereïdas sive Nymphas maris interni peperit. *Amara*, ob amaritudinem aquae marinae: ita Homerus, Neptuni uxorem, *Amphitriten* dicit *aestuantem*. Amphitrites nomine usus ad *mare* designandum, Odyss. XII, 60. 97; non aliter Euripides in fine Cyclopis. Poëta personam sumit modestam caprarii, qui pecus suum in fruticosa convalle sub jugis silvestribus pascit. *Simi* haedi apud Theocritum VIII, 50 et apes VII, 80 appellantur. Regio montana et hiç et in fine carminis breviter indicatur scienti: quod secus est in *Culice* v. 44, ubi gregem caprarum, qui sub horridis cautibus in convalle pascitur, nostra inscientium gratia non sine juvenili quadam redundantia expressum conspicimus:

Jam silvis dumisque vagae, jam vallibus abdunt
Corpora: jamque omni celeres e parte vagantes
Scrupea desertae perrepunt ad cava rupis.
Tondentur tenero viridantia gramina morsu,

Pendula projectis carpuntur et arbuta ramis,
Densaque virgultis avide labrusca petuntur.
Haec suspensa rapit carpente cacumina morsu
Vel salicis lentae, vel quae nova nascitur alnus:
Haec teneros fruticum sentes rimatur; at illa
Imminet in rivi praestantis imaginis undam.

Animata apud poëtas *silva* audit, quemadmodum fluvius VI, 83; discit eadem et voci *respondet* resonans I, 5. Cantus solitarius intimo animo pastorem probat condolescere v. 73.

9—12. Quonam abieratis, Nymphae fontanae, quae de Parnasso, Pindo et Helicone montibus divinos spiritus poëtis afflatis, quod Gallum vestrum non inter amoris dolores consolabamini? Non aliter Sicelides Nymphas Theocritus interrogat, quum luctus suos de Daphnide orditur I, 66:

Vos ubi, quum Daphnis taberet? vos ubi, Nymphae?
Penei Tempe coluistis, an ardua Pindi?
Undas nam neque tum fluvii tenuistis Anapi,
Aetnae nec speculam, latices aut Acidis udos.

Najades, Nymphae imprimis appellabantur lympharum fluvialium terrestrium II, 46; hic deae sunt montanorum fontium, quae numen suum poëtis inspirant; alias eae Musae dicuntur, quarum celeberrimae in Parnasso, Pindo et Helicone morabantur VII, 21. Quomodo in Culice v. 18 Virgilius Musas Pierias alloquitur:

Quare, Pierii laticis decus, ite, sorores
Naïdes, et celebrate Deum plaudente chorea.

Gallum igitur poëtam, qui post carmen illud ex Euphorione VI, 64. 72 petitum assidue Musarum aliquo in monte versatur, Musae, ejus amicae, a desperatione

amoris sine dubio essent tuitae, nisi abfuissent. Sine ornatu: Gallus obliviscebatur, dolorem suum cantu lenire v. 50. *Indigno amore*, indigne habito, quocum non fiebat mutuum VIII, 18. Vetus lectio, *quum peribat*, elegantior est et gravius dicitur, propter actionis diuturnitatem. Inter scribendas literas (puncto temporis), *quum scriberet;* inter scribendum Laocoontem (continuato tempore), *quum scribebat.* Idem potestatis inter perfectum et imperfectum interest: Modo erat scribens, *scripsit;* solebat scribere, *scribebat:* tantum poëtae hoc, quippe gravius dicto, pro illo nonnumquam uti licet; quod genus Hor. Ep. I, 10, 49: contra raro, cf. Serv. ad Aen. II, 455. *Parnassus* VI, 29 fontem habebat Castalium. *Juga*, ambo ejus cacumina. *Pindus*, alti montes erant Thessaliae, propter fines Macedoniae et Epiri. *Aganippe* fons de Helicone, monte Boeotio sive *Aonio* VI, 65, in Permessum defluit; ibidem est Hippocrene quoque. *Aonie Aganippe* e Graeco *Ἀονίῃ:* versus cum exitu Ionico quoniam verba continere solent non Graeca tantum, sed etiam ad Graecam rationem formata et mensa II, 24. VI, 53, et Silius XIV, 515 *Ortygia Arethusa.* Hinc inscii efficiebant magis commune, et ob *a* duo continua male sonans *Aonia Aganippe;* alii *Aoniae Aganippe*, Aganippe, fons Aoniae; alii insuper, qui Aganippen montem somniabant, *Aoniae Aganippae* sive *Aganippes* genitivum creabant a *juga* pendentem. Quod Servius annotavit, utrumque esse nominativum singularis, id *Aonie Aganippe* a duplici *ae* veterum Grammaticorum defendere videtur.

13—15. Ipsae deae, quarum spirabat carmina, deseruerunt afflictum; quum vel colles lauriferi et valles myricarum, i. e. poëtae et sublimes et tenuiores, ejus misericordiam sonarent; quum vel montes Arcadici a luctu streperent pastorum, postquam, petens ab iis solatium, defessus in antro recubuerat: i. e. quum vel ego, poëtarum humillimus, rogantem pastor carmine consoler. — Theocritus exprobrationem illam, qui fieri potuerit, ut Nymphae Siculae Daphnidem suum negligerent, additamento auxit I, 71:

Hunc etiam thoes, proh! hunc flevere lupique,
Huncque leo gemuit dumetis fatum obeuntem.

Laurus II, 54, arbor montana Lucr. VI, 151, Apollini sacra erat Ecl. III, 63, cujus in sacro *monte* Parnasso imprimis crescebat Lb. II, 18; inde magni poëtae *Delphica lauro* coronati sunt, Hor. Od. III, 30. IV, 2. *Myrica*, plagae meridionalis frutex paluster, quem Basilius *hexaem.* 5 quasi bifariam viventem appellat, bis jam IV, 2. VI, 10 ad imaginem poëseos humilioris adhibebatur. Hic tandem myricae intelligendae sint ad Musarum montium radices. Cerda auctor est, Myricaei et Myricini cognomina Apollinem habuisse, myricaeque Lesbi ramum manu tenuisse; unde myricam plantam appellari fatidicam. Ita graduum in dicendo est perpetuitas: Ipsa capita ipsaeque radices montium Musarum Galli miseritae sunt, imo, quod majus sit, cantus pastorum Arcadum etiam humilior, quem Virgilius VI, 2 quasi umbratilem lusum Musae suae excusat. Ista carminum sublimiorum et tenuiorum solamina tempus nobis invidit. Ab ignaris regulae, caesuram saepe, hiantes vocales ne liquescant,

vetare, inter *lauri* et *etiam* modo *illum* interponebatur, et inficeta gravitas triplicis istius *illum etiam* elegans esse praedicabatur, modo *laurus etiam*, modo *lauri nec non* corrigebatur. ***Maenalus*** et ***Lycaeus***, mons uterque Arcadiae, carmen designant pastoritium, cujus Arcades erant artifices VII, 4.***Pinus***, Pani consecratae VII, 24, hic quidem ***silvestres***, quae solae secundum Theophrastum III, 10 in Arcadia nascuntur, et ***gelidae rupes*** cogitationem excitant altitudinis; Gallus, qui v. 44 in patria in armis est, Maenali deserto in antro hic requietem quaerens, ne magis is proprie intelligatur, quam quum Musarum in montibus versatur. Nihil sibi allegoria vult, praeterquam id, quod tertius versus indicabat: Gallus bucolicum a Virgilio amico carmen petebat in amorem suum, et Virgilius rem quasi in Arcadia gestam ponebat. ***Rupes***, magnum saxum abruptum, huc superimminens, v. 58.

16—69. Narratio est eorum, quae communem luctum in montibus Arcadiae antecedebant. Poëta, amicum suum, solatium sitientem, comitatus, simul cum eo Maenali in rupis caverna stratus jacet. Adspectus et vox aegri oves allicit proxime pascentes 16; mox opilionem quoque et alios pastores 19; deos ipsos agrorum 21. Misericordia eorum Gallus dolore non levatus queritur, et Arcades rogat, carmine ut ejus cruciatus celebrent 31.

16—18. Gallo, quum, sitiens amore, cum Virgilio comite deserta in rupis caverna Maenali quiescit, oves primum appropinquant non procul pascentes, fidentes et misericordes. En, pias, inquit poëta, bes-

tiolas! nos non reformidant. Tu quoque humilia pascua ne reformides; vel ipse Adonis, deliciolum Veneris venustum, oves non dedignatus est pascere. — Descriptio, Gallus quomodo in Arcadia exceptus sit, praesenti tempore orditur alacrior. Apud Theocritum I, 74 suae ipsius de Daphnide boves lugent:

Ante pedes multi tauri multaeque juvencae,
Multae sunt vaccae questae tristes vitulaeque.

Hujus loci comparatio indiligens interpretes aliquot recentiores in eum errorem induxit, ut Gallum quoque pastorem Arcadicum esse opinarentur; pastor quamquam pecoris circumstantis v. 19 adest, et Gallus v. 35 non pastor, sed v. 44 bellator esse queritur. Pastorem quippe Arcadicum non *Galli* nomine Virgilius, sed, quemadmodum Julium Caesarem et semet ipsum in quinta ecloga, rustico introduxerit. ***Poenitet me***, piget me, detrecto, despicio II, 34. Clementibus ovibus nostra non displicet societas; tibi quoque ne ovium displiceat. *Nostri*, tui, o Galle, et mei, qui te (allegoria usus) in Arcadia posui v. 26. Tu quoque ne nolis, *divine*, sublimis, *poëta* V, 45, mecum, poëta rustico, inter greges versari. Pastorum ordo non ita olim contemtus erat; heroës quoque, Diis amici, qualis *Adonis*, inter deos relatus, aliquando pascebant. Apud Theocritum Venerem Daphnis ob amorem cavillatur Anchisae, boves in quercubus Idaeis pascentis, haec adjiciens I, 109:

Floret Adonis enim, pecus et custodit ovile,
Et figit lepores, alias sequiturque ferarum.

Acerba sane cavillatio, adolescentem ejus florentem, et oves pascentem imbelles, vel contra lepores nuda-

cem esse, imo contra feras alias! contra aprum v. g., qui (pro dolor!) jocari nesciebat. *Adonin* semideum Graeci post aetatem Homeri ex Cypro accipiebant, Syriis religionibus illatis, quae eum, saltem posterius, solis naturaeque genitricis simulacrum esse ferebant. *Adon* in lingua Phoenicia quoniam declarabat *dominum*, inde factum est, ut Kiris sive Kyris, ex *Κύριος*, Lacedaemone is appellatus sit. Hesiodo (*Apollod.* III, 14, 4) ex Phoenice et Alphesiboea genitus erat, Panyasi et pluribus auctoribus ex rege Assyrio, Theia, cum filia Smyrna sive Myrrha, quae, secundum Antoninum (*Liberalem*), in Libano monte nata fuerat. Bionis in naenia idem dicitur Assyrius i. e. Syrius conjux Veneris, Cinyrae filius: qui in ipsa Iliade XI, 20 laudatus Cinyras, secundum Apollodorum, progenies Tithoni et Assyriorum princeps, Cyprum migravit, Paphum condidit, et ex Metharme, Pygmalionis, regis Cyprii, filia, Adonin genuit; vel, quod Hyginus et Ovidius tradunt, ex sua ipsius filia Smyrna sive Myrrha, quae in cognominem arborem Arabiae transformabatur. In Cypriis poëmatis, Pindarus inquit (*Pyth.* II, 7. *Nem.* VIII, 30), Cinyras, quasi princeps indigena, ab Apolline amatus, et Veneris sacerdos, colebatur; cujus nepotes, Cinyridae, scholiaste auctore, sacerdotium hereditate accipiebant. Cypriis, secundum Plinium VII, 57, tegulas invenerat, metalla aeris, forcipem, martulum, vectem, incudem; secundum Clementem et Arnobium, mysteria Cypriae, ex spuma marina enatae, Veneris. Antiquitatem edocti non nesciunt, quam saepe sacerdotes fabulas peregrinarum

religionum ad patria domicilia templaque sua pertraxerint, *Ep. Myth.* II, 36 (74).

19—21. Post oves opilio quoque propinquat speculabundus, et deinceps alii pastores alter post alterum. — Daphnidi Theocriteo, qui, verus quum pastor esset, diis agrorum familiarius uti consueverat, Mercurius primum propinquabat propitius, tum caeteri pastores et post alii dii rurales I, 77:

Mercurius primus veniens de monte, terit te
Daphni, inquit, quis? dic, ardes quem tam vehementer?
Pastores venere boum, caprarum oviumque,
Quaerebant omnes, male cur sit?

Sapienter oves Virgilius, quae hospitibus, quippe cicures, propinquaverant, opilionem continuo aliosque pastores sequutos esse facit, primumque deinde Apollinem, cui Gallus pridem notus esset. *Upilio*, extensum ex *opilio*, custos ovium, pro *ovilio*, quod et ipsum reperitur. Ex ὄϊς, *ovis* in Italia fiebat, addita aspiratione Aeolica; id, correptum in *ops*, quemadmodum δαὶς, *davis*, *daps*, declarabat *bona*, divitiae quoniam ex pecore erant, deamque divitiarum, *Ops*, quae dea quaedam erat pastorum a prima origine *Epp. Myth.* I, 17. p. 105 (111). Hinc factum est, ut priscum verbum *opilio*, quod in lingua tantum manebat rustica, de omnibus quoque omnino pastoribus, quemadmodum apud Apulejum *Met.* VIII. p. 210 de caprariis, dici posset. *Bubulcus*, et ipsum ex vetusta lingua ruricolarum, rector proprie boum ad aratrum vel plaustrum; ita Columella eo et Ovidius utuntur: deinde pastor boum; quale in Ausonii LXII epigrammate, ubi primam syllabam *bubus* insuper

habet correptam. *Bubulci* sunt tardi, qualia eorum armenta; minime pastores suum, *subulci*, librorum aliquot manu scriptorum veterum; genus enim suillum incessum vix permittat morantem. Libris nostris manu scriptis est Apulejus antiquior, qui bis Virgilianum *opilionem* et *bubsequam*, i. e. rectorem boum, laudat, ad hunc locum respiciens. Denique, quid hic sibi velint subulci? *Menalcas* subulcus quum proximo versu praesto sit. Veri simile est, ad *Menalcas* interpretaturum addidisse aliquem *subulcus*, itaque insanae correctionis causam dedisse. Utrumque istud vocabulum, succi plenum villatici, semel tantum Virgilius hoc in loco adhibuit, et de Arcadia! Nam ab inerte mollitia, paene Sybaritica, nunc nostrae poëseos pastoritiae, tam longe ejus Arcades aberant, ut, in poëmatum amore legitimo, coelum crassissimum et labores durissimos tolerarent VII, 4. Quare ad veritatem poëta describens ne *subulcum* quidem hic evitavit, quem nimis esse ignobilem ad suos pastores adumbratos Theocritus censuit: Arcadia quoniam, quod supra memoravimus, homines et sues multitudine *glandium* saginabat; et Varro II, 4 quoniam, in Arcadia suem se vidisse, testis est, quae, prae nimia pinguetudine, surgere nequiret; cujus in carne sorex nidum fecerat, et pepererat mures. Crudum tamen auri Romanae condonabatur *subulcus*, praesertim post ὁμοιοτέλευτον *bubulci*, et officia tantum Menalcae *uvido* humore silvae, *glandium hibernarum* plenae, significabantur. *Glans hiberna*, quae, non collecta, densis in jugis montium per hiemem jacuerat. Ver enim nunc ipsum fuisse, id ferularum flores et

lilia Silvani v. 25 indicant, et Gallica expeditio v. 46, unde Agrippa hac ipsa aestate rediit. Quodsi Menalcas, quod Servius proposuit, glandes habet ad hibernum pabulum colligendas; aut est auctumnus in hiemem vergens aut ipsa hiems, totaque ecloga evertitur. *Uvida veste* subulcus a grege redit e querceto, ubi verna pluvia et rores densis umbris diutius durabant.

21—23. Vel dii quidam agrorum, carminis periti et amoris, adveniunt, Gallum adhortaturi. Primus Apollo, fautor ejus a collibus Musarum; post Silvanus, ejus popularis; postremo Pan Arcadicus. — Apollo, qui Arcadiam munere peragrabat dei pastoris ipse pascens V, 35. Lb. III, 1, et ab Arcadibus imprimis, quod ait Cicero *N. D.* III, 23, quasi *Nomion*, pastor et legislator, colebatur, non solum Gallum novit, vetere familiaritate, sed, quum esset fatidicus, ejus quoque Lycorin hujusque fugam. Placationem animi sapiens deus a poëta postulat eamdem, qua Virgilium Horatius de Quintilio amisso consolari vult:

Durum! sed levius fit patientia,
Quidquid corrigere est nefas.

Daphnin Theocriteum I, 81 Priapus, bono quodam suo stomacho usus, exhilarare mavult:

— — — — Tuncque Priapus
Venit: Daphni, peris, dicens, miser! ipsa puella
Omnes et fontes pedibus silvas et oberrat
Vestigans; male amas et es omnino male sanus.

Lycoris, Cytheris non est, mima infamis v. 2; minus etiam Antonius est *iste alius*, quem per *nives* Alpium et per *horrida castra* Galliae barbaricae fri-

gore, quod fama ferebat, septemtriones versus intolerabili comitabatur v. 46. *Perque—perque*, comparatio poëtica. Romano enim et Graeco ornatus minorum quoque partium orationis non permittebatur tantum, sed etiam imperabatur: nostri dicendi artifices vix eum in nominibus substantivis ferunt.

24—25. Officiosus adventus *Silvani*, ejus popularis, in cultu suo Italico, solatii nonnihil in semet uno habet, ipse quamquam rudis genius agrorum gestus tantum et singulas quasdam voces effert, Graecis diis orationem relinquens. — *Silvanus*, deus erat pervetustus rudium initiorum agriculturae Italicae, quum pastores silvicolae proxima quaeque declivia sub jugis montium adore (*Triticum Spelta L.*) conserere, plantas ponere et finitimos agros limitibus discernere instituerent. Hunc deum arvorum pecorisque Virgilius Aen. VIII, 600 inter Tyrrhenicos Pelasgos cultum in lucis reperit. Secundum Horatium pater Silvanus, custos limitum, ab agricola uvas accipiebat Epod. II, 22; et pro grege servato lac sacris auctumnalibus Ep. II, 1, 143. Secundum Catonem 83 valetudinem boum a *Marte Silvano* (qui Victoris Hercules Silvanus esse videtur) in silva precabantur sacrificio facto farris adorei, lardi, pulpae et vini. Apud Juvenalem VI, 446 porcus ei caeditur. Lucilius apud Nonnum II, 324 luporum eum exactorem et fulguratorem arborum vocat. Apud Tibullum deo silvarum, *silvestri deo* (*El.* II, 5, 30), fistula a pastoribus consecratur, eidemque deo culturae, *agricolae deo*, primitiae pomorum (I, 1, 14), uvarum quoque et spicarum festaeque mensae pro gregibus

(I, 5, 27) feruntur. Ex radice cupressi, arborum quippe sator silvestrium, surculum gerit apud Virgilium Lb. I, 20, et apud Gratianum *cyneg.* 20 trunco dicitur laetus silvatico, *inculto termite gaudens*, et in inscriptione quadam gestator arborum, *dendroforos Silvanus.* Vetus Auctor *de limitibus pag.* 294 Goes: Silvanum, ait, primum lapidem terminalem posuisse; omnemque possessionem tres Silvanos habere. Unum, *domesticum*, domo consecratum, inter Lares haberi familiares (*Silvanus sanctus Larum* in inscriptionibus); alterum, *agrestem*, in arvis pastoribus esse sacrum; tertium, *orientalem*, i. e. principiis praefectum, in confinio, unde duae vel plures possessiones oriantur, lucum habere. Varro apud Augustinum *civ. D.* VI, 9 ed. Bip. *fr.* 231 opinionis mentionem facit popularis, quae Silvanum aperte summo loco culturae praeponit. Mulieri foetae post partum, inquit, tres Dii custodes adhibentur, ne Silvanus Deus per noctem ingrediatur et vexet; eorumque custodum significandorum causa tres homines noctu circumeunt limina domus, et primo limen securi feriunt, postea pilo, tertio deverrunt scopis, ut his datis culturae signis Deus Silvanus prohibeatur intrare, quia neque arbores caeduntur ac putantur sine ferro, neque far conficitur sine pilo, neque fruges coacervantur sine scopis; ab his autem tribus rebus tres nuncupantur Dii: *Intercido*, a securis intercisione, *Pilumnus*, a pilo, *Deverra*, a scopis. A Plinio XXV, 10. XXX, 24 Faunis, pro quibus Dioscorides*) ἐφιάλτας sive incubos nominat, et aliis Diis

*) III, 157.

noctis potentibus inquies nocturna tribuitur; et Horatius III, Od. 18 a Fauno precatur, ut agris suis et parvis alumnis parcat. Auctor Romanarum Originum, Panem, Faunum, Inuum et Silvanum, ait, deum eumdem significare, et Plutarchus in Parallelis, Silvanum esse, interpretatur, Aegipanem, cujus formam semiferam Probus ei et Pomponius Lb. I, 20 addicunt; quamquam cum Virgilio nostro alii quoque et ipsos et eorum prolem, Panes et Silvanos, secernunt Ep. Myth, II, 30. p. 253 (68. p. 294). Verum est, non religionem publicam, interpretationem autem posteriorem Silvanum non minus, quam Faunum, cum Pane commiscuisse, et in signum seminum omnium rerum (ὕλη, *silva*) transformasse. Silvanus, vegetus senex Ov. Met. XIV, 639, rudis quasi silvicola conspicitur Hor. III, Od. 29, 24, cujus vox potentissima noctu ex silvis resonat Jul. Obs. 8, peritus pastor fistulae, et frondibus taedae coronatus Calp. II, 28. In Montefalconio editionis Germanicae t. XXXII, f. 7 secundum *la Chausse* specie effictus est nudi viri et barbati, in capite, sicut videtur, corona silvestris est, falx in dextra, in sinistra ramus, ante eum canis sedet suspiciens; et *fig.* 9 secundum Boissardum dimidiata ejus forma super columna, cum serto pineo. *Ferula communis L.*, a Graecis νάρθηξ, in Italia *Ferula*, ab Anglis *fennel giant* sive foeniculum giganteum dicta, e crassis, ramosis, intus medullosis caulibus, qui decem pedes amplius surgunt, folia emittit foeniculi et amplos corymbos floris lutei, qui secundum Plinium XXI, 9 s. 30 ad *serta* adhibebantur. Caules etiam nunc homines meridiani

adhibent baculorum ad usum, et secundum Salisium I, p. 24 ad chortes quoque oviles, sellas, gallinaria et caveas, et medullam, quemadmodum olim Prometheus, ad fomitem. *Lilium majus* II, 45, quod secundum Plinium ad altitudinem saepe pervenit trium cubitorum, et in Italia rosae comes est, floret trans mare, quod Plinius ex Theophrasto retulit, cum verno narcisso; cf. v. 20. 46.

26—30. Ipse *Pan*, regnator Arcadiae, ad nos venit, quamquam hic vix alias mortalibus apparet. *Ipsi*, Gallus et ego v. 16, rubram ejus faciem vidimus, et verba ejus audivimus. A *Pane* II, 31 perofficiose id actum erat, ut hospitibus cultu se suo festo exhiberet; quum apud Theocritum ne Daphnidi quidem, qui ei, deo suo tutelari, fistulam legabat moriens I, 123. 128, cum solatio adesset, propterque immitem naturam suam a pastoribus reformidaretur I, 17:

— — — — Est is acerbos,
Bilis semper ei residetque in naribus acris.

Rubra facie, qualis hic, in lata expositione Silii XIII, 332 Pan conspicitur:

Ac parva erumpunt rubicunda cornua fronte.

Plane rubentes secundum Horatium I Sat. 8, 5, Ovidium *fast.* VI, 333 Priapi erant imagines rusticae; et Satyri rubebant Philostr. *icon.* I, 20; Bacchus quoque in signis veteribus Paus. VII p. 452. VIII p. 520: in ore idem et Diana Ephesia in veteribus ex ligno signis Paus. II p. 88, leoque, argumentum Bacchi Frugiferi Arnob. VI p. 196 *). Jovi

*) *argumentum* eadem dicendi potestate, qua apud Pli-

Tarquinius Priscus in Capitolio signum consecraverat, quod, quoniam fictile erat, Censores et munus suum ineuntes et diebus festis *miniandum* locabant Plin. XXXIII, 36. XXXV, 45; cui eidem relationi Plutarchus addidit *qu. rom.* 98, signa deorum antiquitus rubro picta fuisse. Ipsi agricolae in Bacchanalibus ora sua fucabant, quemadmodum faecibus vini Lb. II, 380, ita minio nonnumquam Tib. II, 1, 55. Triumphantes quoque, secundum Plinium, nominatim Camillus, minio olim tingebantur, et unguenta semper coenae triumphalis miscebantur minio. *Ebulum*, *Sambucus ebulus*, planta est sambuco similis, quae in caulibus humilibus folia longa et fusca, et superne corymbos florum et baccarum colore sanguineo fert. ***Baccae***, quibus Pan os sibi fucaverat, proximi superioris anni sunt. ***Minium***, verbum Hispanicum, ***cinnabari*** erat ***nativum***, genus quoddam vivi argenti, venis sulphureis permixtum. Graeci, qui saeculis id post Homerum noverunt, *ἄμμιον* id, arenam rubentem, nominabant, et partim nomine quoque Indicae cinnabaris, fructus ex Dracaena Dracone arbore pridem noti, *κιννάβαρι:* qua re noxii accidebant in medicina errores. Homeri *μίλτος* erat rubrica: quo ex genere Sinopis, quae ex Cappadocia primum per Sinopen, postea per Ephesios divendebatur, maxime erat celebris Plin. XXXIII, 36 ss. XXXV, 13. Pan alloquutionem suam sermone ebullit hominis morosi, qui et ipse insuper, quum Syringa, Pityn et Echo amaret, acerbitatem ***Amoris*** esset expertus. Similitudi-

---

nium h. n. 36, 4, 14: *nominum eorum argumenta, lacerta atque rana.*

nes ab officiis petit sui muneris, quum pastis non tantum quibusque animalibus, sed etiam feris bestiis et piscibus litoralibus praeesset, itaque sine dubio non minus, quam Priapus, deus agrorum Lampsacenus, pro *apibus* quoque agricolae curam gereret. Quamobrem in Anthologia *μελισσόος*, *motator apum*, praedicatur, et apud Theocritum ei V, 58 non lacte tantum, sed etiam melle litatur:

> Octo feram lactis Pani mulctralia plena,
> Atque favos calathis octonis melle repletos.

Cytisi culturam I, 78, quoque *apum* in usum, Columella, Florentinus commendant, et quis tandem non? Apes, Plinius inquit, auctore Democrito et Aristomacho, nusquam deerunt, ubi cytisi erit pabulum. Seritur, quod Dioscorides tradidit, circum alvearia, quoniam apes allicit. Florentinus addidit: quoniam nova examina lubenter in eo residuut, indeque in nova vasa commodissime attrahuntur.

31—34. Gallus a Diis, castigatoribus, ad misericordiam pastorum conversus: Age, verum sit, inquit, ut Amor lachrymis non mitescat; tamen vos (utinam faxitis!) de me canere poteritis, Arcades, dolorem meum quomodo aluerim et mortuus sim! — Pari constantia, se animo suo devovendi certus, Daphnis Theocriti neque Mercurio et pastoribus percunctantibus, neque cavillatori Priapo aliquid responsi dat, donec Veneris ei irrisio bilem movet; I, 92:

> Nilque bubulcus eis respondens, passus amorem
> Ipsius est acrem, Parcas passurus et ipse.

De cantandi peritia Arcadum ad VII, 4 diximus. *Montibus vestris*, quasi auscultantibus, resonantibus:

vide v. 14, qui precationis ratae factae testis est. *Haec*, a quibus *tamen* non desisto: amorem meum ad mortem usque permanentem. Mors ubi sub hilari imagine somni fingitur, ibi vota *placidae quietis*, terrae super ossa levis, lapidis ossa non aggravantis quotidianae loquendi formulae sunt. Animae meae quamvis defuncti solatio sit, si ad argumentum vestrorum carminum, additis *fistulae* modis sive tibiae ex pluribus calamis II, 37, *meum amorem* non minus, quam celebratum Daphnidis, elegeritis. Vetus lectio, *quiescant*, *si dicat*, precatur modestius, quam confidentius *quiescent*; quamvis id et ipsum ad *dicat* bene se habeat IV, 58. VI, 10.

35—41. Sui status, a quo mortuo demum quies erit, cum tranquillitate Arcadiae comparatio optatum ei excitat, ut ipse Arcas, quamvis ex infimis tantum, fuisse malit. Tunc, inter secura negotia, amor certe non infelicem eum reddiderit. — *Fuisse*, non fieri, vult Gallus, qui morti se devovit. *Custos* gregis aut peculiaris V, 44, aut commissi III, 5. *Col.* VII, 12; hic hoc potissimum, ob *vinitorem* conjunctum, qui apud Columellam III, 3 est emtus, apud Plinium XIV, 3 conductus: ut ita Gallus desperans conditionem infimi Arcadis, qui aut egenum peculium sua manu, aut bona aliena mercenarii aut servi loco administraret, suae anteponeret. Hoc quidem si cui iniquius esse videtur, sciat is, in Arcadia non minus, quam Romae antiquae, et postea in oppidis et pagis incorruptis, servos multo liberalius, quam nunc nostros plerumque colonos ascriptitios, habitos esse. Arcades, Theopompus in Athenaei IV, 13 tradit,

festas epulas dominis et servis dant, unam mensam apparantes omnibus, communem cibum omnibus apponentes, eumdemque calicem omnibus miscentes. Haec res memoriam affert prisci Catonis, qui seminudus cum servis suis certatim opus faciebat, et inter illos sedens cibum potumque participabat. — Inter vos, Arcades, ex infimis, rebus quidem nonnullis caruissem, sed *certe* indulgentiae meae obsequentem puellam, venustum, quamvis sole adustum, puerum repererim. Rustica comparatio, quae *fuscum* colorem Amyntae excusare vult, in II, 18 Theocritum X, 28 imitata, hic paene ad verbum convertitur:

Nigrae sunt violae, scriptus niger est hyacinthus.

Nigra *viola* est ἴον eximie dictum, viola nostra *odorata* II, 47; *vaccinii* nomen, aeque ac hyacinthi, complectitur et Delphinium et Irin II, 18. III, 106. Incisum post *violae*, et *sunt* ad sequentia; ita versus et continuatio verborum spirat acrius. Non minus acute poëta Anthologiae fuscam suam Didymen restituit:

Nigra sit illa licet; quid refert? nigra favilla est:
Spira! et utraeque nitent ut rosei calyces.

Sententia ita consequitur: Phyllis aut Amyntas tempore meridiano sub umbra *salicum* prope torrentem cum pastore quiescerent VII, 45. Lb. III, 331; cum *vinitore* super toro frondium sub tecto *vitis* venuste inflexae, v. *Cop.* 6, 8, 31. Illic Phyllis flores mihi camporum ad serta legeret, hic caneret ad hilarem potionem Amyntas. Ergo post *salices* incidatur. Salices vitibus circum satis Colum. V, 7 in palustri

quidem regione erant Galliae citerioris, ubi aliae arbores nullae crescebant; vix in Arcadia montana. Nedum *salices* vocabulum plurali numero, sine dubio salictum, quale III, 65, vitem unam ferat, descriptionisque non debilitetur sententia. Calpurnius III, 26 puellam describit, quae cum amatore suo calamos arundineos ligat, et sub ilice canit; vel v. 56 Lycidam,

— — — *cui dulcia saepe* (Phylli) *dedisti*
Oscula, nec medios dubitasti rumpere cantus,
Atque inter calamos errantia labra petisti.

42—43. Insomnium Phyllidis Arcadicae, quae cum eo, quippe pastore, in salicto quiescit, lineamenta repente Lycoridis suae assumit. Praeclare! En, inquit, o Lycori, campos amoenos montium, ubi cum grege meo aestu meridiano requiesco! Hic in *frigore* opaci salicti aliarumque arborum plenus *fons*, qui pluribus ex venis rupium confluit: *fontes* V, 40. VII, 45. Hic circum rivum ex alto serpentem *prata* turgent herbis recentibus; et prope viret *arboretum* pascuum; *nemus* VIII, 86. Descriptionibus aeque illicientibus pastores Theocriti ad opacas sedes fontanas se invitant; I, 1:

Suavis et, upilio, pinus est ille susurrus,
Fontibus, en! modulans superadstat: suaviter ipse
Inflas et calamos; post Pana eris alter honore.

Et V, 31:

— — — *Hac sub oliva*
Tu meliora canes, hujus lucique sub umbra;
Frigora desiliunt, en! fontis; nascitur herba:
Graminis atque tori sunt hic; loquiturque locusta.

Hic, o Lycori! malim mihi tecum, mutuo amore con-

juncto, supremum diem seni obrepere; quum nunc sollicitudine ego ob te amissam immatura morte abripiar. Sensum hoc, contentione facta animos commovens, Penelope coram conjuge suo profitetur Odyss. XXIII, 210:

— — — Dederunt Di mala nobis,
Invidere domi nobis qui nos residere,
Pubertate frui, tandem gustare senectam.

Aevum, vitae spatium, a cunabulis usque ad sepulchrum, naturales vitae termini Lb. III, 66. IV, 206. Quare optatum ejus ad verbum est, ut *anni ei appensi sua sponte* paulatim eum conficiant. Ita jam Ascensius.

44—49. Vanum optatum, tranquillum Arcadem fuisse malle, et cum tenella aliqua Phyllide, aut tecum, mea Lycori, vitae terminum assequutum esse! Contra nunc ab amoris ego insania, mediis in belli tumultibus, auferor; tuque me fugis, vel trans Alpes Boreum ad Rhenum usque, o crudelis, verumtamen amata! — Qui totius continuationem, non proximas tantum periodos, respexit, vix eum praeterire poterat, Gallum, qui v. 35 pastor Arcadicus fuisse mavult, non quasi pastorem vere Arcadicum, sed improprie tantum in Arcadia collocatum, adesse. Falso opinatus, pastoris eum induisse speciem, Servius v. 44 *me* per *animum meum* interpretatur: pectus meum Lycorin sequitur, vel ad castra bellica; et Heumannus corrigebat *te*: te, Lycori, amor insanus commovet, ut rivalem vel ad bellum comiteris. — Bellica Galli negotia, dum Gallica expeditio suam ei Lycorin abstulerat, ne quaerantur alibi, quam in Italia; quoniam peregrina-

tionem amatae procul a *patria* Gallus queritur: nec nisi in anno DCCXVII, qui solus hac in aetate annus hostiles in Italiam incursiones cum fama expeditionis ad *Rhenum* usque factae conjungit. Dio Cassius auctor est, anno DCCXVII Caesarem Octavianum omnibus viribus nisum esse, ut classem suam proximo anno a Sexto Pompejo devictam restitueret, et ab irruptionibus victoris audacis, qui ob felicitatem suam Neptuni filius esse credebatur, oram Italiae defenderet. Novam classem parandam et portum Julium apud Bajas condendum Lb. II, 161, in quo, secundum Suetonium, per totam hiemem illa exercebatur, consuli committebat ex Galliis revocato Agrippae, qui illas rebellantes modo sedaverat, decretum triumphum tantum propterea, quod Caesaris in infortunio laetari ei indignum videbatur, deprecatus. Ad tot negotia, in ipso anno DCCXVII perfecta, prima certe aestate redire Agrippa debuit; inquietas Gallias pacatum, jam proximo superiore anno DCCXVI trans Alpes transisse debuerat. Nam non tantum, Appiano auctore, Gallos Aquitanos victoria debellabat, qua jacentem Caesaris erexit animum; sed etiam, Romanorum ducum, sicut Dio loquitur admirans, alter, trans Rhenum transiit; imo tunc temporis, quod Strabo narrat et Tacitus, Ubios in ripam sinistram traduxisse creditur, quorum urbs postea per ejus neptem Agrippinam Romanam coloniam nomenque Coloniae Agrippinensis (hodie Köln) accepit. Ergo Gallia, intestinis Romanorum excitata discordiis, a Pyrenaeis ad Rhenum usque, cum aliqua parte Germanicorum accolarum arma ceperat in libertatem se vindicatum Lb. I, 509. Motus autem

istos etiamsi minores fuisse fingamus; Agrippa, si vere demum anni DCCXVII Alpes transcenderit, qui fieri potuit, ut post paucas dierum hebdomadas totam Galliam peragraverit, certusque triumphi tantos ad apparatus redire potuerit? Quodsi haec argumenta cum hujus eclogae indiciis comparamus, haec ejus rei consequetur ratio. Gallus inter Caesaris bellatores erat, qui inde a proxime superiore anno Sex. Pompeji vim a Campania aliisque oris Italiae arcebant. Aestate anni DCCXVI ejus Lycoris alium ducem in Agrippae exercitu in Galliam ulteriorem sequuta erat. Per hiemem de victoria Aquitanica et glorioso Rheni trajectu Gallus audierat, et hoc postremo argumento in carmine quodam usus erat, ex quo, secundum Servium, quatuor versus 46—49 Virgilius recepit. Et veris tempore, quum jam Arcadiae ferulae et lilia florerent, scripsit Virgilius hanc a Gallo expetitam eclogam, recentis collectionis novissimam; dum fortasse jam Agrippa, sed sine exercitu, rediens erat in Italiam. *Insanus amor*, vehemens et in perfida puella periens. Pro debili et ob *dura*, quod sequitur, minus ferendo *duri Martis*, lego ego *diri*, quod liber unus Lugduno-Batavus et tres Hafnienses *A. C. D.* praebent. Junctura veterum: *procul tantum;* procul, et quidem, utinam id credere nequeam! *tam longe!* — multo est validissima. Nam, *nec sit mihi credere*, ut Camerarius suadebat, si cum *tantum* conjungimus, *μὴ γένοιτο τοῦτο πιστεύειν!* nihil id declararet amplius, praeterquam quod illud ipsum; modo fortasse jejunius. Aliae hariolationes, qualis *tantum Alpinas nives*, nihil praeter nives

Alpinm, vix dignae sunt, quae referantur. Crimen ambiguitatis non reformidabant veteres, quoties una interpretatio sententiam efficiebat nobilem, altera debilem aut stultam; lectores sibi proponebant animo sapientes et benevolos II, 22. Me ut fugias, o *crudelis*, abis ex *patria* (importunissima Romano cogitatio) et tam longe, et usque ad septemtriones rigentes. Non aeternas modo *Alpium* nives cum horrore incolae appellabant mitis Italiae; sed magis etiam frigus continenter ultra augescens Galliae et Germaniae, quarum terminus, ***Rhenus***, sub vento Borea prope circulum Arcticum v. 65 in Oceanum aquam effundere, supraque se tenuem arcum terrae habitabilis habere videbatur Lb. III, 349—383. Hieme, Hyginus inquit ***Poet.*** *astr.* 1, 8, quum apud ipsos nos, soli ita vicinos, nimium frigus sit; quantum erit frigoris multo superius, ubi, prope circulum Arcticum, braccae ad frigus defendendum (*Gallia braccata*) aliaque velamina usui sunt. Vel Tasso XIV, 34 de Rheno loquitur gelato *prope polum*. In campis istis glacialibus, specie adeo Sibirica, Gallus timebat, amori suo fidelis, Lycoridis ne pedes tenelluli non illaesi ire possent; discalceata quoniam, hominum more meridianorum, levibus incedebat soleis: Ep. Myth. I, 20. 21. Idem ob suam puellam Propertio quoque I, 8, 7 jam in Illyria curae est:

Tu pedibus teneris positas fulcire pruinas?
Tu potes insolitas, Cynthia, ferre nives?

50—54. Age, carmine bucolico dolorem meum leniam, et, in Arcadia remanens, solitudine ego amorem meum fovebo! — Amata sua privatus, Gallus

non in turbulentis belli tumultibus, verum in Arcadiae quietissimis somniis, solatium sibi quaerere vult: ita plane anima sitiens unius amatae plena est. Carmina mea moduli *Chalcidici*, post *Euphorionem Chalcidicum* a me secundo cantata VI, 64—73, calamos ego inflans arundineos *Siculi pastoris* Theocriti, edicam I, 2. V, 14; i. e. in Theocritea idyllia transformabo illa. *Euphorio*, *Chalcide* Euboeae natus, poëta erat uberrimus Alexandrina aetate, et bibliothecae praefectus magni Antiochi. Tum propter abstrusas fabulas, tum ob eloquutionem artificiosius comptam obscurus a Cicerone de divin II, 64 appellatus, a Tiberio idem imprimis amabatur. Quintilianus X p. 218, nonnullos, ait, hic eum a Virgilio approbatum credere; ipsi minus placere videtur. Plane autem integra vix fuerit approbatio; Gallus enim, ad quem proprie laudatio respicit, fabulas quidem Euphorionis, sed colore tractaverat, qui simplicitatem referebat Hesiodi VI, 70: ut id propterea nonnullae, paululum immutatae, quasi idyllia quaedam Theocriti rustice conformata videri possent. His autem blanditiis, quas adsperserat, Virgilius saepius jam amico plura idyllia petenti facile responsum habuerit. Modeste Gallus tibiam sibi elegit ex unius culmi tubulo, *avena* I, 2, significaturus, se modos tantum infimos Theocriteae musicae aequiparare velle. Varietas *meditabor* manavit ex I, 2. Praeter carmen modo tactum miserabile Gallus tum temporis nullasdum in Lycorin elegias scripsisse videtur v. 9, quum Euphorionis tantum in Arcadia fabulas sibi canendas proponat. Certum est, turbis istis hominum v. 44 re-

nuntiare, *potiusque* in *saltibus* his solitariis, sub *lustris* saxosis, sitiens meum desiderium *pati*, *nomenque amatae* in arbores incidere. *Spelaea*, σπήλαια, pro tritiore *speluncae*, peregrinitatis causa delectum, ipsius Galli in Ciri v. 467 exemplo. In montibus Arcadicis non *apri* tantum v. 56, sed lynces etiam et ursi fuerunt VIII, 3. Amatores Graeci in parietibus, in corticibus arborum et foliis validioribus amatae nomen delineare solebant, pulchrae praedicatione addita, Κυδίππη καλή, *Cydippe pulchra*, Callim. *fr.* CI; saepe quoque, si majorem haberent in corticibus scribendi exercitationem V, 13, longiorem ῥῆσιν, qualem apud Theocritum XVIII, 47 Helenae comites in platano:

Sculpetur signis in cortice, praeteriens ut
Dorica scripta legat: Vereare: Helenae haec ego planta.

Amores dici potest *amata*, cujus *nomen* cum arboribus crescit. Ita Ovidii loquitur Oenone de fagis, in quibus Paris nomen ejus sciderat, *Her.* V, 23:

Et quantum trunci, tantum mea nomina crescunt:
Crescite, et in titulos surgite recta meos.

Sed usus Virgilianus validiori favet sententiae: ut cum arboribus, quae confessionem ferunt amoris, ipse *amor*, desiderium fuga elapsae, accrescat.

55—58. Dum vitam hanc ago tranquillam Arcadiae inter carmina pastorum et desiderium amoris, varians ego, modo bacchante cum Oreadibus altorum montium chorea, modo venatione robusta, curas dispellam. — Quamvis amore periens, Gallus tamen ne sic quidem fortitudinem animi despondet. *Interea*

sententiarum hic continuatione potestatem nanciscitur, *interdum, nonnumquam*, quam apud Silium VII, 395 habet. *Mixtis nymphis*, cum nymphis sociatis, pro tritiore *mixtus*. *Lustrare*, quum venationi opponatur, quid aliud demum sit, nisi cum Nymphis, Bacchi comitibus, ferventes choreas ducere? imago summae poëseos lyricae, ad quam ab humili pastorum fistula Gallus se elaturus est. Ita in Horatii carmine ebrio III, 25 in Bacchum, rectorem *Naidum* et Baccharum, Rhodopen pedes barbarici pulsant: *lustratam Rhodopen*. Apud Virgilium quoque *Aen.* VII, 391, *te* (*Bacche*) *lustrare choro*, circum te choro vagari; et *Aen.* X, 224, *Aeneau lustrant choreis;* item Claudianus VIII, 150. XL, 25. In alio carmine II, 19 Horatius Bacchum conspexit ipsum *Nymphas* suas et Satyros ipsius ad modos saltatum ducentem:

Bacchum in remotis carmina rupibus
Vidi docentem, (credite, posteri!)
Nymphasque discentes, et aures
Capripedum Satyrorum acutas.

Et statim in primo carmine ad Maecenatem gloriatur, se, consuetudine cum Bacchicis *Nymphis* supra sentiendi rationem profanae plebis elatum, carmina lyrica pangere:

Me doctarum hederae praemia frontium
Dis miscent superis. Me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
Secernunt populo: si neque tibias
Euterpe cohibet; nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.

Sophocles quoque (*Oed. T.* 1106), Bacchum, ait,

cum Nymphis Heliconiis πλεῖστα συμπαίζειν, crebras choreas agere. Orator Himerius, qui multos flores poëtarum deperditorum spargit, *or.* I, 20 ad festum diem agendum Musas et Nereides et choros Nympharum vocat, et sonum Dryadum et salientes Satyros, Panaque calamos inflantem et totam Bacchi choream. Alio loco XX, 2 circum Apollinem, qui ad lyram canit, non modo Musas saltare facit, sed etiam Dryadas et Oreades, *quae tunc Musarum instar* habentur: cf. v. 1. 10. *Venationem* sibi Gallus heroicus periculosam eligit acris *feri apri*, laboriosam in media *hieme* Lb. I, 318; pacatioribus pastoribus relinquens, ut pedo suo V, 88, si ita ferat occasio, ad lepores feriendos, λαγωβόλος, utantur. *Parthenios* sive *Parthenion*, montes ultra Stymphalidem paludem, qui ab agro Tegeaeo ad Argivum usque porrigebantur. *Saltus*, convalles silvestres inter rupes supinas et declivia, quorum angusti aditus facile obsideri poterant.

57—63. Cogitatio venationis Arcadicae animum Galli jacentem paulisper erigit. Repente recordatur, hanc quoque vix ejus cruciatum lenire posse. Itaque simul cum ea choreis quoque Nympharum renunciat, et carminibus bucolicis, quae apud se decreverat, imo ipsis Arcadiae saltibus. — Magnum animum nisumque contra animi libidinem virilem indicat, quod venatio hiberna, et incedere saxa inter praerupta et praecipitia (*rupes*) et silvas condensas (*luci* VIII, 86), in quibus procella et clamor venaticus *sonat*, cum telis eminus ferientibus, tam ei laetum videtur. Praestantiae causa *arcum* appellat *Parthicum*, et sagittas

Cydonias, ab urbe *Cydonia* sive *Cydonio*, capite Cydonum inter Cretenses sagittarios. Tela enim Arcadica, quae pastor debebat Arcadicus gerere, tantopere cum celeberrimis aemulabantur, ut apud Claudianum VIII, 161 Diana *Maenalios arcus* et *pharetras* amico suo dono ferat. Xenophonte auctore, Persae, parentes tunc reformidatorum Parthorum, arcus habebant permagnos; erant, qui paene trium cubitorum, et sagittas ultra duos cubitos longitudine. Cur tandem hac una in comparatione Virgilius non acquievit? Plinius XVI, 65, hamatas sagittas arundineas, ait, quibus Orientales solem in pugna obumbrabant, ob levitatem suam, diebus tantum serenis, vento nullo nullaque pluvia, adhiberi potuisse; tempestatem vel indutias fecisse. Calamus autem maxime ad *sagittas* idoneus erat, praeterquam Rheni, Bononiensis amnis, *Creticus*, qui, plenus medullae et ponderosus, contra ventum quoque ferebatur, insuperque internodia emittebat longissima, igneque flexibilia; quare Theophrastus IV, 12 calamum sagittarium eximie *Creticum* appellat. Arcus igitur nominibus plurium populorum honorari poterat; sagittae ab loco tantum Cretico; quemadmodum Aen. XI, 772:

Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.

Spiculum cuspis appellatur et jaculi et sagittae. Ante *tamquam* Gallus paulisper se sustinet, et tum, converso sermone, condemnat, quae modo placuerant: *Perinde ac si hoc — — sit!* pro, verum haec non sunt. Ita Horatius II Ep. 2, 171: *Tamquam sit proprium quidquam!* perinde ac si sit aliquid

proprium! *Haec* pertinet ad *medicina*, quemadmodum *haec potior soboles* Lb. IV, 100, et Terentii *haec illa miseratio est;* itaque requirit *sit*, non *sint*, quo *haec* ad proxime antecedens *spicula* restringeretur. *Deus* est Amor. *Malum*, dura vita silvestris, qua ego usus contra animi libidinem annitor: quale Lb. II, 168 *adsuetus malo Ligur.* Desperans non tantum saltationes istas Oreadum temulentas deponit, quibus v. 55 se oblectare voluerat, sed etiam omnem cantum, quo v. 50 sibi blandiebatur, et universum decretum, Arcadem fieri silvicolam. Nomen *Hamadryades*, sive, quod idem valebat, *Dryades* (*Plut. Erot.*), pro Nymphis, quae simul cum arboribus commissis et fiunt et emoriuntur, Arcadicae erat originis. Arcades, Pausanias inquit VIII, 4, *Dryadum* et *Epimeliadum*, i. e. Nympharum arborum et Nympharum pecudum, nomine, Naïdes suas sive Deas fontium dicunt; quum Homerus Nympharum eximie Naïdum mentionem faciat. Profecto Homerus Il. XX, 20 Nymphas nemorum, fontium fluvialium et vallium, et, quoniam silvae et fontes in montibus sunt, Nymphas quoque montium Odyss. VI, 123 sive *Orestiades* Il. VI, 417, postea Oreades dictas, novit; Dryadum autem nomen et ipsi et omnibus ad Pindari usque aetatem ignotum est. Hesiodus quidem Nymphis, quas cum Satyris jam Arcadicis sociat *Strab.* X p. 471, vitam tribuit longam et emorientem, et, si Nymphae *Μελίαι* a fraxinis nomen suum invenerunt, aliquibus quoque societatem cum arboribus; et hymnus Homeridae in Venerem v. 258 Orestiades celebrat, quae, longaevae, ambrosia nutritae,

cum immortalibus saltant, a Mercurio et Silenis amantur, et aequales abietes et quercus lucis illaesis tuentur: attamen Grammatici in Apollonium, in Etymologico et in Plutarcho, Hamadryades interpretaturi, ad Pindarum tandem provocant, dicentem, *terminum* iis *aevi arbores aequantis* datum esse; ita, ut poëta Orphicus, in hymno in Nymphas I, 13 *puellas Hamadryades* invocans, hac ipsa invocatione juventutem suam prodiderit. *Concedite*, cum vehementia, de via decedite! pro, vos ego deseram.

64—69. Istum crudelem nulli umquam dolores placabunt, etiamsi hibernae glaciei extremi Boreae, calori aestivo ultimi meridiei me objiciam. Quare, age, omnipotentis numen sedate feramus! — *Labores* sunt contentiones istae postremum decretae animi et corporis, quibus amator remoto aliquo in angulo terrae carmine sublimi et venatione hiberna infelix desiderium ex animo excussurus erat. Quae contentiones, tantum abest, ut prosint, ut ne patientia quidem glaciei Thraciae et aestatis Aethiopicae prodesse possit. Similis est locus Theocriti VII, 111, qui Pani minatur:

Sive jugis lateas Edonis tempore brumae
Hebri propter aquam, septem regione Trionum;
Sive apud Aethiopes pascas, aestate, perustos,
Sub saxo Blemyum, Nilus non unde videtur.

In ovata tabula Eratosthenis arcus superior inter septemtriones occidentis solis et septemtriones orientis solis *Scythia* appellari solebat; saepe quoque nomine dicebatur antiquiorum tabularum *Thracia*, quae terra hac potestate amplissima Hyperboreos,

Scythas, Amazones, Getas, Gelonos, quasi gentes singulatim Thracias, in se continebat Lb. II, 115. Haec res, sed magis etiam veri circuli Arctici sive Polaris, qui, ad frigidam zonam definiendam, a veteribus Geographis ad gradum usque quinquagesimum quartum porrigebatur, quae facta est cum circulo isto Polari variante permutatio, qui, eo major quum sit, quo altius polus assurgit, gradu jam quadragesimo quinto supra verticem stringens: id vulgari errori originem dedit, ut *Thracia* quoque *propria* nimis propinqua Septemtrionibus et paene sub ipso Arcto posita crederetur; cui errori frigus ibi montanum insuper favebat, cf. v. 47. Lb. III, 351—383. *Hebrus*, flumen maximum Thraciae proprie dictae, nunc Marizza, ex montibus oritur Haemi. Hiems eum quoniam, quod dirum erat Romanis, glacie jugabat ferente, propterea apud Horatium I Ep. 3, 3 *nivali compede vinctus* dicitur. *Sithonios* Plinius IV, 18 ultra Haemum, qui ad Istrum vergit, prope Pontum Euxinum collocat, genitores eos Orphei poëtae appellans; secundum Gellium XIV, 6 Thracia pridem *Sithon* nuncupabatur. Herodoti autem Sithonia circum Sithonen oppidum erat Macedoniae, cujus partes superiores saepe Thraciae esse existimabantur. Romani, *hiemibus* assueti *pluvialibus* Lb. IV, 234, homines quoque septemtrionales per longam hiemem, vel in zona frigida Lb. I, 236, *caerulea glacie concretos atque imbribus atris* sibi fingebant. Ita Horatius I Od. 22, 17:

Pone me, pigris ubi nulla campis
Arbor aestiva recreatur aura;

*Quod latus mundi nebulae malusque
Jupiter urget.*

Vehemens sane calor aestivus, quo frumentum non tantum et gramen, quemadmodum VII, 57, cum nuda vite siti perit, sed vel intimus *liber altae ulmi* vitiferae aestu necatur. *Aethiopes* in fabuloso orbe terrarum illius temporis a meridiana plaga orientis solis ad meridianam plagam occidentis solis, plures populos complexi, extremum arcum occupabant prope Oceanum, qui ab exitu sinus Arabici ad Europam versus coarctabatur. In urbe Syene jam, quae sub tropico *Cancri* erat, diebus longissimis meridianum solem supra caput habebant. Strabo eos plerosque Nomades pauperes esse dicit, qui, vel nudi vel pellibus tecti, ipsi exigui statura, cum exiguo pecore *ovium* capillo caprino, caprarum et boum, cum canibus quoque parvis, sed pugnacibus, per patriam, sole ustam et macram, palantur. Hos vagos errores pastorum, quos Virgilius Lb. III, 339 describit, verbum pingit *versare*, saepe vertere, circum agere, nulla ratione habita Graeci πολεῖν: alias enim saepius id legeretur. Nihil Amori resistit: proverbii instar exclamatio ex Ciri v. 437. Quare et ego me ejus potentiae subjiciam. Cum hoc decreto Gallus Arcadiam relinquit.

70—74. Poëta, personam gerens caprarii v. 7, narrationem hic abrumpit, non lente exprimens, quomodo Gallus, numini se dedens Amoris, ipso poëta comite, ex Arcadia redierit, et, ex voto suo v. 32, a pastoribus Arcadiis montis Maenali et Lycaei v. 14 defletus sit. Satis sit, haec eum, Musarum beneficio

animos inspirantium recordatum, cecinisse. Recordationem usu expertorum in septima quoque ecloga v. 19 a Musis expetiit, nec minus tamen v. 69 in expositione maxime eximii acquievit. At quare Musae, quum Arethusa tamen animos esset inspirans? Scilicet haec erat, quae, ad Theocriti sonum inflandum, imprimis advocabatur; sed, ut cum Homero loquar:

Sola nec illa; puellae aderant, quae carmina amabant.

Quam saepe in advocandis Musis una appellatur! Soli Thaliae in principio sextae eclogae poëta se dicare videtur, et statim postea, pariter atque hic, cunctae Pierides praesto sunt. *Corbes* aliamque supellectilem *texere*, pastorum commune negotium erat II, 71. Hanc *corbulam* ex *hibisco*, de quo II, 30 dictum est, ad caseos formandos caprinos caprarius destinavit: quemadmodum apud Columellam et Calpurnium casei vel in minoribus vel in majoribus corbibus (*fiscellae, calathi*) formantur. Etiam de Apolline pastore Tibullus II, 3, 15 canit:

Tunc fiscella levi detexta est vimine junci,
Raraque per nexus est via facta sero.

Adjectivum *gracilis* designat tenuitatem, longitudinem, exilitatem virgarum ex hibisco, nihil id alludens ad tenuem hujus eclogae aut universae collectionis tractationem. *Pierides* ego non cum *divae* conjungo, quod fieri vetant interposita; sed, quasi novam alloqutionem, cum sequentibus. *Pierides puellae* III, 85. VI, 13. *Amor* in Gallum eum adegit, ut tristem eventum amici solus, a silvis tantum auditus v. 8, caneret, inque eo officio se retardaret v. 75.

Amor *crescit* mihi tam cito et tam vehementer, quam vere novo et succi pleno *alnus* ramos emittit. Arbor est facile crescens, in quam vocabula *viridis*, de alacri viriditate recentis frondis VII, 46, et *se subjicit*, sursum se jactat, paene in conspectu nostro se extollit, apte cadunt. Horatius arboris crescentis similitudine I Od. 12, 45 de gloria Marcelli, occulte quidem, sed fortiter surgente, et III, 30, 7 de sua ipsius usus est; quemadmodum Pindarus quoque *Nem.* VIII, 68 de laudata praestantia:

Virtus viris sic a sapientibus
Et culta justis scandit ad aethera,
Coelum appetens ut surgit arbor
Roribus a vitreis rigata.

75—77. Prae contentione animi, in amici sortem intenti, noctem caprarius appropinquantem, qua redeundum est, non observavit. Surgit, ne post calorem aestuantis amore et dolore carminis umbra juniperi stupefaciens frigore vespertino noceat, et capras de monte depellit. — Gravis, inquit, canentibus saepe umbra est, juniperi imprimis; ipsis frugibus umbrae quaedam nocent. In *cantantibus* significatio inest morae et industriae; ut *cunctantibus* emendatio sit infelix. Lucretius VI, 783, umbram, ait, certarum arborum tam gravem esse, ut dolores capitis faciat, si quis super ea prostratus jaceat. Et Plinius XVII, 18, umbram juglandium gravem esse et stupefacientem, et noxiam omnibus juxta satis; tonsarum ulmorum (quae, vitibus circum satis, inter frumenta quoque erant) lenem quidem esse etiamque nutrientem; emissas autem in ramos et ipsas suffo-

caturas esse; sed, praeter juglandes, pinorum, picearum et abietis non dubie venenum esse (plantis, credo, noxium). Praeterea XVI, 20 in Arcadia (Dioscoride auctore, in Gallia quoque Narbonensi) exhalationem maris taxi, quam *σμίλακα* apud Graecos appellari, tam praesentis veneni esse, ut, qui obdormiant sub ea cibumve capiant, moriantur. Igitur de juniperi quoque vel vera vel opinata noxia, in rore praesertim horae vespertinae, pastoris testimonio facile sit fides habenda. De *junipero* v. VII, 53. *Hesperus*, sempiternus poëtis noctis praecursor VIII, 17, *venit* sive ex luminis radiis conspicuus exit VIII, 30, quod et ipsum nonnumquam ortus appellatur.

INDEX IN NOTAS.

Ad emtores.

Pro pagina 189 s. et 215 s. tomi prioris pagina 189 s. et 215 s. in calce ejusdem tomi addita illigabitur.

Pagina 28 versu 18 tomi secundi pro *jus* legetur *cujus*.

NAME OF BORROWER.